

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

KELETINDIA.

Ehlers O.: An indischen Fürstenhöfen. 2 Bde. Berlin, 1894. — *Schmidt* E.: Reise nach Südindien. Leipzig. 1895. — *Coubé* St.: Au pays des castes. Paris, 1889. — *Garbe* R.: Indische Reiseskizzen. Berlin, 1889. — *Logan* W.: Malabar 2 vols. Madras, 1887. — *Guchen* D.: Cinquante ans au Madure. Paris, 1889. — *Gentilhomme* S. M.: Geographia de la presidence de Madras Pondichery. 1890. — *Rice* H.: Native life in South India. London, 1890. — *Häckel* E.: Indische Reisebriefe. 3 Aufl. Berlin, 1893. — *Ferguson* J.: The Ceylon Handbook and directory Colombo. 1893. — *Skinner* Th.: Fifty years in Ceylon. London, 1890. — *Hunter:* The indien empire. Bombay, 1892. — *Andrássy* Manó: Utazás Kelet-Indiában. Pest, 1856.

Mesés világ volt mindenha. A hajdankortól kezdve csodálatos következetességgel minden rendkivüliségnek itt keresték hazáját. Nagy Sándor hirneves hadjáratának utánzása volt minden hóditó vágya s még Amerika felfedezését is India mesés hirének köszönhetjük, mert Kolumbus ide akart eljutni. Az arabok századokon át uralkodtak már Keletindia nagy része felett, midőn 1498-ban Vasco da Gama a Jóreménység fokát körülhajózva Kalikutban kikötött. Ezóta örökös háboru folyt itt, de már a mult század közepén az angolok jutottak előtérbe a portugálok és francziák felett s ma Keletindia az óriási angol birodalom gyarmatainak elismert gyöngye. A hűbérállamokkal

együtt közel 300 millió lélek van itt az 1876-ban India császárnőjévé kiáltott angol király uralma alatt.

A rengeteg birodalom területe 12-szer oly nagy, mint a magyar korona országainak nagysága (3·8 millió km²) s ebből kétharmad már közvetlen angol birtok, a többi is nagyobbrészt angol fenhatóság alatt van. Az egész terület óriási háromszög, melynek egy-egy oldala mintegy 3000 km. hosszu s északon főkép a rengeteg Himalája hegységre támaszkodik. Talaja nagyobbrészt fensik, de a hegység alatt mesés termékenységü sikság terül el, melyen az Indus, Gangesz és Brahmaputra nagy folyók mennek át. Északnyugaton a Hindukus végső ágai képezik a határt s alatta nagy sivatag is van. A Himalája alatt Terai nevü mocsaras vidék után terjedelmes sikság következik, rajta vastag (néhol 144 m.) aluvium réteggel. A déli fensik két oldalát a keleti és nyugati Ghathegység boritja el. Az utóbbi csaknem egész a tengerpartig huzódik. De ezek a hegyek már alacsonyak, a legmagasabb (2693 m.) Amamudi sem éri el az örök hó határát. Legnevezetesebb folyója a szenthirü Ganges (2422 km.) a bengaliai öbölbe torkol s itt a földgömb legnagyobb, Portugal területéhez hasonló nagyságu, deltáját alkotja meg, mely egyuttal a legnagyobb mocsár vadonok egyike, különösen a nyári esőzések idején, midőn a Ganges s még inkább a vele torkolatánál egyesült Brahmaputra mérföldekre kiterjedő áradásokat mutatnak, ugy hogy a folyók egyik partjától a másikig átlátni sem lehet.

A nagy sikságnak ezt a keleti részét általában nagy nedvesség jellemzi. A délnyugati monzum szél a sziklafalként emelkedő hegységről visszavert forrósággal együtt állandó esőzések forrása. Nem messze a hatalmas deltától a Khasszia hegységben van Cserrapunzsi meteorologiai állomás, hol 1270 cm. az évi csapadék nagysága, a legnagyobb a földgömbön s a hosszu csikon a Himalája és Ganges között ritkán száll alább 300 cm-nél. Annál szomorubb a csapadék megoszlása a többi vidékeken. Északnyugaton, különösen a hires Thor sivatagon, mely sok tekintetben hasonlit a Szaharához, néha egész éven át nem esik az eső s dél felé oly egyenlőtlen a csapadék megoszlása, hogy a dúsgazdag Indiának egyik vagy másik részében csaknem mindenkor van szárazság és ennek következményekép éhinség. Ezért a Ganges völgye a legnépesebb (100-150 lakos egy km²-re), ez az áldott vidék, hol az esővel bőven táplált talaj háromszoros, sőt négyszeres aratást is biztosit. De épen ez a nagy nedvesség tölti meg a szent folyónak egy millió km²-t meghaladó vizkörét nádas és

mangrove sűrűségekkel, melyekben tigrisek, mérges kigyók és tömérdek rovar ütnek tanyát. Számitások szerint a Ganges és Brahmaputra évente annyi iszapot visz a tengerbe, melylyel egy 900 km² területü szigetet lehetne alkotni.

Nyugat felé már jelentékenyen apad a csapadék s oly hirtelen, hogy a Ganges és Indus vizválasztójánál nehány patak már a sivatag homokjában vész el. De azért ezt az északnyugati részt az ötfolyó vidékének (Pandsab) nevezik, mivel az Induson kivül öt jelentékeny folyó jő ide a hegységekről, melyek azután egyesülve az Indusba ömlenek. Ez a hatalmas folyó 3190 km. hosszu, területe 965,000 km² s deltája 8000 km², mivel azonban a delta egyes ágait az iszap folytonosan változtatja, felső részén pedig az esés igen nagy s hosszu ideig 3000 méter mély hegyszakadékon keskeny mederben zugva tör át; hajózásra kevéssé alkalmas s partjain igen kevés emporium emelkedik fel. Kelet felé tőle van az Olaszországéval egyenlő kiterjedésü Tharrsivatag, északon homokos, délen sziklás, de egyaránt lakhatlan részekkel.

A nagykiterjedésü síkság, melyet aránylag ujabb korszakban alakitott meg a Középázsia hegyóriásairól lejövő viztömeg, egyesitette a Himalájával a háromszögü félsziget déli részét, a *dekkani* fensikot, mely egykor önálló sziget lehetett, alakjára nézve sok tekintetben hasonló Afrikáéhoz. Nyugaton meredek hegyláncz vonul el a tengerpart mellett, a nyugati Ghat lánczolat, mely a fensik felé lassan ereszkedik le, végső déli része a Nilagiri vagy Kék hegység ujabban kedvelt telepedési hely kellemes és egészséges éghajlata következtében. Keleten a part vize szabadabb, homokos kikötő nélküli 70-200 km. szélességben. Közönséges neve Karomandalpart. Sem a partvidék, sem a belföld nem zord talaj, csaknem mindenütt van elegendő nedvesség, ezenkivül nehány középnagyságu folyó.

A talajnál lényegesebb hatása van Keletindia tájképe megalakulására a nagy és tartós forróságnak. Januártól márczius végeig még kellemes a hőmérséklet, de ezentul gyorsan emelkedik, különösen éjjel s a monzumesőzésekig kihaltnak látszik minden. Az esőzések buja növényzetet hoznak létre, de nem enyhitik a hőséget, az évi átlag 33° C-nál ritkán száll lejebb. Az eső rendesen három hónapig tart, a hosszas esőzés ártalmára van a fáknak, a mig hosszabb szárazság a növényzet tropikus jellegének. A Ganges deltájának környékén kivül, hol igen nagy az esőmennyiség, csak elvétve találnnk Keletindiában oly gazdag tropikus növényzetet, mint p. az Amazon

vidékén, a nagyobb rész, különösen ott, a hol még a pálmák is gyérebben vannak, a mérsékelt égövre emlékeztet, az európai utazók csalódására. A mocsaras vidékek növényzetének nagy gazdasága, a pálmák, indiai fügefák s különösen a rétek gazdasága mindamellett rögtön eszünkbe juttatja, hagy a tropikus vidékhez közeledünk.

S még inkább emlékeztet erre az állatvilág, mely sokkal eltérőbb az európaitól, mint a növényzet. Különösen keleti jellegü a madárvilág. Fáczánok, pávák, papagályok, mocsári tyukok, szövőmadarak, borstörők s csodálatos alaku daru és kuszómadarak láthatók mindenütt. Majmok, krokodilok, repülő sárkányok, meg a pompás lepkék és rovarok milliói uj világra emlékeztetnek, de mindenekfelett feltünőek a mérges kigyók, a tigris és az elefánt. A mérges kigyók tömérdek kárt okoznak. Madrasban két év alatt 760 ember s 1815 szarvasmarha pusztult el általuk, másutt ugyanazon idő alatt 21,000 darabot öltek meg. 1893-ban az angol birtokon 21,213 ember halt meg kigyócsipés következtében. Talán még nagyobb pusztitást okoznak a tigrisek, melyek közül a legveszedelmesebb „emberevők"-nek nevezett fajok gyakran egész vidékeket veszélyeztetnek s vakmerően egész falvakat támadnak meg. Hasonlókép igen rok kárt okoznak a vad elefántok, melyek zord lakóhelyükről gyakran előtörnek a népesebb vidékekre s nyomukban tatárhadszerü pusztulás van fákban és veteményekben egyaránt. Ismeretes azonban, hogy az indiaiak már ősidőktől fogva háziállattá tették az elefántot, s mint ilyen, a legbecsesebbek közé tartozik, mert rengeteg ereje és nagy tanulékonysága bámulatos dolgokra képesiti, még a tigrisek és vadelefántok vadászása is csaknem lehetetlen volna nélkülök. Hasonlókép felhasználja a hindu a mérges kigyókat, különösen a pompás pápaszemes kigyót büvészi mutatványokra. Házi állatok közé tartoznak az egyes majomfajok is s egyet közülök (Simia entellus) szent állatnak tartanak, melynek számára külön veteményes kerteket tartanak fenn, mert élelmezésüket kegyes cselekedetnek tartják.

Közönségesen hindunak nevezik Keletindia benszülött lakóit általában s ennek a közösségnek van is bizonyos jelentősége, mivel a brahmanismusnak sok ezer évi uralma meg a sürü népesség következtében élénkké lett érintkezés nagyon hasonlóvá tette őket egymáshoz. Előkelő és paraszt, mohamedán és pogány, hegyi és alföldi lakó jóformán testvér az idegen szemében, ki mindenütt megtalálja a mi czigányaink jellemző vonásait, kik tudvalevőleg szintén Indiából eredtek. Finom arczél, arányos tagok, fürtökben leomló haj,

élénken villogó hosszu pilláju szem, finom szálas gesztenye barna szakáll, bajusz, fekete haj, sötétes arczbőr, kora fejlettség és vénülés a közös jellemvonásuk s a különbségek jóformán csak árnyalatoknak tünnek fel.

Mindamellett a tudósok, kik feltünő nagy szorgalommal tanulmányozzák Keletindia népeit, mivel itt keresik az uralkodó indogermán törzs őseit, már eddig közel 200 különböző nemzetiséget különböztetnek meg közöttük, az ujabban bevándorlott európaikat és ázsiaiakat ide sem számitva. Legnagyobb részük természetesen vegyülék, a mint az ily régi államban természetes is, de határozottan meglehet különböztetni két nagy csoportot, t. i. tulajdonképi hindukat, kik főkép az Indus és Ganges völgyeiben laknak, továbbá az ősi lakókat, a dravidákat, kik ma már inkább a felföldre szorultak s valószinüleg mongol eredetüek. Az árja hinduk legalább 1500 évvel Kr. sz. e. jöttek be ide s igy ma már szintén nem tekinthetők jövevényeknek. Kétségtelen azonban, hogy még a dravidák is beköltözöttek s vannak régibb őslakók, kik ma főkép a Ghat hegységnek különböző elzárt vidékein laknak félvad állapotban s a többi hinduk által megvetve és a legpiszkosabb munkákra kényszeritve. Az ujabb betelepedések számszerint csekélyek s az uralkodó angolok kivételével nem is jelentékenyek.

Hindu.

A legujabb népszámlálás szerint — csak kerek számokban beszélve — 287 millió lakos közül 53 volt dravida, 195 millió árja-hindu, 240,000 európai s a többi más nemzetiségü. Vallás szerint volt 208 millió brahman, 57 millió mozlim, 7 millió buddhista, 3 millió keresztyén. A nyelvek közt legelterjedtebb a hindu, melyet mintegy 62 millió ért, a régi szanszkrit nyelv, a Védák szent nyelve, náluk is csak az iskolákban él. A legszebb árja-hindu törzsnek tartják

az Indus felső vidékén lakó dardokat és radsputokat, a legjellemzőbb dravidáknak a tamilokat és szingálokat.

A *brahmanismus* tehát a hindukat kiválóan jellemző közös kapocs, hasonló a mohamedánismushoz az araboknál, sőt még talán annál is jelentékenyebb, mivel a brahmanismussal tudvalevőleg erős kasztrendszer van összeköttetésben és az ennek hatása alatt nevelt hinduk még akkor sem alakultak át, midőn a hóditó mohamedán hit milliókat kényszeritett vallásváltoztatásra. A jelenlegi átalakulás a nyugati művelődés fegyvereivel természetesen sokkal rombolóbb, de a lakosság nagy száma miatt mindeddig igen csekély körre szoritkozik, ugy hogy Keletindiában elenyésző csekély kivétellel ma is egészen sajátságos művelődést találunk, annyival inkább, mert az európai középkori műveltséggel rokon buddhismust, mely itt született, a brahman hit védőinek csaknem teljesen sikerült elnyomniok.

A kasztok száma egész legio, sokan 400-ról is beszélnek s ezek az elkülönitések nemcsak aristokratikus gőgöt jelentenek, mint a mi társadalmi osztályainkban, hanem a nagyobb elkülönülés következtében a gyávaságot és alázatosságot is. Még a legelőkelőbb papi kasztban is (brahminok), kiknek különben alig 15%-a valóságban pap, több száz alosztály van különböző szokásos jogokkal. Az angol kénytelen több cselédet tartani, mert mindenik csak bizonyos foglalkozási körre vállalkozik, börtönökben, kaszárnyákban, kórházakban és iskolákban a bánásmód és élelmezés rendkivül nehéz, a ruházatok és lakások sajátságai ezerfélék és a közigazgatás a vallásos mezbe burkolt szokások akadályai miatt csaknem lehetlen. Szerencsére a hindu természeténél fogva csendes és békés, tartós ellentállásra képtelen, a vallásos rajongás sok ellentétet elsimit és a nősülés a megvetett páriák kivételével nem jár nehézséggel az egyes kasztok között, a miért is a gazdaggá lett alsóbbrendü hindu előszeretettel vadászik a brahmin vőre, mint a mi parvenue osztályunk a mágnásokra, oly annyira, hogy némely brahminnak 100-150 felesége is van különböző helyeken elszórva.

Mindenek felett uralkodik a vallásosság, mely az ellentéteket igen sokszor enyhiti. A szegény brahmin nem dolgozik, inkább nyomorog és éhenhal, de megmenekül ettől is, ha szerzetes vagy fakir lett. A szerzetesek (math) valamely bucsujáró hely vagy pagoda tövében laknak nőtlenségben; megkülönböztető jelük az öv és a homlokra ütött felekezeti jegy. Néha a szerzetház a hivők adományaiból dúsgazdag lesz. A fakirok egy része valóban bámulatos életet folytat.

Brahminok.

Egyik jobb kezét tartja fölfelé, mig az megmered, másik mindakettőt, hogy etetni kell; egy harmadik soha sem ül le vagy oly fába buvik, melybe hegyes szögeket vernek, hogy lehetetlen benne megtámaszkodnia. Némelyik egy lábon áll, másik folyton a napra szegezi szemét, mig megnem vakul, van, a kinek hátából szijat hasitanak, vagy a ki lapoczkájába vashorgot akaszt s azon függ órahosszant. Némelyek nyakig a földbe ássák magukat, mások egész életükben nehéz vasrácsot viselnek vállukon, hátukon bűneik engesztelésére. S mindezeket szenteknek tekinti a nép s bucsura jár hozzájuk. Ezenkivül is sok a bucsuhely. A Ganges vizében és a szent tavakban megfürdés, a fügefák meglocsolása, Visnu szobrának megfürösztése nagy ünnepei egyeseknek és községeknek. Igen sok erkölcstelen szokást már kiirtottak az angolok, igy az özvegynők eleven megégetését a férj temetésekor és a hirhedt dsagernauti ünnepet, midőn a bálványt czipelő óriás szekér által ezer és ezer vezeklő tapostatta el magát, de még mindig sok tobzódás maradt fenn a vallás ürügye alatt s lehetetlen volt kiirtani azt a mély megvetést, melyet a hindu az egész női nem és a legalsóbb rangu kasztok iránt érez. Ez utóbbiakat annyira megvetik, hogy a csandráloknak tiltva van nappal megjelenni a községekben, nehogy árnyékával megfertőztessék az utczákat; esetleg a kiváltságos kaszt tagjait s a palajákot és páriát a hindu csak oly hidegvérrel gyilkolja meg, ha teheti, mint a vadállatokat.

Ily társadalmi viszonyok között természetesen megromlott a hindu nép. Nincs akaratereje, nemesebb vágya és önérzete. Az éghajlat hozzájárul még, hogy tunya és kéjvágyó legyen. Pedig egyes törzseknél még most is találunk nemes vonásokat s a nép nagyrészének értelme és technikai ügyessége kétségbe nem vonható; jelentékeny régi és legujabb irodalma, valamint a pepecselő munkákba mutatkozó nagy ügyességük élénk tanuságai ennek. Hibáikkal kapcsolatos a piperének szeretete mindkét nemnél és minden kasztnál s ezzel összefügg a himzések, ékszerek és diszitések nagy elterjedése. A vagyonos hinduk lakása és a régi fejedelmek udvartartása, messzeföldön hires fényű. Ezzel szemben a szegénynek élete nyomorult. Többnyire szabadban él, kunyhója csak alvóhelyül szolgál butorzat nélkül s élelme jóformán csak egy-két krajczár áru rizs. Tőkéje és készletei nincsenek s ezért ha a monszum eső nem kielégitő, oly tömeges az éhenhalás, mint talán sehol másutt a földön. 1770-ben Bengália népességének egy harmada halt éhen s még ujabban is 1879-ben a Ganges vidékén 1.350,000 ember mult ki éhinségben. A nyomor idő előtt

BUDDHATEMPLOM BANUGALA.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Fakirok.

megvéniti őket. Az ételtilalmak, a poshadt szent kutak vizének ivása elősegitik a ragadós bajokat s ezeknek ma India az ősi hazájuk.

A angoloknak immár százados uralma mindeddig nagyon keveset használt a hinduknak. A gyilkos éghajlat miatt igen kevesen telepednek meg itt állandóan, a tisztviselők és katonatisztek magas dijazás mellett is lehető rövid ideig maradnak itt, gyermekeiket

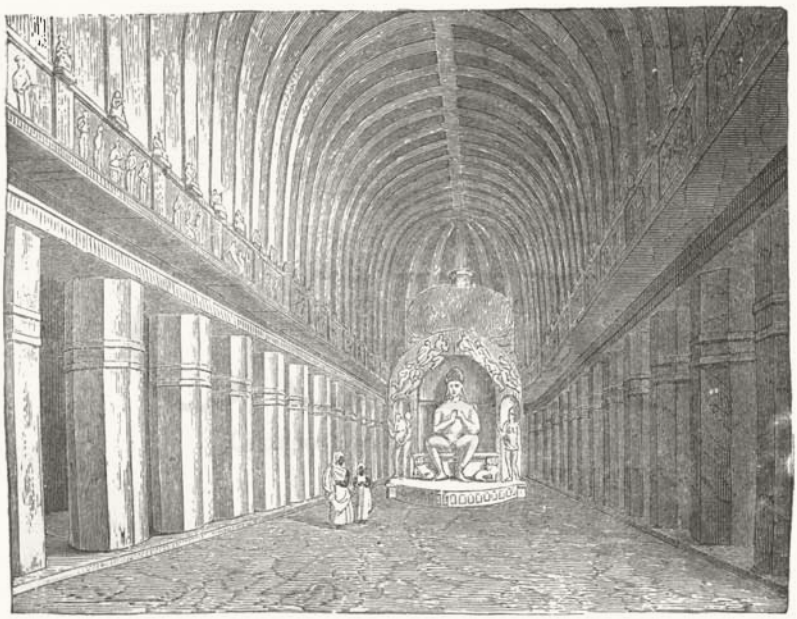

A Ganges forrásai.

azalatt is hazaküldik s igy az uralkodó faj képviselői állandóan idegenek maradnak. De idegen és mostoha Anglia kormánya is, mely fejős tehénnek tartja Indiát s különös gondot fordit arra, hogy a termelés mennél olcsóbb legyen. Legtöbb hasznot hoztak még a vasutak és iskolák által. A vasuthálózat hossza ma már 40,000 km. s a legjelentékenyebb pontokat érinti. Az iskolákba $3^1/_2$ millió gyermek jár, még csak mintegy tizedrésze a 12 éven alul levő gyermekeknek; de a főbb iskolák európai szinvonalon állanak s a hat egye-

temen és akadémián évről-évre jelentékeny számu hindu nyer müveltséget, kik azóta már uj irodalmat is teremtettek, mely azonban ma még csak számban (évenkint 6-8000 mü s közel ezer hirlap) jelentékeny, mivel a selejtes irányu népirodalom az uralkodó s az egységes irodalmi nyelv hiányában a különböző törekvések nagyon megoszlanak.

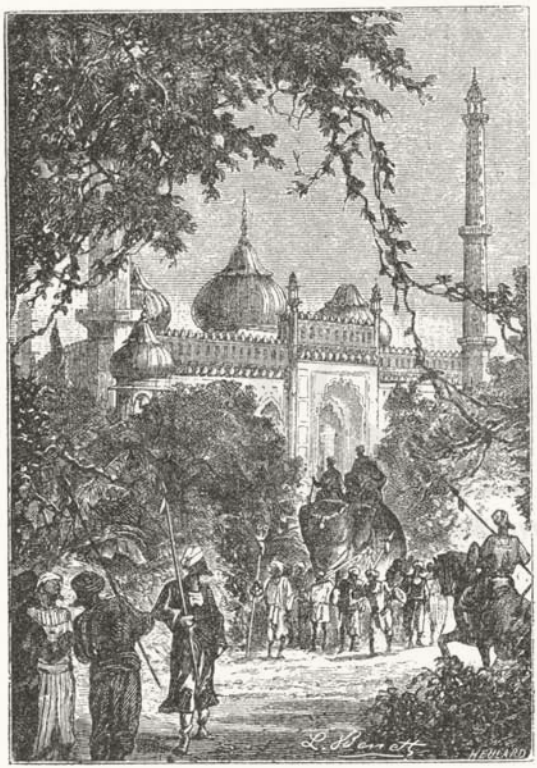
Közgazdaságilag még ma is a földmivelés az első tényező Indiában. A nagy sikság bámulatos termékenysége és a szegény kevéssel

Visnu templom belseje.

megelégedő munkás nép nagy száma miatt mesés olcsó (10-15 krajczár napi munkabér) munkaerő bámulatos buzatermelést idézett elő, mely ma már jelentékenyebb, mint a hajdan csaknem egyedül virágzott rizstermelés. Közel 200 millió hold van müvelés alatt. Termesztenek czukornádat, pamutot, dohányt, theát, olajos magvakat, indigot, jutát, kukoriczát és burgonyát is nagyobb mennyiségben. A kormány csatornák és utak épitésével, gazdasági iskolák és mintaállomások felállitásával segiti előmozditani a földmivelést. Az állattenyésztés nem virágzik eléggé, mivel a nép nagy része kizárólag növénynyel él s a

szentnek tartott tehén megölését, valamint a sertéshus evését kárhoztatja. Az ipar elég élénk, de jellemzőleg minden foglalkozási ág külön kaszttá merevül, melyből ritkán lép ki valamely ember. A gyáriparban legjelentékenyebb a pamutfonás és szövés. A külkereskedelem igen élénk s az angolokon kivül a benszülöttek is nagy részt vesznek benne, bár inkább csak a nagyobb kikötő városokban, hol évenkint tizezernél több nagy hajó fordul meg.

Indiai palota.

Az egész félszigeten ma már az angol az úr. A független államok, továbbá a portugálok és francziák birtokai aránylag kis területet vesznek igénybe. Sokkal nagyobb a hübéres fejedelmek birtoka, de ezek önállósága jóformán névleges, mivel a fejedelmek mellett angol politikai ügynökök működnek nagy hatáskörrel. A császárság fővezetője a londoni minisztertanács, mely külön indiai tanácsot tart fenn s az alkirályt kinevezi. Ez az alkirály Kalkuttában s a forró időszak alatt Simlában székel, mellette van 6 a korona által kinevezett miniszter és a hadak főparancsnoka, továbbá az alkirály által kinevezett végrehajtótanács. Bengália és az északnyugoti tartományok külön kormányzók alatt állanak. A közigazgatási területeket gyakran változtatják. A belföldi államok száma mintegy 800, összesen 66 millió lakossal, ugy hogy a politikai erők nagyon megoszolnak, ezenkivül fejedelmek nem

INDIAI FEJEDELEM HAZAJÖVETELE.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

tarthatnak katonaságot, nem bocsáthatnak ki pénzt s idegeneket angol engedély nélkül területükön meg nem tűrhetnek. A hadsereg mintegy 800,000 főből áll, melynek egy tizedrésze európai.

Jelentékeny a nagy városok száma. Kettő közülök (Kalkutta és Bombay) közel áll a millió lakoshoz s ezenkivül 23 van még 100 ezeren felül. Az 50,000-nél több lelket számláló 62 városban 8·4 millió ember lakott. A közvetlen angolok alatt álló terület 2·5 millió km², összesen 221 millió lakossal, tehát épen a legnépesebb vidékek.

Leghelyesebbnek tartjuk, ha leirásunkban tekintet nélkül a jogi viszonyra a Himalája felöl indulva el csoportonkint ismertetjük a keletindiai félszigetnek s a mellette levő szigeteknek egyes részeit.

Keletindiai maharadzsa.

A HIMALÁJA ALJÁN.

Az Indus folyó forrás vidékén a Himalája és részben a Hindukus elhagyatott előhegységei között számos apró törzs él, nagyobbrészt árja eredetüek s a dardu typushoz tartozik. Egyikmásik neve gyakran előfordul a hirlapokban, mert területük az orosz birtokkal és Afghanisztánnal szomszédos. Kasmir, Kafir, Csitrál eléggé jó hangzatu nevek, de jóformán csak nevek, mert sem a különben is csekély számu népet, sem földjüket nem ismertetik kellőkép. Legalaposabban foglalkozott még velük a magyar Ujfalvy Károly, ki anthropologiailag közös vonásokul bizonyos sasjellegü arczot talált: rendkivül keskeny hosszu magas koponyát, kiálló szemöldökcsontot erősen ivelt bojtos szemöldökkel, horgas orrt magas homlokkal, átható tekintetet, meg

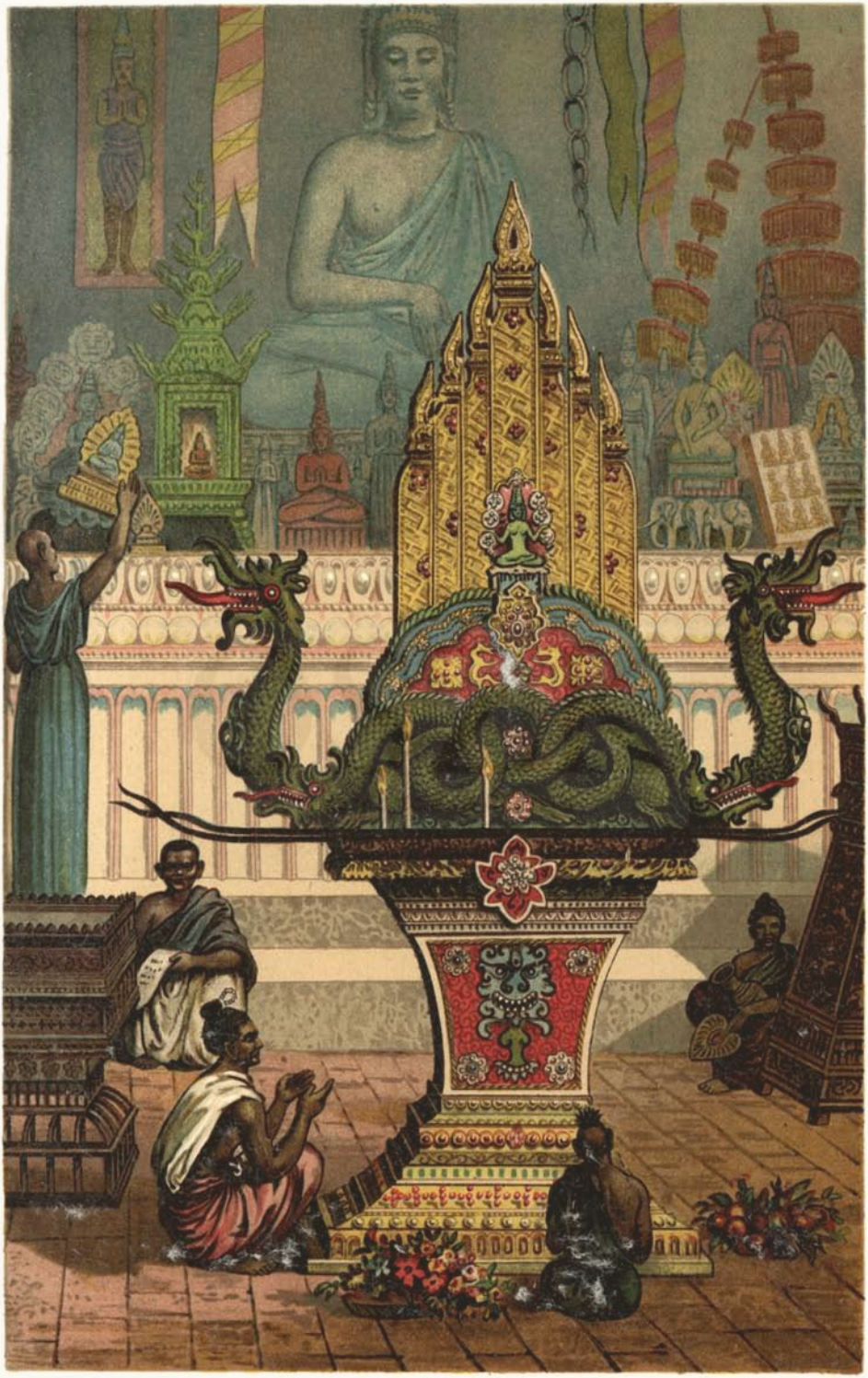
sűrű sötét hajt és szakállt. A mongol keveredés észak felé jobban feltünő. Mind mohamedánok, harczias és örökké veszekedő nép.

Az angolok által már teljesen meghóditott terület *Kasmir*, az a hegyvidék, melynek lakosságát rendkivül ügyes kendőszövéséről Európában is ismerik, ezen kendőket a havasi birkák finom gyapjából készitik. Nevezetesek még itt a réz, ezüst és papirmasé készitmények. Az egész terület hegyvidék, de közepén nagy kiterjedésü

Kasmir.

sikság van, egykori tekintélyes édesvizü tó medre 1600 méter magasban a tenger szine felett. A pompásan müvelt sikság a körülvevő hófedte hegyekkel és felettük a sötét kék égboltozat nagyszerü képet nyujt. Van egy pár még fennmaradt tó is a vidéken, köztök a festői szép Svinagartó vizi növényekkel és uszó kertekkel tele. A mellette fekvő hasonnevü város eléggé tekintélyes külsejü s nehány palotája van még a nagy mogulok idejéből; utczái szükek és piszkosak, a háztetők annyira előnyulnak, hogy az utczák sötéteknek látszanak.

EGY PAGODA BELSEJE.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

De a többi városok, még a Dsamu nevü főváros is kisebbek s Tibet felé állandóan ritkább a népesség.

Az Indus partjain tovább haladva még a hegyvidékben több apró tartományt találunk egy pár nevezetes várossal. Ladak főhelye, a 3440 méter magasságban fekvő *Leh* a legnépesebb (38,000 l.) közöttük, mert itt központosul részben Khina és India forgalma. A város tibeti jellegü, lapos tetejü, kicsi ablaku és szük elzárt udvaru házai, valamint kajla fedelü templomai egészen idegenszerüek Indiában. A felső végen van a hét emeletes Gyalpo palota s felette két

Kasmiri nők.

fellegvár. Skardo és Gilgit városok és jelentékeny erődök. De legismertebb valamennyi között *Simla*, a keletindiai alkirály nyári tartózkodási helye, mely előkelő európai fürdőhelyre emlékeztet s valóban az Indiában lakó gazdag európaiak nyaralója.

A nyugati részen fekvő hegyvidék már kevésbé népes, nehány százezer fanatikus mohamedán tartózkodik itt. Pamir felé részben nomád életet folytatva. Csaknem minden falu külön törzset alkot, melyek egymástól teljesen függetlenek, de a gyaurokat gyülölik s azok ellenében zord vidéküket oltalma alatt hősiesen védekeznek, a mint azt különösen az angolok véres hadjáratai Csitrál ellen bizonyitják.

Megemlitjük, hogy némely tudós e zord vidéken keresi a bibliai paradicsom helyét.

Sokkal egyöntetübb jellege vau a Himalája közepe táján fekvő *Nepal*nak, melyet azonban szintén hibásan neveznek államnak, mivel legalább 40 apró önálló törzs van itt, kik között a harczias ghorkák, kiket az angolok is szivesen szerződtetnek katonáknak, csak alkalmilag gyakorolnak hegemoniát. Körülbelül félannyi Nepal területe, mint hazánké s lakóinak száma mintegy három millió. Csaknem egészen a hegyek között van, mivel a mocsaras alföld (terai) egészségtelen viszonyai miatt egészen néptelen. A Himalája legmagasabb csúcsai itt találhatók, a Gaurisankar csúcsa a keleti határpont, igy tömérdek a járhatlan vidék, melyet még a magas hegyekről lerohanó vizek mély völgyei szaporitanak. Mindamellett a szorgalmas nép csatornák segitségével aránylag nagy területet művel s még kivitelre is termel. Európainak nem szabad Nepalban tartózkodnia s azért még kevéssé ismerjük ezt az országot, de az utazók dicsérik a lakosságot s feltünőnek találják a csinosan épült és diszitett középületek és régi templomok nagy számát. A főhely Kalmanda, hol mintegy ötvenezer lakos van, élénk összeköttetésben áll Tibettel, bár a harczias ghorkák már többször berontottak oda.

Jelentékenyen kisebb a másik önálló állam *Bhután* a keleti Himalája déli oldalán. Alig 200 ezer lakos él itt papi főhatóság alatt. Tibeti eredetüek és főkép állattenyésztők. Fővárosa a szent hirü Taszizudon, hol a dalai láma fenhatóságát elismerő főpap (dharma radsa) lakik mintegy másfél ezer lámával, kikhez még legalább annyi csatlakozik a szétszórtan levő zárdákban. Az egyházi fő mellett van katonai fő is, kit időről-időre választanak, de mindkettő névleges főhatalommal bir, különösen a távolabb lakó törzsfők csaknem önállóak.

A két független hegyi állam között Anglia már foglalt el egy kis területet, mintegy ékül a további hóditásokra. Ez a kis területü hübér állam *Sikkim*, melynek egyedüli nevezetes helye a Himalája vasut végpontján 2300 m. magasban fekvő Dardsiling, egy európaias épületekkel biró és igen csinos kertekkel körülvett kis város, egyike az angolok kedvencz nyaraló helyének, melyet a Himalájára nyiló páratlan tájképeért a turisták sürün keresnek fel. Mi előttünk is nagyon emlékezetes ez a hely. Temetőjében aluszsza örök álmát Körösi Csoma Sándor († 1842), a nagy nyelvtudós s a magyar idealismus egyik legnemesebb képviselője.

Manipuri alakok.

A hegyvidéki államok közé számithatjuk nagyrészt még a Brahmaputra vidékéhez tartozó *Assam* tartományt is, mivel nagyobb része hegyes, bár ez a hegyvidék már nem tartozik a szorosabb értelemben vett Himalájához és inkább a hátsóindiai hegyekkel áll összeköttetésben. Zord hegyvidéke és nagy erdőségei daczára az aránylag kis országban (mintegy harmadrésze hazánknak) öt és fél millió ember él főkép a folyók partjain. Eredetileg indo-khinai jellegü a népesség, de ujabb bevándorlások nagyon tarkává tették. A városok nem nagyok, a nép inkább földmüveléssel foglalkozik. Legsürübb a bizonyos tekintetben önálló Manipur hübér állam népessége, mely egyidőben mint rabló népet és az angolok ellen vitézül küzdőt egyaránt sokat emlegettek.

A NAGY ALFÖLD.

Keletindia legnevezetesebb és legsürübb népességü részét értjük ez alatt, melynek nyugati részét, mint már emlitettük, Pendsabnak, az öt folyó országának, közepén a Ganges völgyének s a keleti nagy területet a Ganges deltája körül az itt levő angol tartomány után Bengáliának nevezhetünk el. A három terület együttvéve körülbelül kétszer oly nagy, mint az osztrak-magyar monarchia, de a lakosság számát kereken másfél száz millióra tehetjük, ugy hogy ez a terület földünk legsürübb népességü vidékéhez tartozik.

A *Pendsab,* Nagy Sándor hóditó hadjáratának szinhelye, még jelenleg sem egészen Angliáé. Különösen a hegyi törzsek közül több őrizte meg önállóságát s mások, mint legutóbb az afghán határszéli lázadás mutatta, csak kényszeritve türik az angol igát. Egészben véve azonban az Indus vidékén nagy hóditásokat tett az európai müveltség, mely itt hálás talajt talált mindaddig, mig a középázsiai orosz vasut a kereskedelmet magához nem ragadta. A kiviteli termelés és az iparüzés határozottan jelentékeny s nem egy tekintélyes város keletkezett e helyen, melyek közül Lahore és Delhi messze földön nevezetesek. *Lahore* (177,000 l.) egykor az indiai mohamedán világ székhelye, még ma is tele van nagyszerü épületekkel, melyek többnyire vörös homokkőből és márványból épültek s mozaik talapzatuak. Ilyenek a császári mecset óriás fákkal beültetett udvarával és roppant falaival, Dsahangir mauzoleuma, a moszlim épités egyik

remeke, a nagy mogul palotája tükörmozaikos fogadó termével s a hármas lépcsőzesen emelkedő pompás Shalimarkertek, valamint a számtalan szökökut és vizmedencze. Az itt letelepült angolok nyaralójellegü lakásai is szépek. Ellenben az uj város piszkos, még bazárai is jelentéktelenek. A sikk felekezet felülkerekedése után a nagy mogulok székhelye Amrissarbába ment át, hol szintén van egy pár gyönyörü régi épület, különösen a „halhatatlanság tavá"-nak közepére épitett nagy mecset arany kupolákkal és harangtornyokkal, de különben egészen indiai jellegü nagy kereskedő város, a kasmiri kendőkkel való kereskedés székhelye.

Hindu bajadér.

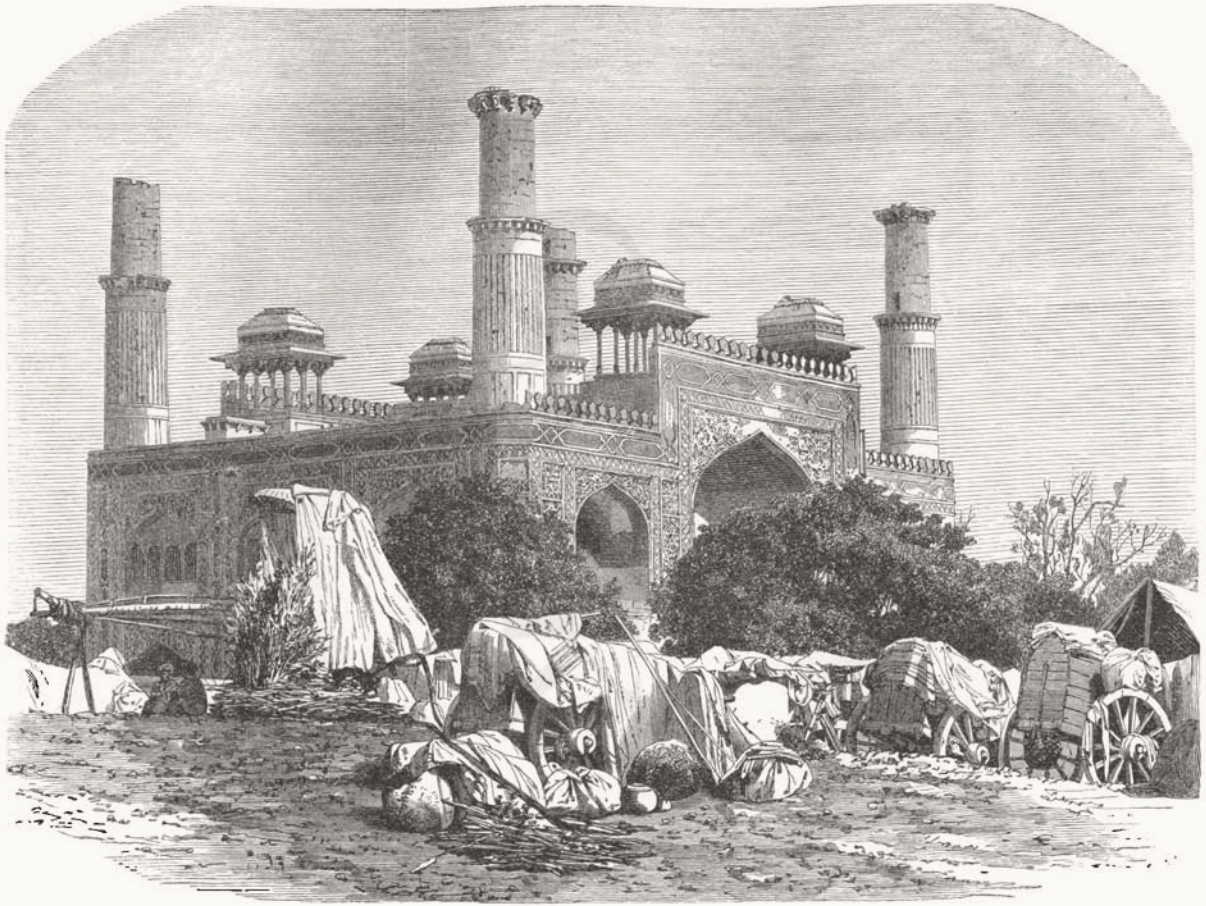
Nevezetesebb ezeknél az ősrégi *Delhi*, melyet már a védákban emlegetnek s mely a XVI-ik században a földgömb egyik legszebb és leggazdagabb városa volt. Még ma is, bár lakosainak száma mintegy 200 ezer, ez a mult főnevezetessége. 116 km² területen találhatók a régi városok emlékei. Dsahan sah palotája, melyet az angolok erőddé alakitottak, a legpompásabb épületek közé tartozik a földön, 114 m. hosszu folyosóját és fogadó termét paradicsomi szépségünek mondják. Szintoly hires a nagy Dsamma mecset 2 minarettel és négy kupolával, továbbá a Kutab minaret nagyszerű romjai. Az uj Delhinek sok szövőgyára és körül-

belül 300 millió forintra menő belkereskedelme van. Nagy és nevezetes városok még Pesauer az északnyugati határszélen, Multan, a fayence ipar központja, Hyderabad, Sindh tartomány fővárosa és Karacsi kikötő város.

Kelet felé haladva ismét sok virágzó nagy várost találunk, melyek közül csak a legnevezetesebbeket emlithetjük fel. Ilyen első sorban *Agra*, a Dsamna mellett, melynek páratlan szép műemlékei vannak, különösen a Tadsmahal, Dsihan sah feleségének Muntaz-i Mahalnak mauzoleuma, a perzsa-arab épitészet sokat csodált remeke, melyet az athenei Parthenonnal hasonlitanak egybe s különösen belső mozaik diszitését páratlannak tartják. Csinos továbbá a gyöngyház mecset s Akbár palotája és mauzoleuma. Kaunpur és Luknau nagy városokban szintén van egy pár müremek, de jellegük már modern s különösen az utóbbiban az európaiak által épitett paloták és a nagy gyárak nevezetesebbek. Érdekes még a Ganges és Dsamna összefolyásánál fekvő közel 200 ezer lakosságu *Allahabad*, egyike az angolok főhadi állomásának, de egyuttal a legnagyobb bucsujáró helyeknek, hol évenkint több százezer idegen hindu fordul meg áhitatos mosakodás czéljából.

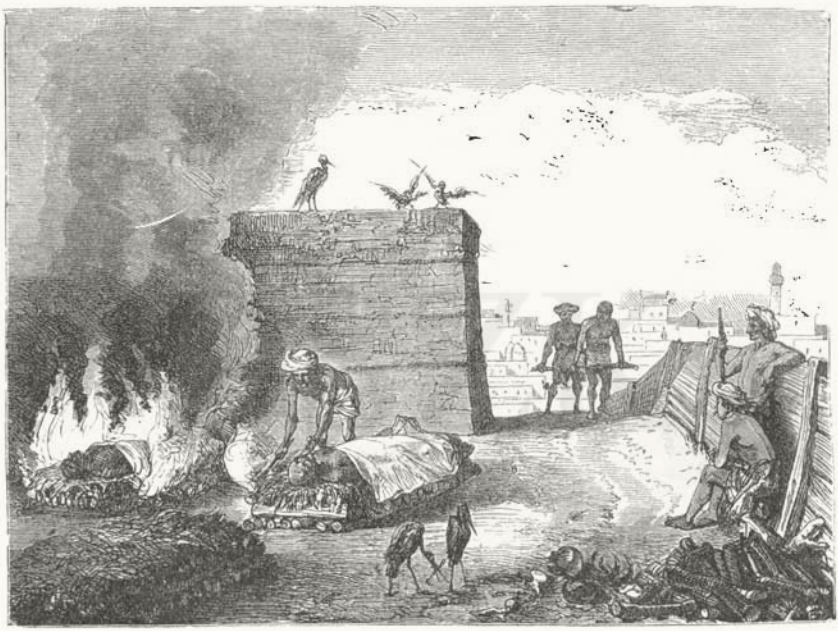
Minden más bucsujáró helyet fölülmul azonban a hinduk hires szent városa *Benaresz*, a legérdekesebb városok egyike a földgömbön. Nem csinos házakkal telt utczái, negyed millió lakosa és másfél ezer temploma a főnevezetességek, hanem az itt 5 km. hosszuságban elnyuló Ganges partján hemzsegő zarándoktömeg, melynek nagyobb része messze földről jött ide, mert boldogságnak tartják már azt is, ha a szent város levegőjét szivhatják s legfőbb vágyuk, hogy a Ganges vizében fuladjanak meg. A part körül himbálódzik a betegekkel és önkinzó fakirokkal megrakott bárkák tömege s a fehér lepelbe burkolt hullák ott a parton várják a megégetés szertartását. Tevék, zebuk, áldozatra szánt birkák, közköltségen tartott szent majmok, felbokrétázott tehenek. üvöltő dervisek, imádkozó fakirok, piramistetejü pagodák, kupolás mecsetek, virágokkal befuttatott vagy freskókkal diszitett házak, koldusok és házaló kereskedők ezrei, tánczoló bajadérek, kolduló papok és a keleti világ ezer változatu más alakjai tarkitják ezt a csodálatos képet, melyet nem feledhet el senki, ki egyszer látta s melyet hiven leirni képtelen a toll, tehetetlen a festő ecsetje.

Benareszen tul már csakhamar *Bengália*ban vagyunk, mely a Ganges deltájának Bengaleh ágától nyerte elnevezését. Itt a sürű népesség daczára már ritkább a nagy város, mert a lakosok a rend-

Akhber szultán mauzoleuma Agra közelében.

kivül termékeny sikságnak megfelelően csaknem kizárólag földmüveléssel foglalkoznak. De itt van Keletindia fővárosa *Kalkutta*. Ez a város uj eredetü, a mult század elején még falu volt, jelenleg a külvárosokkal együtt már közel egy millió lakossal bir s igy tulhaladta a régi városokat. A északi városrész a benszülötteké, piszkos és túlnyomólag bambusz és vályogkunyhókból áll, a déli „fehér város" ellenben egészen modern nagy városi jellegü nagyszerü kőépületekkel, pompás terekkel és szökőkutakkal. Különösen feltünő itt messze

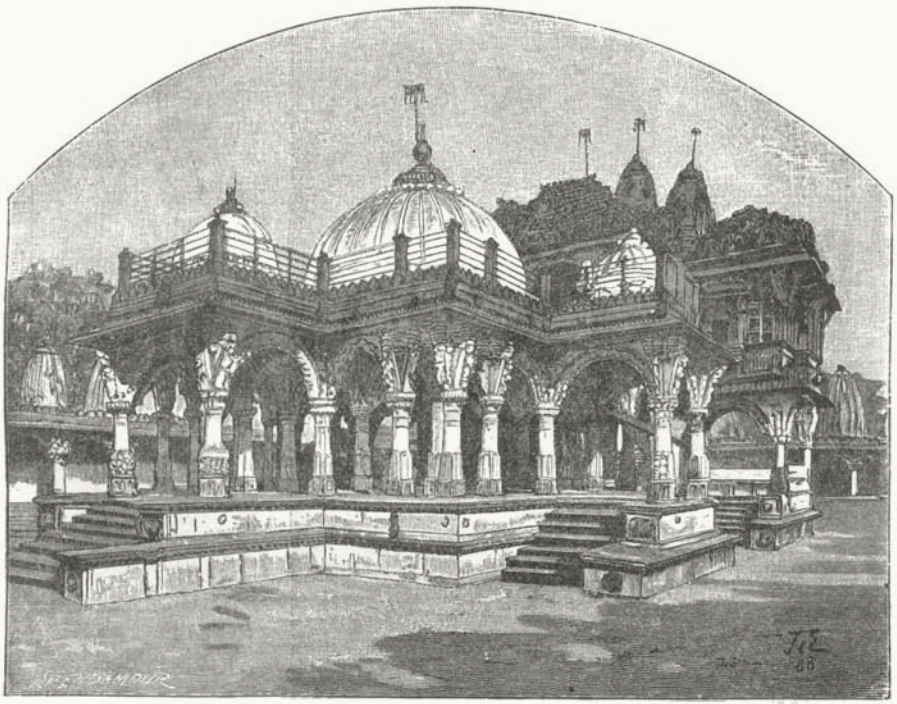

Hullaégetés Kalkuttában.

keleten a nagy tisztaság. A katonai gyakorló tér, az Edenkert és a pompás növénykert kedvelt sétahelyek. Kereskedelmi forgalma nagy, évi ezer millió forintnál több, de ipara aránylag csekély s nevezetesebbek tudományos intézményei, különösen a hires ázsiai társaság, Ázsia legáldásosabb kulturális intézménye. A nagy és müvelt városban különben alig van több 13,000 európainál, de az angol nyelv és müveltség általában elterjedt s az itt lakó hinduk között sok tudományos ember volt. Kalkuttán kivül még Patna és Dekka városoknak van Bengáliában százezernél több lakosuk, de sem ezek, sem a többi városok nem nagyon fontosak.

A DEKKÁN FÉLSZIGET.

Fogyó népsűrűséggel, de annál tarkábban terül el a mély sikság alatt Dekkán hegyektől körülvett fensikja. A közvetlen angol birtok területe itt már a kisebbség, franczia és portugal telepek esnek közbe s egész sereg nagyobbrészt apró hűbér állam, melyeknek egy részét „Központi India ügyvivősége“ sajátságos czim alatt ismernek.

Templom Ahmedabadban.

mivel a belföldi rajahkat és maharádzsákat egy angol ügyvivő ellenőrzi. Szó sincs róla, hogy érdemes volna ezt a tömérdek országrészt és apró államot külön-külön ismertetni, jóformán csak a nagy városok fognak egy-egy perczre megállitani körutunkban.

Pensab felől jöve részben a Thar sivatagban fekszik a Radsputana nevü tartomány, nagyobbrészt hindu rajákh felügyelete alatt, kiknek elődei az 1857-ki nagy felkeléskor hevesen küzdöttek Anglia

ellen. A legnagyobb városok épen a sivatag szélén feküsznek, köztük legtekintélyesebb *Jaypore* (150,000 l.), állitólag India legszebb városa kiváló becses muzeumokkal; feltünők a piacz rózsaszinre festett s fehér diszitményekkel megrakott házai. Igen csinos *Aimir* város az Arvali hegység tövében. Délfelé a tengerparton *Ahmedabad* és *Surata* a legnagyobb városok, az előbbeni gyapotfonásáról, az utóbbi bőriparáról nevezetes.

Parszi nő.

Ez a két utóbbi hely már a bombayi kerülethez tartozik, mely majdnem két akkora, mint Magyarország s Keletindia gyapottermelésének és kereskedelmének főhelye. Tömérdek apró hűbérállam van benne.

A legnagyobb és legtekintélyesebb hely kétségkivül *Bombay*, mely a szuezi csatorna megnyitása óta rohamosan emelkedik s ma már közel egy millió lakosa van, mely egy a szárazföldhöz közel eső 110 km² nagy szigetet csaknem egészen megtölt. A lakosok között alig 10,000 az európai, de ezeken kivül nagy szerepet játszanak e helyen mintegy 50,000 parszi, kik általában véve jómódu müvelt kereskedők. Ezek a parszik ma is Zoroaster tanait követik s különösen nevezetesek temetőik (hallgató tornyok), hol keselyük tépik szét a három karimás tölcsér

A SZENT-TÓ ÉS ARANY TEMPLOM AMRISARBAN.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

(férfi, nő és gyermek) alakban elhelyezett meztelen hullákat. Mint elsőrangu kikötő városban a népesség rendkivül kevert s a kikötőnél nyert kép nagyon élvezetes.

Bombayban, mint a legtöbb keletindiai városban, a bennszülöttek része nagyon piszkos, de az európai városrész annál pompásabb. Olasz stylben épült paloták egész sorozata emelkedik itt, a Ramport, Esplanade és Homby utczák nagy európai városoknak is diszéül szolgálnának, középületei között a posta és vasuti indóház fejedelmi fényességüek, de a templomok között kevés a megnézésre

Középületek az esplanadeon Bombayban.

érdemes. Külön Koloba nevü szigeten vannak a gyárak, melyek főkép gyapot feldolgozásával foglalkoznak. Nevezetes még a növénykert, a beteg állatok kórháza, a matrózok menedékháza s más jótékony intézetek. Üzletei között a magyar Telléry czég a legnagyobbak egyike. Említésre méltó az is, hogy ez a hajdan ragályokkal megrakott város ma a legegészségesebbek közé tartozik.

Bombay közelében van Elefantasziget sziklatemplomával. Nevezetesebb ennél az *Ellora* mellett sokszor leirt nagy mészsziklában kivésett templom 125 m. hosszu és 62 m. széles udvarban óriási elefántokkal, oroszlánokkal és a hindu Trimurti szobrával. Mindezek a X-ik szá-

zadból való szobrászati művek csak rendkivüli nagyságukkal hatnak, de művészi becsük nincs.

Beljebb a legnagyobb hübér államban *Hajdarabad*ban a hasonnevü, majdnem félmilliomos főváros nehány nagyszerü épületet mutathat fel, köztük a nizam palotáját, melyben 7000 ember elfér s a Mekkamecsetet. Közelében van a 84 bástyatornyos *Golkanda*, melynek közelében találhatók India legjelentékenyebb gyémántbányái. Közelében a

Sziklába vájt templom Ellorában.

sürü népességü *Mysore* államban, hol a becses szandálfa és arany böven található, két nagy város van Bangelore és Majszur, egykor a hirhedt Tippu Szaib sziklafészkei.

A keleti partvidék *Madrasz* kormányzóság (praesidenség) nevet visel s egész a sziget csúcsáig terjed. Valamivel nagyobb hazánknál s mintegy 40 millió lakosa van igen váltakozó talajjal és éghajlattal, mely azonban átlag véve nagyon termékeny. Lakosai túlnyomólag dravidák, köztük nem egy félvad állapotban élő s meztelenül járó néptörzs.

A legnevezetesebb hely *Madrasz*, félmillió lakosságával Kalkutta és Bombay után következik, bár rossz kikötője s cyclonoktól zaklatott vidéke épen nem barátságos. A város 70 km² területet foglal el, de nagyrésze nyaraló és mocsár s a hindu városrész talán még rutabb és tarkább, mint más nagy helyeken. A nagy meleg a tespedő lagunákban sok ragályos bajt támaszt s a város nagyságát az angolok mesterséges eszközökkel idézték elő. Nagy helyek továbbá Trichinopoli, Negapatam és Kalikut. Az utolsó helyen lépett először Indiába Vasco

Hindu ökörfogat.

da Gama, kit ezután a ma is jelentékeny Cochin kikötő városban temettek el. Igen nevezetes még *Madura*, egy százezres kereskedő város a déli csúcs közelében, főnevezetessége azonban abban áll, hogy egykor a középkori Pandia királyságnak volt fővárosa, honnan Rómába is küldtek követeket s a hol már Krisztus születése előtt behozták a gyermekek kötelező oktatását. Régiségeinek egy részét az angolok felásatták.

Jó távol a szárazföldtől az Indiai Oczeánban három kisebb korall szigetcsoport van. A közelebb fekvő *Lakkadivok* 9 nagyobb s több kisebb szigetből áll 13,500 lakossal, kik földműveléssel és ker-

tészettel foglalkoznak s ha a tenger árja megrongálja kertjeiket, a növekedésben levő korallszirtekre hurczolkodnak. A nagyobb kiterjedésü *Maledivok* legalább 12,000 sziget csoportja, hol mintegy 30,000 mohamedán malaj él egy szultán vezérsége alatt. Hal, rizs és kokuszdió a kasztokra oszlott nép főtápláléka, s csereeszközük a kaurikagyló. Még lejebb az egyenlitőtől délre van a *Csagosz csoport,* hol 700 Mauritiusból ide került néger él kokuszdióból. Egyedüli nevezetessége, hogy az Afrikából és Indiából Ausztrália felé menő hajók itt szednek fel vizet és köszenet.

Meg kell még emlékeznünk e helyen a portugál és franczia birtokok maradványairól. A portugálok hajdani nagy területéből ma csak 3657 km² maradt meg mintegy félmillió lakossal. Főhelyük *Goa* a Konkan parton a Ghat hegyek előtt, a többi szétszórtan fekvő helyek közül nevezetesebb Salsette Bombaytól északra régi sziklatemplomokkal. Még kisebb a franczia terület, összesen csak 509 km² nagyságu alig 300,000 lakossal, de ebben 5 város van, melyek közül *Pondicherry* a legnevezetesebb (172,941 l.), mivel révje a koromandali parton a legbiztosabb s évenkint legalább 500 hajó látogatja. A franczia városok európai része általában csinos s középületeik szépek, de mert szétszórva feküsznek s vidékük nincs, nem nagyon jelentékenyek.

CZEJLON.

Keletindiával geologiailag és történetileg is összefügg az a nagy körtealaku sziget, melyet a Dekkan felfölddel a 40 km. hosszuságu Adam v. Rama hidjának nevezett zátony köt össze. A sziget 63,333 km² területü s 3 milliónál több lakossal bir, 1833 óta teljesen angol birtok, kik ezt az aránylag kis területet rengeteg gyarmataik egyik gyöngyének szokták nevezni, mert kellemes éghajlatu. Terményeinek gazdasága és tájképeinek szépsége valóban mind ritkaságok.

A sikságoktól beszegett sziget déli fele gyönyörü tájakban és erdőkben bővelkedő hegyvidék. Gnájsz kőzetének málladéka sajátságos vöröses föld, mely a környező sikságokat is belepi s a szigetnek rézvörös vagy Tamraparni melléknevet kölcsönözte. A hegyvidék északi szegélyén néhány bazaltkúp emelkedik ki. A folyók fövenyükben rubin, topáz és gránát köveket guritanak. Észak felé a partok alacsonyak, homokosak, sok helyen lagunák s ezek szélein kokuszpálma erdők szegélyzik. A benső részekben nehány magas hegy van,

Apró templomok a Ghat hegységben.

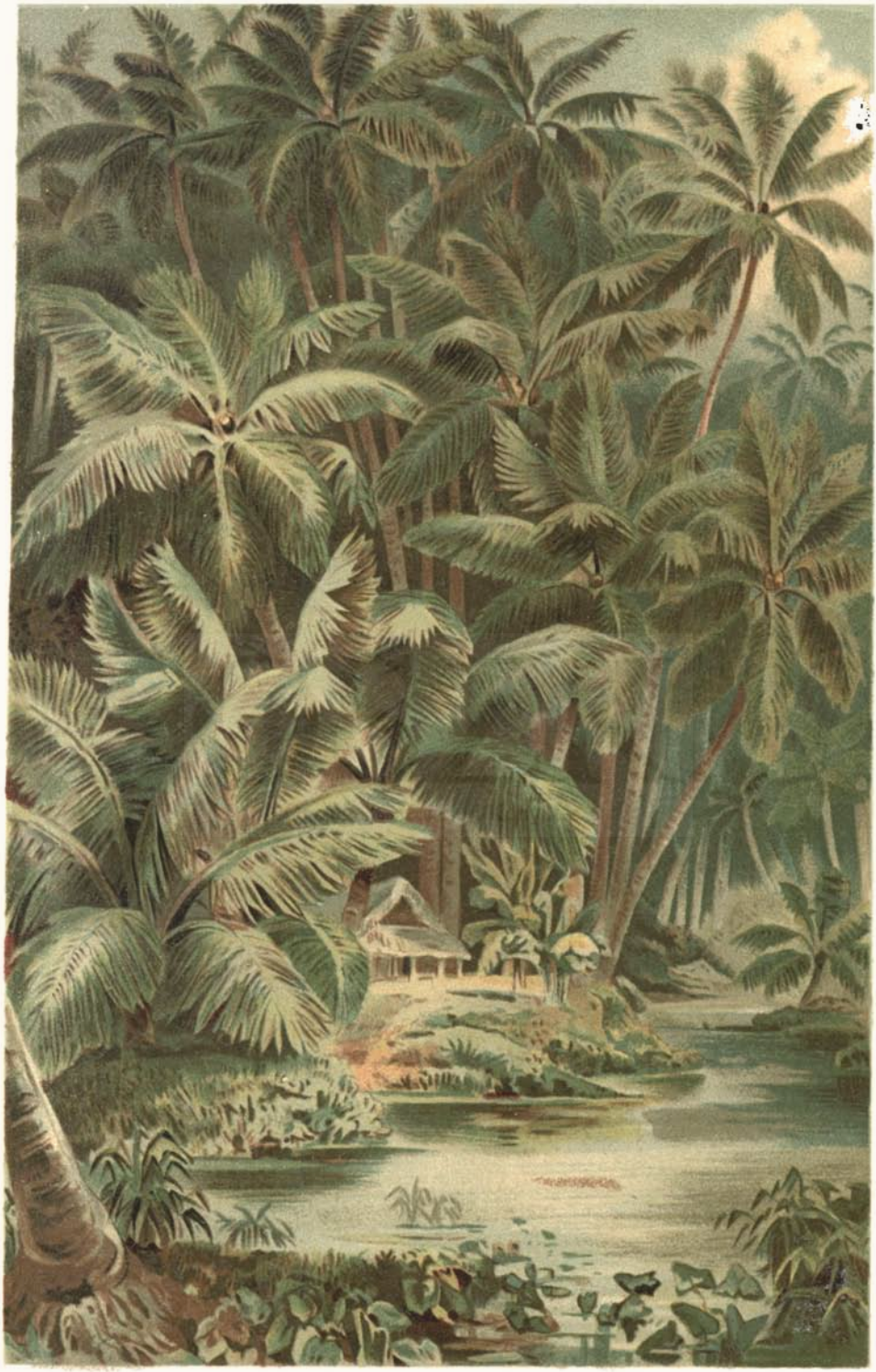
a legnagyobb a Pedrotallagella (2524 m.), de híresebb ennél a valamivel alacsonyabb Ádám-csúcs, a buddhisták szent hegye Ádám apánk állitólagos lábnyomával.

A sziget éghajlata egyenletes meleg és nyirkossága folytán az európaira kedvezőbb, mint más tropikus vidék. Az évi átlagos meleg 27° C. Viharok ritkák, csak a sok eső kellemetlen, olykor a meleg szelek. Legszárazabb a januártól áprilisig terjedő negyedév. A monszum szelek is többnyire kellemesek.

Szingál nők.

A meleg és nedvesség Czejlon szigetén buja növényzetet hozott létre, mely sok tekintetben önálló. Közel 3000 növényfajt számoztak össze Igen gyakoriak a kókuszdiópálmák, az ébenfák és az óriási baobabok. Kulturnövények, a rizs, czukornád, thea, gyapot, khininfa, kávé és a legkülönbözőbb füszerfajok, a hegyeken 10—12 méter magas rhododendron harasztok diszlenek. A tetőkön örökös tavasz uralkodik s gyönyörü fekvésü hegyi tavak s tropikus növényzet váltakoznak mindenütt. A zöld szin uralkodik e szigeten bámulatos változataiban. Zöld a friss gyöpség, a bokornak, fának koronája, a haraszt lombja, zöld gyikok surrannak a földön, zöld bogarak zümmögnek az ágak körül s zöld szárnyu pillangók zsonganak a virágok felett. Zöld a kajdácsok serege a levegőben, fákon és réteken, de még a tengernek

CEYLONI TÁJKÉP.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

csillagrózsái, rákjai, kagylói és egyéb élő lényei is a zöld legszebb szinváltozataiban pompáznak.

Állatvilága lényegileg ugyanaz, mint Keletindiáé. Az elefánt itt még vad állapotban is található, de folyvást kevesbedő számmal, tigris és farkas már kipusztult s gyöngyhalászata, mely egykor elsőrangu volt a földön, nagyon hanyatlott.

Szingál férfiak.

A sziget lakosságának zöme a dravida törzshöz tartozik, még pedig három nagy csoportban, a mint az uralkodók voltak. Az őslakók a veddák ma már csak mintegy kétezeren vannak a keleti partokon és az ország bensejében. Legtöbb, mintegy két millió, a szingálok száma, kik a VI-ik században költöztek be s igen művelt államot létesitettek, melynek fővárosait Amuradhapurát és Pollanarnat ma is tekintélyes romok jelöli. A XIII-ik században jöttek be hóditókép a Nilgiri hegyekből a tamilok, kik főkép a déli részeken laknak s számuk mintegy 200,000. Ezenkivül sok arab s valamivel kevesebb maláj és euráziai lakik e szigeten s legfelebb hatezer európai. A tamilok brahmanok, a szingálok buddhisták, az arabok mozlimek; a keresztyének száma mintegy 300,000.

A legtekintélyesebb faj a *szingálok,* középtermetü, szikár s asszonyos külsejü emberek, mely képet előmozdit az is, hogy a két

nem ruházata hasonló s a férfiak is hátrafésült, a fejnek búbján vagy a nyakszirten fésüvel megerősitett kontyos hajat viselnek. Bronzszinü bőrük s szénfekete hajuk van, a szines csikos ruhát nagyon szeretik. Általában nyájas, szelid és udvarias emberek, de nem kitartók és hirtelen természetüek. Müveltségük jelentékeny, de inkább megelégesznek kevéssel, minthogy e munkával magukat megerőltessék. A tamilokat lenézik, velök össze nem házasodnak. Ezek a *tamilok* általában véve sötétebb bőrüek, müvəletlenebbek és részegesek, de erősebbek és szorgalmasabbak. Orruk hosszabb a mongolok orránál, ritkán görbe s tövében keskenyebb, mint a négereké, bár ajkuk husos. Ez a nép is művelt volt hajdan. Középkori irodalmából és India déli részén szétszórtan található épitészeti és szobrászati emlékeiből nehány becses darab maradt fenn. Egészen elveszett, ha volt is valaha, a *veddák* műveltségének minden nyoma. Ujabban egyenesen a legalsóbb rendü emberi fajok közé számitják őket. Alacsony sötét csokoládé szinü sovány emberkék, kis gyapjas haju fejjel, melynek vonásai a pápuákéra emlékeztetnek. Alaphangulatuk melancholikus, müérzékük csekély, hangszereik nincsenek, a legtöbb még a számokat és a napok neveit sem ismeri, vallásuk az ősök primitiv tisztelete, fegyverük a nyil. Régebben barlangokban és faüregekben laktak, öltözetük levélből és galyakból állott, ma már a nagyobbrészt falvakban telepitették le. Kasztokat nem ismernek, tehetségeik, kivált emlékezetük gyarló, de meglepő nyelvük gazdagsága, kifejezéseik kerek egyszerűsége és szerény békés magukviselete. A szingálok félnek tőlük, talán régi még el nem korcsosult őseikre emlékeznek. Általában csodálatosak ezek a czejloni népek. A sok rom, a vizvezetékek, meg mesterséges tavak hatalmas mult tanuságai.

Ma a szigeten a keleti részen kivül már igen kevés vad vidéket találunk, különösen a délnyugati rész magas kerti müvelés alatt áll. Régebben a kávé volt a főtermék, de pár évtizeddel ezelőtt pusztitó betegség támadta meg az ültetvényeket s ma a thea áll az első helyen. Angliába sokkal több theát visznek innen, mint Khinából s más országokból. Nevezetesek még a szintén nemrég meghonositott khininfák, továbbá a gyapot, indigo és kokuszdió. A kivitel értéke meghaladja a száz millió koronát, bár az ipar pang s élelmi czikket, különösen rizst, külföldről kell hozatni. A kereskedelmet az angolok és malájok mellett főkép az arabok gyakorolják, kik itt általában vagyonosak s fajrokonaikkal szoros összeköttetésben állanak. A szegény benszülöttek mellékkeresete a halászat, vadászat és gyöngyhalászat.

Az angol korona tartományaként szereplő s bizonyos önállósággal biró szigetnek főhelye *Colombo* (127.000 l.), hol a Bombayból Khina vagy Ausztralia felé menő hajók mind kikötnek. De a forgalom túlnyomólag átmeneti s az utazók főkép mint turisták szállanak partra a gyönyörü sziget megtekintésére. Ezért a kikötő rendesen csendes, a mit a vámházak és raktárak közelében levő dús erdőségek is előmozditanak. Igen szép a város európai része, hol az olasz stylben épült házakat pálmasorok és virágágyak környezik. Általában sok a nyaraló és kert mindenütt, még a benszülöttek kokuszgyékény kunyhói sem kellemetlenek a szemnek.

A sziget második kikötő városa *Point de Galle* sokkal jelentéktelenebb hely, még vasuti állomása sincs, bár fekvése kedvező. Sokkal nevezetesebb a régi szingál főváros *Kandy*, mely 530 m. magasságban félkör alakban sorakozó hegyek alján fekszik. Két nagy nevezetessége van, egyik a nagy Buddha templom, hol a hivők ezrei által imádott ereklyét, Buddha egyik fogát, őrzik. A másik a világhirü paradenyai növénykert, melyben az összes tropikus növények láthatók művészies elrendezésben. Hires hely még a *Rammesviram* szigeten levő templom, hova sok ezer buddhista búcsújáró zarándokol el, továbbá *Navera Elija*, egy magaslaton fekvő sanatorium, hol a kertek által elválasztott nyaralók szétszórva festői szépen feküsznek.

Az elefante-i sziklatemplom „tigrislépcsője“.

Tonkingi lakósok.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

TIZENHARMADIK FEJEZET.

HÁTSÓINDIA.

Caddy Fl. Mrs: To Siam and Malaya. London, 1888. — *Détroyat* L.: Possessions françaises dens l'Indo Chine. Paris, 1887. — *Chevillard* S.: Siam et les Siamois. Paris, 1888. — *Silvestre* J.: L'empire d'Annam. Paris, 1889. — *Hallet* Holt: A thousand miles on an elephant in the Shan States. London. — *Vial* P.: Nos prémiers années au Tonkin. Paris, 1889. — *Stevens* H. V.: Wilde Stämme auf der Halbinsel Malakka. Berlin, 1892. — *Bousset* Th.: A travers le Tonkin. Paris, 1892. — *Bird* Izabella: Te golden Chersonese. London, 1883.

Keletindiával ellentétben Hátsóindiának nincs egységes jellege. A Himalája hegység keleti nyulványai Khina déli részében kezdetben még magas hegyek, különösen a tibeti határ szélén nem egy emelkedik fel magasabbra, mint a Montblanc, később azonban ellapulnak s mintha a tibeti fensikból vagy a jünnani hegyvidékről jövő folyóknak helyet akarnának engedni, különböző világosan szétoszló

csoportokban északról délkelet felé ágaznak el s közöttük több nagy folyó völgyet alkot, melyek azonban távolról sem érik el a bengáli alföld nagyságát. Mindegyik hegyláncz különböző nagyságu s igy a félsziget, mely Khina folytatásaként tünik fel, egészen szabálytalan alaku, sőt határainál tovább nyulni látszik, különösen nyugaton, hol a hegyláncz két szigetcsoporton és egy hosszu keskeny hegyes félszigeten át messze elterjed a tengeren túl. Az átjárók Khinába még

Az Iravaddi folyam vidéke.

a nagy folyók mentén is igen zordak és magasak, nem egy 4000 méteren felül, a hegységeket, melyek csaknem kizárólag őskori kőzetekből állanak, meredek falu, mély szurdokok és erdős vadonok jellemzik, azért még a legnagyobb folyók is felső részükben zuhatagokkal és zord szorosokkal telvék, melyek megnehezitik a közlekedést s egyik főokozói annak, hogy Hátsóindia egész napjainkig a legkevésbbé ismert ázsiai vidékek közé tartozott s egyes folyóinak, különösen az Iravaddinak forrásvidékét a földrajzi kutatás legfőbb problemái közé sorolták.

Legjelentékenyebb e folyók között a körülbelül 4500 km. hosszu *Mekong,* melynek deltája a Gangesé után következik, 70,000 km² területü s évenkint 1400 millió köbméter vizet visz a tengerbe. Felső része Lanczankiang név alatt nagyobbrészt járhatlan: sokszor kanyarog mélyen kivájt, óriás görgeteg kövekkel telt olykor csak 20-30 m. széles sikátormedrekben, mig Sajang közelében 1165 m. magasságban óriási sziklakapun át kopár hegyek közül kitör s egyszerre hatalmas széles folyóvá lesz. Közel van hozzá Sziam nagy folyója a *Menam,* melyet különösen keleti oldalán állandó hegyláncz kisér. Középfolyása nyugodt, jól hajózható, de áradásaival igen sok kárt okoz. Torkolatánál Bangkok közelében az összehordott iszap gátolja a közlekedést. Nyugaton ismét két nagy folyóval találkozunk. A *Szalven,* melynek felé részét Lukiangnak hivják, részben vulkanikus hegyek mellett hatol el s torkolata aránylag kicsiny. Jelentékenyebb a Dingelsugangsi hegységben eredő *Iravaddi*; igen bővizü s partjain gazdag tropikus tenyészet van, oly annyira, hogy a kameliák, ficusok, harasztok és kuszónövények áthatolhatlanná teszik erdeit. Északon sós tavak, középen szeszélyes alkotásu mész és homokkő hegyek kisérik, torkolatánál végül 10 km. szélességre terül szét, melyet sóstavak, nádtömegek és erdős szigetek tarkitanak, de több ágban hajózható. Nevezetes még északkeleten a *Szangkoi* (Vörös folyó), a legjobb vizi út Tonkingból Yünnanba. Körülbelől 800 km. hosszu, felső szakaszában sikátor völgyekben zuhog, majd sellőkben rohan, de a sikon hamar megoszlik s hatalmas deltája a gyorsan levitt iszaptól csaknem óránkint növekedik.

A Menam és Szalven közt elfutó hegység, melyet bizonyos tekintetben Hátsóindia főgerinczének lehet tartanunk, különböző nevek alatt jut tovább, mint a nevezett két folyó torkolata s elágazásaival megalkotja a hosszu *malakkai* félszigetet, mely csaknem az egyenlitő határát éri el. Több mély keresztmetszés hatol át a hegységen, különösen Krah mellett nagy depressio mutatkozik, a sziámi és pegui tengeröblök vizválasztója csupán 30 méter, tehát önként kinálkozik csatorna ásásra, mely a Kalkuttából Hongkongba vezető utat 93 órával röviditené meg s összes hossza csak 100 kilometer. Lejebb Perakban a nyugoti párhuzamos hegyláncok a félszigetet kiszélesitik s egy pár magas hegycsúcs is emelkedik fel 3000 méterig, de közben tágas sikságokat találunk.

Nem valószinütlen, hogy az egész félsziget, melynek iránya a Szunda szigetcsoport felé vezet, egykor csak parti hegység volt. Az

Iravaddi torkolatától a tenger mélységeinek különbözetei s egy csomó egyenlő irányban elhelyezett sziget ugyancsak Szumatra felé vezetnek, mintha valami elsülyedt világrész hátrahagyott darabjai lennének. A tudósok sokat beszélnek erről az Indiai Oczeánban veszett világrészről, melynek nyugati határát Madagaszkárban fedezték fel. Haeckel az egész terület faunáját jellemző félmajmokról „Lemuriá"-nak nevezte el s nyiltan kifejezte meggyőződését, hogy itt kellett élnie annak az ősállatnak, mely már nem volt többé majom, de még egészen ember sem.

Kétségtelen, hogy Hátsóindiából s környékéről jöttek ujabban is a legcsudálatosabb hirek egyes félvad emberi törzsekről, kik részben fákon, részben barlangokban tartózkodnak s ismételve emlegették, hogy láttak közöttük oly embereket, kiknek rendes hosszu farkuk volt. A hirek nagyobbrészt nem nyert tudományos megerősitést, de Európába is elhoztak egy pár szőrrel boritott testü embert (krao), kik, mint természeti különösségek, Hátsóindiában látszólag nagyobb számmal fordulnak elő, mint másutt. Tény az is, hogy a Hátsóindia északi részeiben lakó, de még eléggé nem ismert laostörzsek, valamint egyes szigetek lakói a legmüveletlenebb népek közé tartoznak, igy különösen az Andamánokon lakó minkopik, kikről később bővebben szólunk.

Egészben véve azonban Hátsóindia lakosságának nagyobb része a hindu és mongol fajtához tartozik, többnyire Indiából és Khinából költöztek be s uj hazájukban különféle nemzetekké alakultak át. A néprajzi kép mindamellett rendkivül változatos s itt találkozunk először tiszta malájokkal is, kiknek valószinüleg ez volt eredeti hazájuk, bár jelenleg már inkább a szigeteken találhatók. Sokszor hivják róluk a malakkai félszigetet malájinak.

A *malájokat,* kiknek száma legalább 40 millió, már régóta külön embertajtának tekintik. Sima haju, világos barna bőrü, szőrtelen, gyenge testalkatu népek. Koponyájuk hosszu és széles, de hátsó része csaknem négyszegletes. A járomcsontok kidülledtek, az alsó széles állkapocs kiszökő. Orruk lapos, orrczimpáik igen szélesek, szájuk feltünően nagy, bádgyadt fényü szemeik feketék. A maláji eszes, ügyes nép, de elzárkózott, érzékeny és szertartáskodó modoru, ezért ugyancsak önző, bosszuálló és laza lelkiismeretü. Szeretik a játékot és más mulatságokat, de egyuttal a furás-faragást és más apróbb kézimunkákat is, nyelvük és életmódjuk vidékenkint nagyon eltérő. A malakkai félszigeten lakók átlag véve félmüvelt mozlimek, föld-

miveléssel foglalkoznak s általában szelid természetüek. Régibb kalózkodó szokásaikat az angolok már régóta meggátolták. Általában azt tartják róluk, hogy a maláji fajta legkiválóbb képviselői s csak egy pár ezer él erdőkben csatangolva és halászgatva, a szakajok és szemangok, kik az ujguineai pápuákhoz hasonlitanak.

A többi törzsekről, mivel nagyobbrészt szükebbre vont külön területeken laknak, nem emlékezünk meg e helyen s csak azt emeljük ki, hogy az európaikon kivül arabok és khinaiak igen nagy számmal telepedtek le s az utóbbiak, főkép a maláji félszigeten, ma már jóformán mindent magukhoz vontak, ők a földmüvesek, iparosok, kereskedők, uzsorások, sőt a napszámosok is. Rendkivüli szorgalmuk és páratlan csekély igényük biztositja haladásukat, de egyuttal a benszülöttek gyülöletét. Az uralkodó elem mindamellett szellemi túlsulya következtében az európai. A keleti részt a francziák, a nyugotit az angolok foglalták el maguk részére s csak a közepen maradt meg egy nagyobb önálló ország, Keletázsia egyik legérdekesebb állama: a sziámi királyság.*)

ANGOL BIRTOKOK.

Az angol terület zöme a hajdan tekintélyes Birma helyén van, mely két évezreden át müvelt állam volt, több izben visszaverte a khinaiak támadását s egyidőben meghóditotta Sziámot is, de főkép benső forrongások következtében a mult század vége óta hanyatlásnak indult s Anglia fokozatosan szedte el tartományait, melyeket 1886 óta alsó és felső Birma, és a San országok neve alatt csoportositva három részben kezel. A birtokok déli részének a maláji félszigeten, melynek nagyobb, de kevésbé népes része még önálló Straits-Settlements (utmenti gyarmatok) név alatt ismét külön igazgatás alatt vannak. A keleti két nagy szigetcsoport az Andamánok és Nikobárok szintén különállók.

Az angol uralom áldása lett a belföldi zsarnokok és gyakori háboruk által sanyargatott népnek, a maláji félsziget független államai szintén elismerték az angol fenhatóságot, mely itt, talán a fran-

	Terület km²	Népesség
*) Angol birtokok	772.000	10.000.000.
Franczia birtokok	490.000	19.000.000.
Sziám	800.000	9.000.000.

cziák és hollandok közelsége miatt, nem oly nyomasztó a benszülöttekre nézve. De maga Anglia is nagy kincset bir ezen gyarmataiban. Birma rendkivül termékeny ország, rizstermeléséből már az angol hóditás előtt nagy kivitele volt, ma Rangun és Bassein a földgömb legnevezetesebb rizspiaczai. Ezenkivül nagy mennyiségben visznek ki épületfát, petroleumot és gyapotot s a déli csúcson fekvő Singapore Keletázsia legnevezetesebb átmeneti kereskedő helye. Igen fontos továbbá az angol gyarmatok ásvány gazdagsága. A San tartományban sok ezüst van, Mogok mellett vannak a föld legnevezetesebb rubinbányái. Malakka egyes vidékeiről kerül ki az ón világtermelésének kétharmada, mintegy 600,000 mázsa. A belső ipar is virágzik s az emelkedő jólét ide vonzza Keletindia és Khina nyomorult lakóit, évente mintegy százezer bevándorló van.

Ma még a népesség zöme a *birmánok* vagyis Bama (Brahma) népe. Határozottan hindu faj, khinai és maláj vegyülékkel. A nyelvük a khinaihoz inkább hasonlit, egytagu, de az egyház nyelve a hindu pali. Kisebb termetü, tagbaszakadt eleven eszü és kedvü emberek, vidám nyájas természettel. A nőknek nagyobb tekintélyük van, mint szomszédaiknál s igy a családi élet is bensőbb, bár a többnejüség nem ritka. A férfiak öltözete vállravetett lepel, és kurta ujjas és szines fejkendő, testüket tetoválják, szénfekete hajukat elől csomóba szedik és élő virággal diszitik, füleik czimpájába mindenféle karikát dugnak. A szinházakat és mulatságokat nagyon szeretik, az állatokat kimélik, szenvedélyes dohányzók és igen buzgó buddhisták. A sárgaruhás barátok az oktatásra nagy gondot forditanak. Fényüzést túlnyomólag vallási dolgokban üznek, hatalmas pagodáik száma igen nagy, de az iparban is kitünők. A kisebb törzsek között nevezetesek az európaikhoz hasonló *san*ok kissé rézsutos szemekkel, melyek mellett a szemöldök és szempilla gyakran hiányzik. Khinaias szokásaik vannak, szorgalmas földmüvelő nép sajátságos diszöltözetekkel. Harcziasak a Tibetből eredő *karenek*, kik több törzsre oszolnak s a hegyek között lakó *kakinok*. Ez utóbbi félvad pogány faj, mely lábszárait s kifúrt füleit mindenféle tárgyakkal disziti s a nőt rabszolgaságban tartja.

Az ország politikai fővárosa *Rangun* az Iravaddi torkolatának keleti részén 200,000 lakossal biró nagyon élénk kereskedelmi város, hol évente 400 hajó is megfordul. A város benszülött lakói is müveltek, az utczák egyenesek, kövezettek, csatornázottak s a gyakori áradások miatt több ház czölöpökön épült. Nagyhirü épülete az arany pagoda,

egy 30 m. magas domb tetején, kőből épült és arany lapokkal kirakott; kerülete 400 m., magassága 90 m. A pagoda egy felforditott tölcsérhez hasonló kupolával s erre tűzött arany ernyővel tetőzött fokozatos gula, bensejében több kisebb kápolnával s számos csinos Buddha-szoborral. Van a városban továbbá kitünő csillagbörtön, nehány hires iskola, muzeum, állat- és növénykert. Kár, hogy a mocsaras talaj az éghajlatot megrontja.

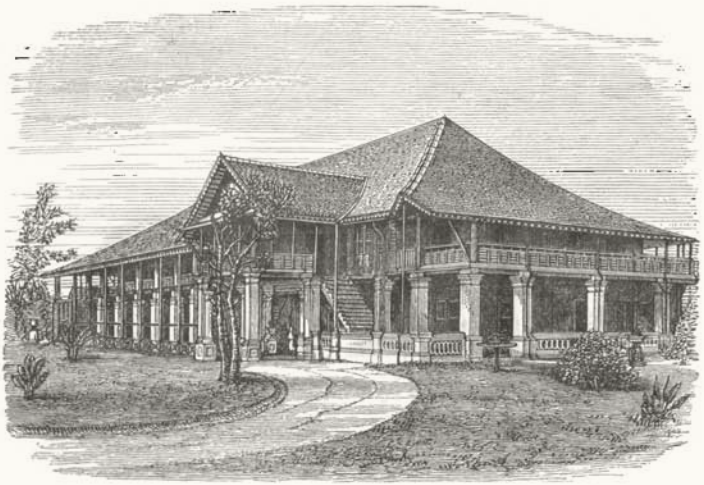
Körülbelől ugyanily népes Felsőbirma fővárosa *Mandale*, szintén az Iravaddi mellett tágas sikságon. Egészen uj hely, 1856-ban alapitották, az előbbeni fővárosok, Ava és Amarapura ma közelében romokban hevernek. Az uj főváros nyilegyenes utczákból áll koczkaalaku keritésfallal, a faragványos és kifestett házak cserepesek, itt-ott emeletesek, de a félreesőbb helyeken már csak iszapba vert alacsony czölöpépitmények bambusz és gyékényfalakkal. Körülbelül a koczka közepén van a régi királyi palota pagodákkal környezve, jelenleg pénzverő hivatal és fegyvergyár van benne. Nem messze egy pagoda van, hol 700 kápolnában őrzik a buddha szentirást, a Pittagat gyűjteményt.

A többi helyek közt igen nevezetes *Bhamo*, az Iravaddi gőzhajózásának legvégső pontja északon s ezért bár házai csak bambusz és gyékényből állanak s a lakosok száma alig 3000, kereskedelmi tekintetben nagyon fontos, mint a sánok és khinaiak kapuja. *Mulmein* a Szalven torkolatánál, Tenasserim tartomány főhelye (55,000 l.), szintén élénk kikötőhely s különösen fontos fürészmalmáról és hajógyárairól. Éghajlata egészségtelen.

A maláji félsziget déli csúcsán van azonban az ország főbüszkesége *Singapore* (200,000 l.) az ind-khinai kereskedelmi forgalom főállomás helye. A város csak 150 km. távolságban van az egyenlitőtől, de nem forró s teljesen mentve a viharoktól. 1818-ban vásárolták meg az angolok Dsohor szultánjától ezt a kis szigetet, hol most e világváros van, ma már paloták és villák foglalják el csaknem az egészet. Évente 20-25 ezer hajó fordul meg rendkivül biztos kikötőjében, bár az európai lakosok száma alig 4000. Legtöbben vannak a khinaiak, kiknek városrésze itt is rendkivül ronda. Halmon emelkedik a Cannina zárda s északra a kormányzó palotája. A nagy város környéke a szemközt fekvő száraztöldön szintén jelentékenyen gyarapodik s különösen a gazdag ültetvények már is virágzók. Maga a Straits Settlements különben igen kis területü (3908 km^2), bár két félreeső sziget is tartozik hozzá, a Keeling és Christmas szigetek, melyek közül az első egészen lakatlan.

A maláji félszigetnek többi helyei közül nevezetesek a Singapore mellett fekvő Dsohor, északon Georgetown, Penang fővárosa, Malakka basonnevü fővárosával, hol mindenütt tropikus növényeket termesztenek, különösen czukornádat, fűszert, arakadiót, tapiokát és theát. Lorutban és Perákban aranyat ásnak.

A többször emlitett szigetek közül az *Andamánok* (6495 km²), meglehetős néptelen, csak a legnagyobb s deportatióra használt Port Blair szigeten van mintegy 12,000 fogoly, az összes lakosságnak fele. Az összes szigetek fásak. Legnagyobb nevezetessége a *minkopi* ben-

Imaház Singaporében.

szülött negritó törzs, kiknek száma még mintegy 6000. Ez az ethnographiailag rendkivül érdekes kihalt népcsalád hasonlit a pápuákhoz, de ajkuk nem duzzadt s orruk egyenes. Bőrük sötétszinü és sima, szőrtelen, a malájok majmoknak csufolják. Meztelen járnak, leveles szin alatt laknak, gyümölcscsel, hallal és rizszsel táplálkoznak. Halottaikat guggoló helyzetben temetik el, az özvegy férje koponyáját nyakára kötve hordja. Még mindig nyilaznak. A *Nikobár* szigetcsoport (1771 km²) valamivel népesebb. 1869 óta angol birtok. Őslakói az erdők mélyébe rejtőző sombengek és nikobárok mongol eredetüeknek látszanak s nagyon primitiv életet élnek. Vagyoni helyzetüket a disznók és kokuszpálmák jelölik meg.

SZIÁM.

Keletázsiának ez a nevezetes országa, melyről a művelt európaiak jó hosszu ideig nem tudtak mást, minthogy a fehér elefántot itt istenként tisztelik s ide való a század közepén csodaként mutogatott összenőtt ikertestvér, már a XIII-ik században hatalmas állam volt, mely Jáváig kiterjesztette birtokait. S nem is műveletlen állam. A buddhismus itt régóta virágzik s XIV. Lajos kora óta állandó összeköttetésben állanak Európával. Mongkut s utána Csulalongkorn, ki Budapesten is hosszabb ideig volt. nyugoti szokásokat honositottak meg népüknél.

Sziámi király bronz elefántja.

A ország 41 megyére s egy rakás hübéres országra oszlik. A kormány élén rendszeres minisztérium van, hadserege és hajóhada jól felszerelt s népe, különösen a tulajdonképi Sziámban, nagy tevékenységet fejt ki, bár a napszámos munkát főkép rabszolgák és khinaiak, a kereskedést pedig európaiak folytatják. Rizs, teakfa és állatok a fökiviteli czikkek.

Az uralkodó sziámi faj, mely a jelen évezred elején jött ide, háttérbe szoritva a kambodzsaiakat, az ország népességéből mintegy harmadrészt foglal magában. Khinai eredetüek birmai és maláj vegyülékkel, olajbarna, középtermetü, csontos, közepes izmos, nagy fejü emberek, kiknek fekete szeme szabályosan mandula formára hasitott, de még sem mongol jellegü. Szőrük kevés van, szakállt, bajuszt nem viselnek, főruházatuk a testük körül csavart szines kendő, melynek kiegészitéseül még lábpereczet, óriási fülbevalókat és virágokat hordanak, de kalapot és csizmát csaknem soha, diszfövegül a gulaalaku pagodatetőzet utánzata szolgál, sőt a gyermekek teljesen

meztelenül járnak. Ezért nagyon ügyesek a futásban, kuszásban és a testgyakorlatokban. Békés, türelmes, de kissé alázatos nép, vendégszeretetük nagy, családi életük tiszta, veszekedések és tolvajlás ritkán fordul elő közöttük. A tropikus éghajlat hamar kifejleszti őket s ezért 12 éves asszonyok nem tartoznak a ritkaságok közé. Műveltségüket a bonczoktól és apáczáktól nyerik, kik egyuttal jelentékeny irodalmat is teremtettek, melyeknek kincseit ujabban, hogy a termeszektől és tűztől megvédjék, apró szigeteken épitett könyvtárakban őrzik. Mint buddhisták, hisznek a lélekvándorlásban s a királyok lelkeinek uj hajléka, a fehér elefánt, nagy tiszteletben részesül, külön palotában lakik s udvartartásának költségeire sok milliót érő alapitványos birtokok vannak.

Sziámi királyi palota Bangkokban.

A többi népek között legnevezetesebbek az északon lakó laok, a kik szintén mongol eredetüek és buddhisták, de kevésbbé müveltek, halászattal, vadászattal és állattenyésztéssel foglalkoznak. A Mekong felső völgyében tartózkodnak a sötétbarna vörösbőrü khinai eredetü kakienek, kik rizst termelnek, czölöpökre épitett kunyhókban laknak és nyilpuskával védekeznek. Érdekesek még a sanok, kik szintén mongol eredetüek, arczuk széles, áll- és járomcsontjuk kiszökő. Mélázó, csöndes földmüvelő nép, mely nagyon szereti az indigó-kék ruhát és a zenét, de e mellett lakkmunkák készitésében nagy ügyességet tud kifejteni.

A népesség általában a folyók partjain csoportosul, melyek a hiányzó országutak helyét pótolják s melyeken igen sok helyen valósággal tutajokra épitett falvak is vannak. De még e helyeken is számos város van romokban, egykori nagy birodalmak székhelyei, közöttük leghiresebb Angkor Vat, Kambodzsa határához közel a 6—15. századból származó gyönyörü romokkal, melyeket a bennszülöttek a gonosz szellemek alkotásainak tartanak. Ezen a helyen volt a vitéz khmer népnek a khinaiak által is megbámult pompás fővárosa, melynek még romjaiban is hatalmas templomai s palotái nagy fényüzésről tesznek tanuságot s érdemes tárgyai a régészek tanulmányozásának. Fenn északon a laok és félvad moik földjén is vannak hatalmas romok, melyeknek kifejlett épitészete ősi müveltségről tesz tanuságot.

Sziámi kötéltáncos.

Az ország fővárosa, mely egyuttal az egyetlen fontos hely, *Bangkok* a Menam torkolatától 63 kilométer távolságra fekszik s közel félmillió lakosa van, melynek csaknem fele khinai. Ázsiai Velenczének hivják, mivel igen sok benne a csatorna és a tutajokon épült házak néha 5-6 sorban egymás mögött deszkákkal összekötve. Itt lakik a szegényebb nép. De a város más része sem nagyon csinos, kajla fedelü, bambusz gerendákból, sárból és agyagból épült házak tömege. Csak egyes paloták s a több mint száz pagoda tünnek ki.

melyek aranyozott tetői napfényes időben messze csillognak. A legszebb épület a Wat-krao-prao, óriás pagoda, elefántcsonttal és gyöngyházzal kirakott, meg freskókkal diszitett falakkal s Buddhának hatalmas nephridszobrával. A város főutczája a Krung több kilometer hosszu, de a délnyugoti monszum szél fuvásakor az egész utcza viz alá kerül. Fővásár-tere a szampang, hol opium lebujok, korcsmák, játékbarlangok s különböző műhelyek tarka változatosságban találhatók. A klastromokban 20,000 boncz lakik. A mellékutczák nagyon piszkosak, bár kóbor kutyák és keselyük zavartalanul lakmároznak bennük.

A régi főváros Ajunthia ma már csaknem teljesen rom. Egy pár élénk forgalmu hely van a Mekong mellett, különösen Luang Pribang és Basszik; a főváros kikötője Paknam kies hely, de nagy forgalmu, legnépesebb Battambong Kambodzsa határához közel.

A FRANCZIA INDO-KHINA.

Mivel az angolok csaknem egészen kiszoritották a francziákat Keletindiából, a dicsszomjas nép Hátsó-Indiában keresett kárpótlást és nem csekély sikerrel. 1862 óta négy tartományt foglaltak el egymás után, melyeket 1887-ben Indo-Khina név alatt egyesitettek, bár külön vezetés alatt. Kokhinkhina és Tongking (150,000 km² 12 millió lakossal) ma már közvetlen gyarmatok, a nagyobb, de néptelenebb Kambodzsa és Annam védállamok. Hátsóindia nyugati fele ma már egészen franczia s ujabban még tovább ment a terjeszkedés Sziam rovására, melyet ma a két nagy európai állam kölcsönös féltékenysége tart fenn.

A déli részeken uralkodó nép a *kambodzsai*, a vitéz khmerek elkorcsosult, de még most is rokonszenves utódai. Jámbor, közömbös, könnyelmü, dalkedvelő, de dolgozni nem szerető nép. A férfiak szük felső ujjas ruhát és bő nadrágot viselnek, vállukra értékes övet kötnek. A nők térden alul érő széles, a mellen nyilt s a derékra szoritott inget hordanak és selyem övet kötnek bal vagy jobb vállukon keresztül. Hajukat fejök bubjáig lenyirják s azt fejök tetején kontyosan viselik. A köznép buddhista, beéri egy feleséggel, halottait elégeti és szokásaiban a sziámokat utánozza.

Sokkal számosabban vannak az *annamiták*, kis termetü, sovány izgékony nép, sok tekintetben hasonló a khinaiakhoz. Nevezetes antropologiai sajátságuk, hogy lábuk hüvelykujját szabadon mozgathatják, miért a khinaiak őket négykezüeknek szokták nevezni. Csaknem oly fürgék, mint a majmok, alkalmazkodó tehetségük bámulatos s a kézügyességben nagy tökélyre viszik, de egyuttal — ha tehetik — nagyon pazarlók és fényüzők. Öltözetük és szokásaik, ide értve az opiumszivást is, a khinaiakéhoz hasonló. Jellemző, hogy az előkelők csodálatos gondot forditanak körmeik megnövesztésére, talán annak jeléül, hogy ők kézi munkával nem kénytelenek foglalkozni. Nevezetes, hogy bambuszból készült házaikat többnyire czölöpökre épitik s a tetőt hosszan eresztik le a veranda felé, hol a férfiak pipáznak s trécselnek, mig a szolgaként tartott nők benn a házban szőnek és varrnak.

Mindkét népnél, valamint az általuk részben kiszoritott félvad törzseknél uralkodó a törzsrendszer; egyes falvaknak külön kis fejedelmeik vannak, a legtöbb helyen még a keletindiai kasztrendszer is divatos. A tetoválás nagyon elterjedt, valamint a czölöpépitészet is, de sok törzs, különösen a khinai határon már a sziklák között ütötte fel faluját. A kevésbé müvelt moi, kham, muang és laos törzseknél a nők nagyobb becsületben részesülnek, mint a müvelteknél, bár ők is vásárolják menyasszonyaikat. Bambuszházaikban igen gyakran több család van együtt s ilyenkor külön helyiség is van a valódi istenség számára. Az északiak inkább khinai, a déliek inkább maláj jellegüek, de minden kisebb néptöredékről valószinü, hogy ők voltak a földön s esetleg részben Khina déli részében a régibb, ma tulajdonaiktól megfosztott lakók.

A legrégibb s ma közvetlenül a helytartó vezetése alatt bizonyos önállósággal felruházott franczia gyarmat *Kokhinkhina* a Mekong delta vidékén, melynek hat nagy ága hajózható. A lakosság jelentékeny része khinai, kiknek ősei még akkor telepedtek itt le, midőn Khinát a mandsuk meghóditották. Az egész népesség rizstermeléssel foglalkozik, melyből évente 50 millió frank értéküt szállitanak főkép Khinába.

A főváros *Saigon* (65,000 l.) igen csinos és rendezett modern város. Vannak szép épületei, növénykertje, kaszárnyája és két kollegiuma. A tartomány 7 megyéjében szintén van egy pár élénk kereskedő hely, legjelentékenyebb Mytha a Mekong legészakibb ágánál s Hatien a sziámi öböl mellett.

A szomszéd *Kambodzsa*, a Mekong jobb partján, egykor hatalmas birodalom töredéke, névleg még most is királyság, de a fővárosban lakó királynak alig van valami hatalma. Az ország nagyobb része alluviális sikság, melyen rizst termelnek, de van hegyes vidéke is, hol vasat, zafirt és rubint találnak, mig a folyók medrében aranyat mosnak. A Balatonhoz hasonló nagyságu Taliszap tó rendkivül

Hosszukörmök Annamból.

gazdag halakban s fekvése is kiváló szép. Az éghajlat azonban átlag véve egészségtelen s a lakosok szegények. A főváros *Pnom Penj*, a Mekong mellett (75,000 l.) falusias jellegü, de a benne lakó khinaiak élelmes kereskedök. Nevezetesebb helyek még Pursat a nagy tó mellett, Sambor a sziami határszélen és Kampot tengeri kikötő.

Jelentékenyebb mindezeknél *Annam* császárság, hol Magyarország kétharmadának megfelelő területen mintegy 6 millió ember lakik. Kicsinyben Khinát látjuk itt: absolut uralkodót, ki egyuttal

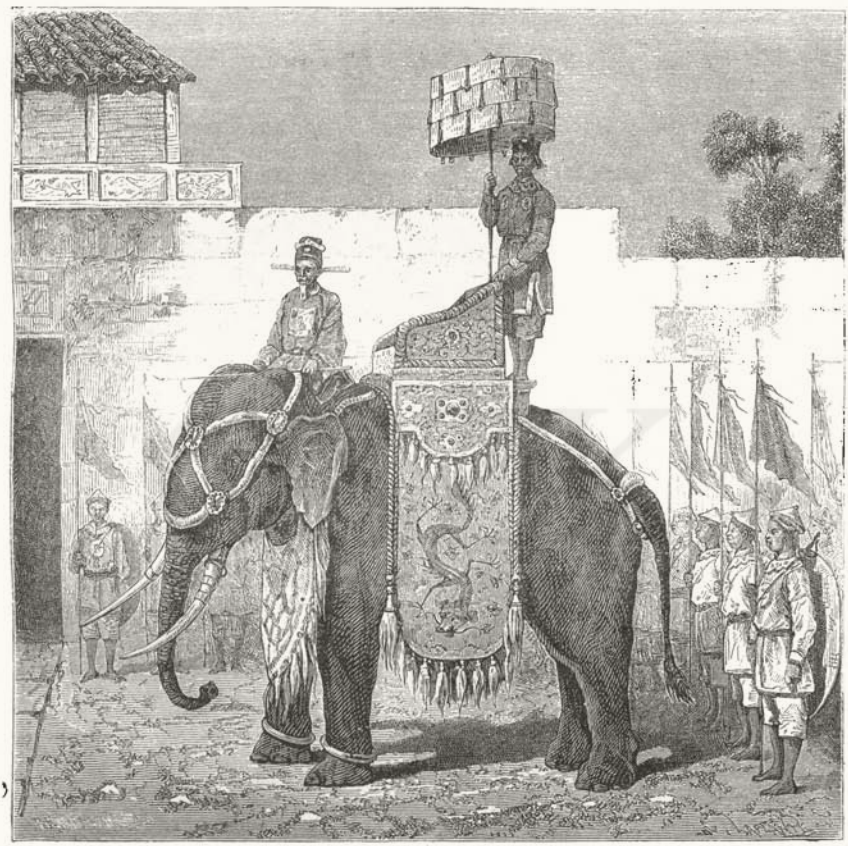
egyházi fő, ősök és védőszentek tiszteletét, Konfucius tanát, a népben rendkivül élénk érzéket a kereskedés iránt, khinai jellegü városokat, öltözeteket és szokásokat, csak az ország benseje felé lakó s kevésbé müvelt népnek van inkább maláji jellege. A rizs mellett itt selymet és czukrot is nagyban tenyésztenek s elterjedt a csatornázás, bár a folyók gyakran kiszáradnak esőhiány miatt s ezért többször még lisztet és rizst is kell külföldről hozatni. A jobbágyság daczára, a jólét emelkedőben van, de csak a partvidékeken, mert a belfölddel gyenge a közlekedés. A főváros *Hüe* a tengerparton (30,000 l.) jelentékeny erőd. A város közepén van a királyi palota, van benne továbbá ágyuöntő, arzenál és több kaszárnya. Nevezetesebb helyek még Fajfóra kikötő és a népes Bindin.

Buddha szobra Tonkingból.

Legtöbbször emlegetik az indo-khinai birtokok közt a Khinához legközelebb fekvő *Tongking*ot, mely 1882-ben véres háboru után jutott Francziaország birtokába. Egészben véve hegyes vidék, de a Szonkoj folyó hatalmas torkolata rendkivül sürü népességü áldott sikság, hol a rizs bőven terem s oly jó minőségü, hogy Khinába is több millió értéküt visznek ki évenkint. A delta körülbelől oly nagy területü, mint Pestmegye; az öblökben ezenkivül számos sziget van, melyek közül a Kebao szigeteken háztelepek vannak. Éghajlata forró és esős, különösen májustól szeptemberig, midőn a viharok gyakoriak. Mindamellett a gazdag vidéken már közel ezer európai kereskedő telepedett le. A hegyvidéken, habár a Szonkoj völgyéből Yünnan határáig ma már vasut vezet, még kevéssé ismert s a francziák uralma inkább névleges. De ez is gazdag hely; só, kőszén,

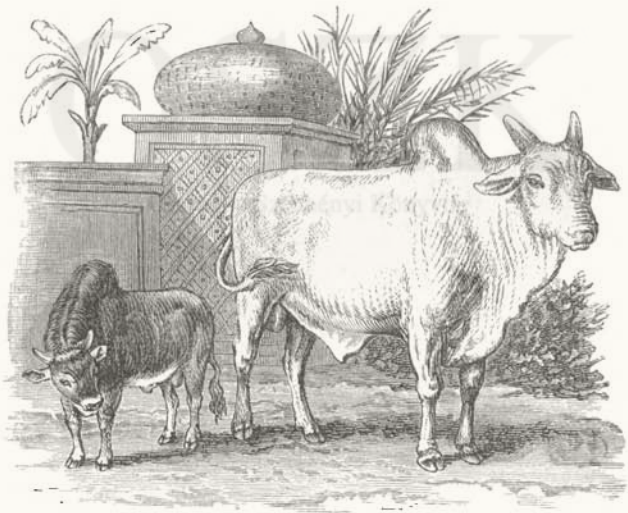
épületfa és drágakő bőven fordul elő. Az uralkodó annamita népfaj sok bivalyt, zebut és disznót tart, mértékletesek, józanok és iparkodók. A khinaiakkal állandó összeköttetésük van, az elégületlenek innen várják szabaditásukat a francziák uralma alól, holott az

Díszelefánt az annami császár udvarában.

különösen a sok garázdálkodó rabló kiirtásával nagy szolgálatot tett a népnek. A hegyekben moi, man, muong és más kevésbbé ismert törzsek laknak. Mindenütt sürü erdőségek vannak, melyekben állitólag vas, réz, arany és ezüst nagy mennyiségben fordul elő. A gyarmat fővárosa *Hanoi*, a Szongkoj delta északi tövében a franczia Indokhina legnépesebb városa (150,000 l.) s ezenkivül is

csinos hely széles kikövezett utczákkal és szép sétaterekkel. A többi városok sokkal kisebbek, de egy pár, köztük Baknin, tekintélyes katonai erőd s mások, mint Haiphong, Sontag és Namdin emelkedő félben levő kereskedelmi városok. Mint hadi kikötő az Alongi öböl nagyon nevezetes, innen tenger alatti táviró vísz Hueba és Hongkongba. A társadalmi és üzleti élet a delta vidékén általában nagyon emlekedik, a kereskedelmi fogalom már 7 - 8 millió dollárnyi, bár a franczia államnak még a kiváló gyarmatára is sokat kell költenie. Tonking jövőjében, bár az egészségtelen éghajlat és a gyakori lázongások sok áldozatot követelnek, a francziák nagyon biznak, különösen sokat várnak attól, hogy innen szabad összeköttetésük lesz Khina népes és gazdag déli tartományaival.

Zebubökör.

VIEN-CHAU ROMJAI.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

AUSZTRÁL-ÁZSIA.

Wallace Alfred Russel: The Malay Archipelago: the land of the orang-utan and the bird of paradise. 2 vols. London, 1869. — *Moya y Jimener:* Las islas Filipinás. Madrid, 1883. — *Monero y Vidal:* El archipielago Filipino. Madrid, 1886. — *Rosenberg:* Der malayische Archipel. Leipzig, 1878. — *Bokemeyer:* Die Molukken. Leipzig, 1888. — *Junghuhn:* Die Battaländer auf Sumatra. Berlin, 1849. — *Bastian* Indonesien 3 rész. Berlin, 1886. — *Brenner:* Besuch bei den Kannibalen Sumatras. Würzburg, 1894. — *Schulze:* Führer auf Java. 1890. — *Worsfold* W. B.: A visit to Java. London, 1893. — Dr. *Posewitz* Tivadar: Borneo. Berlin, 1889. — *Bastian:* Die Molukken. Berlin, 1889. — *Wallace:* Malay Archipelago. London, 1891. — *Xántus* János: Borneo szigeten 1870. tett utazásomról. Földr. Közl. Budapest, 1875. — Hickson *Sydney* J.: A naturalist in North Celebes. London, 1893. — *Symons* G. J.: The eruption of Krakatoa. London, 1888.

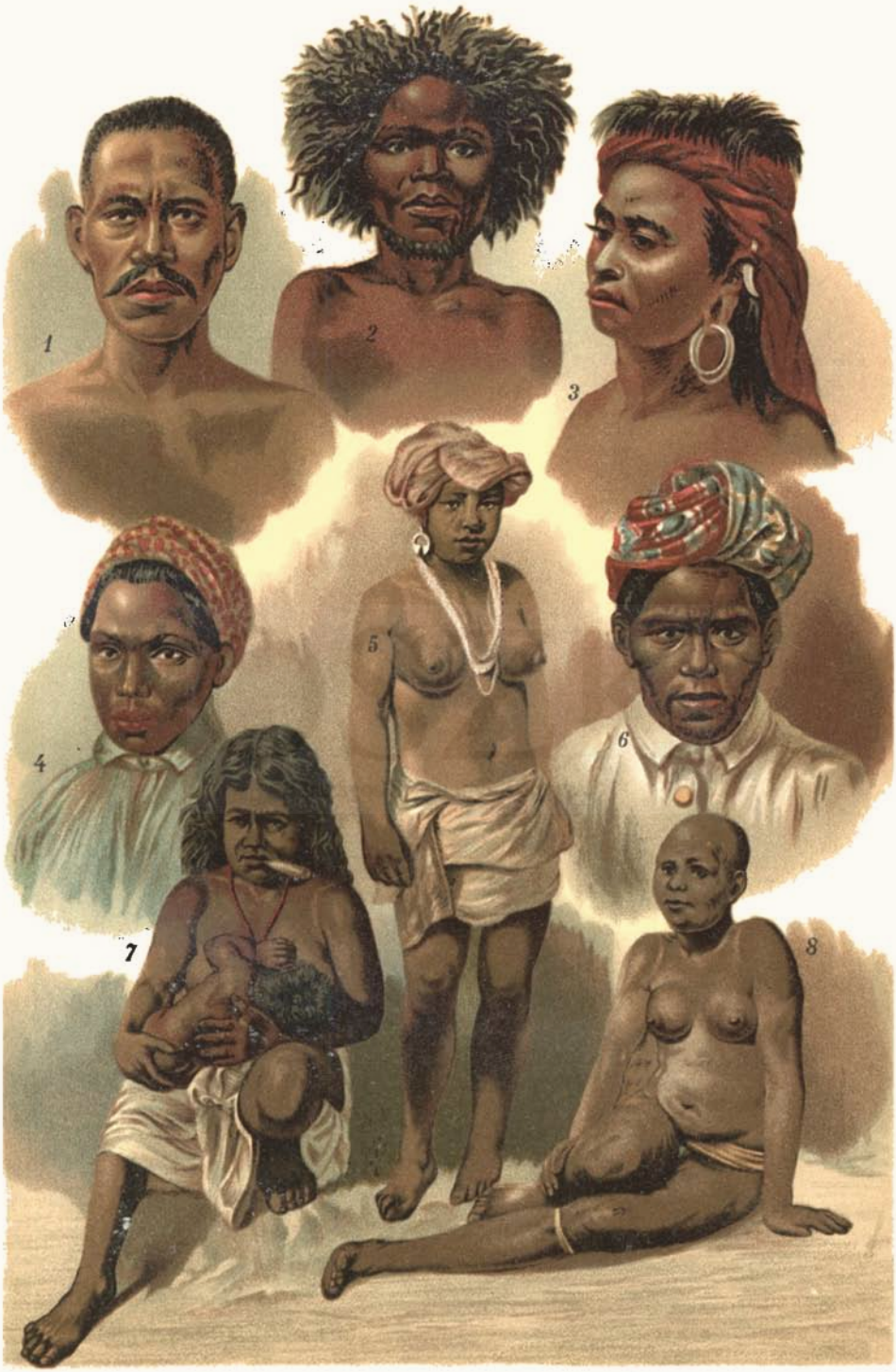
Annak a nagy szigetcsoportnak, mely Délázsia és Ausztrália között elterül s mely, mint már fentebb is emlitettük, kétségkivül egy régi szárazföld maradványa, jóformán önkényesen állapitották meg határait a földrajzirók. A tenger fenekén van ugyan egy mély barázda, mely különösen Bali és Lombok, továbbá Borneo és Celebes között mutatkozik, de ezt a természetes határt épen nem veszik figyelembe s még kevésbé azt, hogy a szigetcsoportnak déli Ujguineához közel-

eső része állatvilágát és lakosságát tekintve már inkább ausztráliai jellegü. A döntő megkülönböztető jel a holland gyarmatbirodalom egysége, mert az egész szigetcsoporton ők az uralkodók, csak a félreeső Filippini csoport maradt meg a spanyolok kezében s egyes kisebb területek vannak még angol és portugál hatóság alatt. Az egykori nagy hollandiai gyarmatvilág jelenleg itt összpontosul s annak királya, a rendkivül népes Jáva, egyuttal a szigetvilág legnevezetesebb része.

Nagy számokban véve mintegy 2 millió km² területü ez a szigetvilág, melynek északi része egész a ma Japánhoz tartozó Formoza szigetéig terjed s zöme az egyenlitő vidékén van, de egyes részei jóval lejebb nyulnak. Zömét a Szunda szigetek teszik, melyek közül négy nagy (Borneo, Szumatra, Jáva és Celebes) csaknem egészen önállók s mellettük eltörpülnek a Molukkák, Szuluk, sőt a Filippi csoport tagjai is. Ausztrál-Ázsia elnevezése mellett, sőt ennél gyakortabban is, olvassuk az indiai szigetvilág, maláji szigetcsoport (Malézia) avagy Hollandia neveket.

A tropikus világnak különleges rendkivül érdekes csoportja ez, melyet a nagy forróság és a csaknem állandó monszum szelek által teremtett nyirkosság csodálatos gazdaggá tett állatban és növényben egyaránt. Az Ausztráliához legközelebb eső részek s különösen Timor sziget kivételével mindenütt dús erdőket s duzzadó életerőt találunk. A nagy angol természettudós Wallace után, ki e szigetcsoportot az orangutáng és a paradicsommadár hazájának nevezte el, egész sereg természettudós tanulmányozza itt a természet kimerithetlen kincstárát s köztük több magyar eszközölt itt gyüjtéseket.

Keletindia állatvilága, köztük a hatalmas elefánt, csaknem teljesen meg van Ausztráliában, de azoknál sokkal több s a változatosságot nagyon emeli még az, hogy egyes déli szigeteken már ausztráliai fajokkal találkozunk. A fentebb emlitett mély barázda, bár csak egy pár mérföld szélességü, egészen eltérő világokat választ szét. Celebesen például már nincsenek azok a majmok, evetek, vadmacskák, szarvasok, melyek Borneoban nagyon gyakoriak s az egymáshoz közel eső Bali és Lombok állatvilágai egészen különbözők. A legtöbb szigeten feltalálhatók az őserdők, léggyökerekkel és kapaszkodó indákkal behálózva s e mellett itt van valódi hazája a pálmáknak és a fűszereknek, A Molukkákat, melyeknek szegfűszeg, muszkátdió, fahéj, bors és más hasonló dúsgazdag termékei oly nagy veszélye volt a kapzsiság áldozatául dobott benszülötteknek, a földgömb leg-

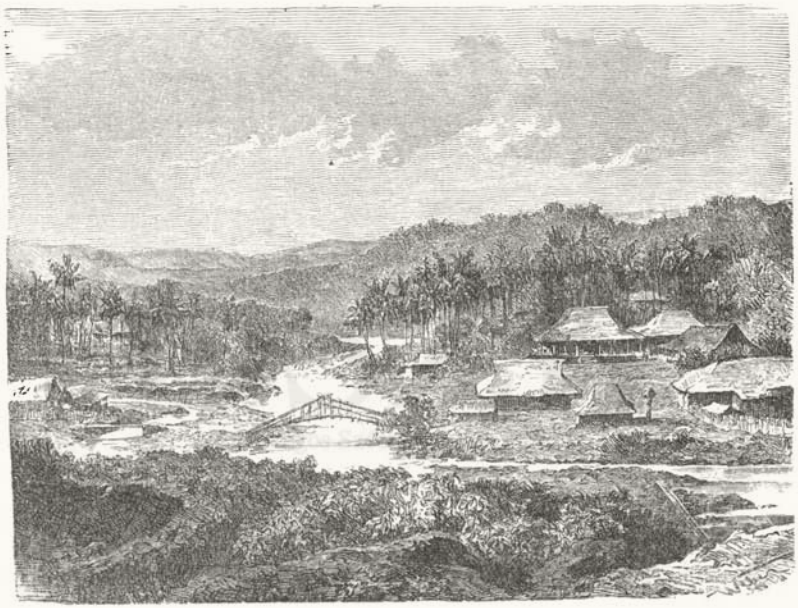
A SZUNDA-SZIGETEK LAKÓI:

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

első fűszertermő vidékének tartják. S ezt a természetgazdagságot megtartotta a szigetvilág a művelődés hatása után is, sőt a beültetett kávé, rizs s más ültetvények szintén dúsgazdag aratásokat adnak.

Egységes képet különben a fentebbi általános vonásokon kivül nem alkothatunk a szigetvilágról. Még a lakosok is nagyon különbözők, bár túlnyomólag malájiak közé tartoznak. De mégis mintha összetartaná őket a föld alatti romboló erő, mely itt hatalmasabb, mint bárhol másutt. A szigetcsoporton még most is 109 működő

Jávai vidék.

vulkán okádja a lávát, hamut vagy iszapot, dönti romokba a lejtőiken levő falvakat, sőt iszonyu kitöréseik közben olykor önmagukat is teljesen szétrobbantják s több ezer kilométernyi területeket temetnek izzé-porrá tört romjaik alá. Minden szigeten van egy pár vulkán, Jávában 45 s ezek közül 28 még működésben, Szumbavában 20 s Szumátra legmagasabb hegycsúcsa az Indrapura folyvást okádja a tüzet. Rombolásaikat gyakran van alkalma feljegyezni a történetnek. Szumbava szigeten a Tambora vulkán kitörése 1815-ben 42,000 embert pusztitott el s még élénk emlékezetében van a jelen nemzedéknek a

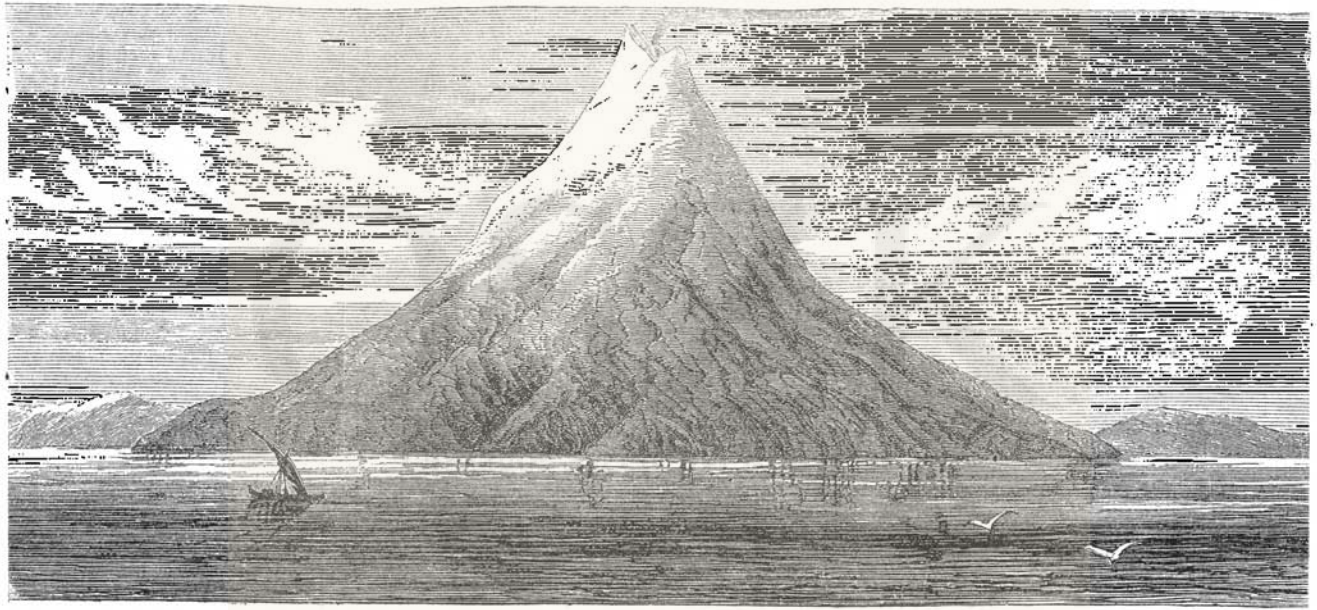
Krakatoa kitörése 1883-ban, mely a Jáva és Szumátra között elnyuló Szunda szorosban fekvő szigetet, Jáva partján Anjer városát s számos apróbb helyet elpusztitott. Az óriási kitörés által felkorbácsolt tengerhullámok Amerika és Európa partjáig éreztették erejüket, a kivetett hamu 10 km. magasba röpült, 750,000 km² területen elszóródott, soká piroslott az égen napszállat után és napfelkelte előtt s annyi horzsalék kő uszott a Szunda ut körül, hogy a hajók napokig nem közlekedhettek miattuk.

A szigetcsoportokat ennélfogva külön-külön fogjuk tárgyalni s mint kiváló nevezetességüt, Jáva szigetét önállóan. A legtávolabb eső szigetcsoport

A FILIPPI SZIGETEK.

Több mint háromszáz éve (1569 óta) uralkodnak a spanyolok e szigetcsoport felett, mely ezernél több darabból áll, de területe csaknem egyenlő Magyarországéval s lakosainak száma felülhaladja a 7 milliót. De ez a hosszu időszak sem volt elég arra, hogy a spanyol uralom itt szilárd gyökeret verjen, a déli szigetek nagy része teljesen független, rabló népekkel van tele, a többi müveltebb rész pedig minduntalan lázadásokba tör ki s méltán, mert a spanyol kormányzat kritika alatt áll s egész a legujabb időkig szemérmetlen kizsákmányolása volt a bennszülötteknek. Még ma is szomoru az anyagi helyzet s az egész területen (3 kormányzóság 43 tartománynyal) deficit uralkodik.

A szigeteket minden oldalról mély (3-6000 m.) tengerek veszik körül, a partok általában meredekek, korallpadokkal környezettek s azonkivül gyors és heves tengeráramok is nehezitik a közlekedést az egyes szigetek között. Mindenütt találunk hegyeket, a legmagasabb csúcsok többnyire vulkánok, melyeknek kitörései, valamint a földrengések gyakoriak. A hegylánczok miatt minden szigeten egy és ugyanazon időben kétféle évszak van: midőn a délnyugoti monszun fúj, a szigeteknek nyugati és déli részén van az esős, az északkeleti részén pedig a száraz évszak, midőn pedig az északkeleti fúj, az ellenkező eset áll be. Viharok is gyakoriak s a napéjegyenkor mutatkozó orkános forgószél nagyon veszedelmes. A meleg nem tűrhetlen s általában még az európai ember is jól elbirja az éghajlatot. A

Krakatoa sziget a Szunda szorosban.

hegylánczok iránya miatt egy pár nagyobb folyó is alakulhatott. a legnagyobb Luza szigetén a Cagayan 350 km. hosszu.

A sziget növényzete igen gazdag s feltünő a sok eredeti faj. Keleten inkább látszik a tropikus jelleg; őserdők, pálmák és folyondárok tömegesen lépnek fel, nyugaton ellenben még északi növényeket is találunk, egy pár fenyőfajt s a tetőkön valóságos alpesi növényzetet. Az arktikus és tropikus tenyészetnek ezen éritkezése különös bájt kölcsönöz a filippi szigeteknek. A hegyek feketészöld fenyvesei után sajátságos látnunk, hogy a völgyben a házakat pálma ligetek és czukorültetvények veszik körül. A természet szingazdagságát a sziget lakói is ellesték, mert ruházatukhoz szintoly élénk és tarka szineket válogatnak, de ez a tarkaság egyátalán nem bántó a szemnek, mint nem a fénynek bősége sem.

A nép nagyobb része a malájokhoz tartozik, de vannak meglehetős nagy számmal pápua jellegü gyapjas haju és sötétbőrü negritók (kis négerek), kik legtöbbnyire függetlenek, a malájokkal harczias viszonyban élnek s primitiv fegyvereikkel, melyek között a dárda, mérgezett nyil és tőr is szerepelnek, valóságos hadjáratot folytatnak. A malájok között legmüveltebbek a sötétszinü *tagálok*. kiket, különösen a fiatal leányokat, nagyon szép fajként dicsérnek. A tagál általában szelid, tapintatos és ügyes ember, de rendkivül szenvedélyes játékos. Rajzolni, faragni, szöni nagyon jól tudnak, zenei tehetségök pedig egyenesen bámulatos; szenvedélylyel gyakorolják azt, esténkint mindenütt felhangzik a zene, zongorát néha a fabódékban is találunk. Házaik összenőtt és rotanggal befont bambusz gerendákból állanak, többnyire a viz szélén czölöpökre épitve. Müvelt nép még az *igorotok*, kik nagyobb községekben s tágabb udvarral ellátott házakban laknak s nem annyira földmüveléssel, mint inkább iparral és bányászattal foglalkoznak. Aranyat, vasat és rézt a legutóbbi időkig ők ástak egyedül, most többnyire spanyol részvényeseknek munkásai. A legnagyobb szerepet azonban a társadalmi életben nem ők, hanem a khinaiak játszák, kiknek kezében van többek közt a kiskereskedelem egészen. A khinaiak gyakran vettek részt a forradalmakban a spanyolok ellen, a miért a kormány folyton üldözi őket, igen sok ezenkivül önként visszatér hazájába, mihelyt összeszedte magát, mindamellett számuk meghaladja a százezeret s folyvást növekvőben van.

A spanyolok gyarmati zsarnoksága egész a legujabb időkig még azt sem engedte meg, hogy a filippi szigetek más állam hajói-

val kereskedelmi összeköttetésbe lépjenek, holott maga hosszu időn át évente csak egy hajót küldött ide. Mindennek daczára az áldott természet sok kincset adott számukra. A kókuszdió, az Arika pálma, melyből a betelt csinálják, a bors, muszkátdió, az indigo, a manilla kendert szolgáltató musa textilia s sok más hasznos növény, köztök 32 festékanyagot szolgáltató fa, bővében terem mindenütt. A manilla kender nagy forgalmi czikk lett, ezenkivül a szivargyártás, az abaka nevü szalmaszövés és a szalmakalapkészités, továbbá a czukor és kopra termelés emelkedtek nagyra. A dohányzás és szivarkészités jóformán specialitása egyes városoknak s a szivarkák élvezete általános. Még a csinos tagál leányok is bagóznak, czigarettáznak, kókuszolajjal kenik magukat, tisztátalanok és lomposak, szaguk e miatt kellemetlen.

Filippi bennszülött.

A szigetcsoporton különben csak egyetlen igazi nagy város van: *Manila* Luzan szigetén, melynek a külvárosokkal együtt mintegy 160.000 lakója van. A csendes belváros spanyol izlésben épült; egymást keresztező széles utczái, nagy terei, jezsuita stylben épült templomai és klastromai vannak. Az élénkebb külvárosok házai részben földszintesek, részben emeletes cottage házak nagy ablakkárpitokkal és hüs folyosókkal. Kiválóbb épületei a kormányzó palotája, a szép érseki templom, az egyetem, 3 nagy dohánygyára, czukorfinomitó és sörfőző. Tulajdonképi kikötője Cavita, hol évenkint mintegy 500 hajó fordul meg.

Az országot a természet 5 csoportra osztja: 1. A Luzan sziget a mellette levő kis szigetekkel, az egész területnek mintegy $^2/_5$-de. 2. A Vingaszigetek. 3. A palauancsoport. 4. A mindanaocsoport. 5. A szulucsoport. Mindezeken alig van nagyobb hely, az egy-két ezer főnyi népességü fővárosoknak is egyedüli nevezetessége rendesen egyik főhivatalnok vagy püspök palotája, a legtöbb szigeten alig van

európai. Igen szépek a Szuluszigetek tüzes tekintetü mozlim maláj lakói. Férfiak és nők bugyogót viselnek, a férfiak turbánt vagy fezt. Az asszonyok szabadon, fátyol nélkül járnak.

JÁVA.

A Filippi szigetektől délre terülnek el a hollandok birtokai, melyhez az itt tárgyalt szigetcsoportból csak Borneo északi része, Timor, Kembing és Aru nem tartoznak, de ennek ellenében még délibb vidékekre is kiterjednek, igy Ujguinea egy részére. Három század alatt, főkép azonban 1814 óta teremtették meg a hollandok ezt a tekintélyes gyarmatbirodalmat, mely jelenleg már kerekszámban másfél millió km² területre terjed mintegy 35 millió lakossal s uralmukat ügyesen biztositották az által, hogy a benszülöttek szokásait és vallását (ma nagyobbrészt mohamedán) teljesen megkimélték s az összes földbirtokot koronabirtoknak nyilvánitván, a benszülötteket munkára nevelték, de egyuttal annak szükségleteiről atyailag gondoskodtak. Ez a patriarchalis jellegü absolutismus legjobban sikerült Jáva szigetén, hol a jelen században a népesség 4 millióról 25 millióra emelkedett s igy ma ez a sziget, mely Magyarország területének csak egy harmada, a földgömb legnépesebb országai közé tartozik.

A holland gyarmatok főkormányzója Batáviában lakik s rendelkezésére állanak a különböző szigetekre küldött residensek. Jáva a mellette fekvő kis Madura szigettel az egyik főcsoportot alkotja, a többieket együttvéve Buitenbezittingennek nevezik. Az összes európaiak száma e nagy területen csak 54,000 volt, ugy hogy a katonák, rendőrök és tisztviselők nagyobbrésze is a benszülöttekből kerül ki, sőt uralkodók (regens) is vannak közöttük, bár inkább látszólagos hatalommal. A sürü népességü Jávában meglehetősen kifejlett a közlekedés, ipar és a közoktatásügy, a vasut vonalak hossza mintegy 2000 km., de a többi gyarmatok sincsenek teljesen elhanyagolt állapotban, sőt a holland kormány évről-évre jelentékenyen kiterjeszti civilizáló működését.

Jáva szigete nem messze az egyenlitőtől délre csaknem egyenesen nyulik nyugat-keleti irányban több mint ezer kilométer hosszuságban oly keskenyen, hogy egyetlen pontja sincs 100 kilométernél távolabb a tengerparttól. Mellette, különösen az északi laposabb részen tömérdek apró sziget van, benseje csaknem mindenütt hegyes

és vulkánokban gazdag. A földrengések gyakoriak, de nagyobbára gyengék. Folyóvizei számosak, de természetesen rövidek s csak a 260 km. hosszu Kali Szolon járhatnak kisebb gőzösök. Az esőmennyiség igen nagy, a forróság jelentékeny s ezért a termékenység feltünő. A müveletlen föld nagyon kevés, kávét, czukornádat és rizst nagy mennyiségben tenyésztenek. Az európaiak alig birják ki sokáig ezt a nyirkos forróságot, mely lankasztólag hat reájuk s a természet annyira uralkodik az emberi mü felett, hogy a rövid ideig elhanyagolt talajt rögtön elboritja az erdő. A tenyészet kedvező az állatvilágban is. Batávia közvetlen szomszédsága csak ugy hemzseg a krokodiloktól és majmoktól. Tigris, szarvas s más nagy állatok ma már ritkulni

Kuli lakás Jávában.

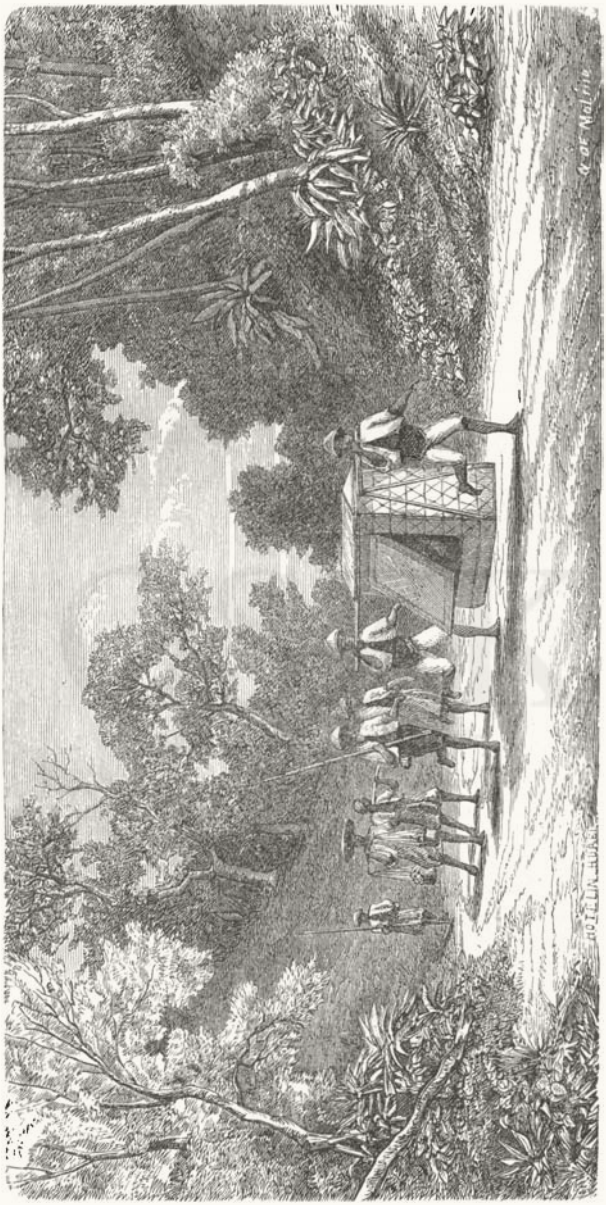
kezdenek, de annál több a sok madár és a csillogó, fénylő bogarak. A 270 faj madár között különösen kiválik a Collocalia esculenta, melynek ehető fészkei nagyobbára a déli partok meredek mészfalainak barlangjában találhatók. Az ásványvilág sokkal szegényebb kincsekben, de nafta és aszfalt sok van s különösen gyakoriak a melegviz források. Nevezetes ezek között a Szolo völgyében fekvő „Gheko Kendke Gomba“ (a forró ördögök hazája“) név alatt ismeretes iszaptó, melyből forró iszaposzlopok emelkednek fel szüntelen s azután fülsiketitő robajjal esnek a tó szinére, hol méter nagyságu buborékokban nagy robajjal pattannak szét. Szintén nagyhirü természeti nevezetessége a szigetnek a halál völgye, melyből veszélyes gáz ömlik ki folytonosan.

A sziget őslakossága, és, bár az európaiakon kivül arabok és khinaiak is nagy számmal laknak itt, még mindig az óriás nagy többség a maláji törzshöz tartozik, kik között három nagy csoportot különböztetnek meg: nyugaton a szundaiakat, keleten a tulajdonképi jávaiakat, északon s Madura szigeten a maduriakat. Mindmegannyi földmüvelő s részben halász, az ipar jóformán a házi mellékfoglalkozásra szoritkozik, állattenyésztésük is csekély, a szarvasmarhákat husukért tartják, a földmüvelésnél bivalyokat használnak.

Mindhárom néptörzs kis termetü, fekete haju, lapos orru s alacsony-széles homloku, de a jávai általában karcsubb, ügyesebb, mozgékonyabb és cziczomát kedvelő. A férfiak kurta nadrágot hordanak s arra tekerik a térdig érő szorongot széles övvel, lábuk meztelen marad. Fejökre karimátlan lapos tölcsérformára font kalapot tesznek, melynek a közepe kerekre van kimetszve, hogy a kontyuk beléférjen; az előkelők karimátlan kócsögkalapot is hordanak. Házaikat, miként az egész szigetcsoporton szokás, többnyire czölöpökre épitik, az ajtóhoz létrán vagy lépcsőn járnak fel. A földszinten van az istálló, az emeleten a lakóház. A kirugó tető alatt elhelyezett verandán töltik szabad óráikat. A lakóhelyeken igen sok európai butor és szobadisz található, de azért többnyire gyékénypadon szoktak hálni. A falvakat mind egyformára épitik. Közepén nagy kerek tért hagynak, melyen a mecset és iskola áll, körülötte sorakoznak a bambuszgerendákból épitett pálmalevelekkel födött házak. Minden falut egy 20 méteres sövény s apró hegyes czövekekkel kibélelt árok keriti, melyet rendesen sürű száraz bozót takar el.

A jávai nép rendszerető s eléggé dolgos, különösen feltünő, hogy a férfiak többet dolgoznak, mint a nők, kik főkép csak a házban foglalkoznak, de azért nem zárkóznak el a külvilágtól, mint a nyugoti mohamedán nők. A szertartásokat, mint a malájiaknál általában, nagyon gondosan megőrzik s a kaszt jelleget és önérzetet minden jávai becsületkérdésnek tekinti s annak megsértését rendesen vérrel mossák le. Általában a jávai szeret gyilkolni s nem ritkán található egy-egy félőrült (amonok), ki tőrével az utczán mindenkit válogatás nélkül leszur. Kártyajáték, bikaviadal, kakasversenyek s más vad szokások is divatoznak. Az előkelők azonban az európai modort utánozzák, fényüzést fejtenek ki s az utczán csak palankinokban hordoztatva jelennek meg.

A sziget legjelentékenyebb helye, *Batávia*, az északnyugati parton fekszik. 1611-ben alapitották s Singapore fellendülése előtt Ázsia

Jávai palankin.

délkeleti részének legtekintélyesebb helye volt, azóta hanyatlott, de ma is több lakosainak száma a százezernél. A hollandok dicséretére szolgál, hogy a hajdan igen egészségtelen várost ma már lakhatóvá tették, bár az előkelők régi szokásból most is a pár órányira fekvő hegyi nyaraló helyet, Buitenzorg-ot (Gondnélküli) lepik el, melyet a tudósok is nagyon kegyelnek világhirü botanikus kertjeért. Magában Batáviában a magasabban fekvő keleti Veltrevreeden városrész a legelegánsabb, bár az üzletek a tengerparti északi részen vannak. A kikötő nem elsőrangu, de elég élénk, mert a Batáviában lakó sok khinai és európai kereskedő nagy üzleteket csinál s e mellett számos gyár van a fővárosban és közvetlen környékén. A tudományos, művészeti s emberbaráti élet megnyerő s e mellett a gyönyörü természet vonzóvá teszi a parkokat és sétatereket, melyek közül a Königsplein fasoraiban időről-időre minden előkelőség megfordul.

Jáva északi partjain Batávia után a legjelentékenyebb kereskedőhely *Szamarang* (70,000 l.) körülbelől a sziget közepe táján. Nevezetes ez a hely arról is, hogy innen hozták be először (1819) a kholerát Európába. Távolabb Madura szigettel szemben van Jáva legnépesebb (150,000 l.) városa *Szurabaja* a Kadiri folyó torkolatánál. A hollandi csinos városrészen kivül külön khinai város van itt s e mellett nyaraló telep, továbbá tengerészeti csoport. A kisebb szigetek terményei leginkább itt gyülnek össze. A déli részen és Madura szigeten nincs jelentékenyebb hely. A keleti parton a Krakatoa vulkánnal szemben Andser a legjelentékenyebb kikötő. A sziget belsejében Szurakarta és Dsokelsokarta, két jelentékeny maláj állam fővárosai, a legnépesebb városok, melyeknek környékén nagyszámu romok találhatók.

A legjelentékenyebb romok azonban Batáviába közelebb a Morapi és Merbabu nevü hatalmas tűzokádó hegyek közt feküsznek, köztük Japán egyik főbüszkesége a *burubudori* óriási templom romjai. A művészettörténelem egyik legérdekesebb emléke ez, de érdekes környezete is, egyike a földgömb legszebb vidékeinek, hol a grotesk kopár hegycsúcsok, a kedves idylli táj, a hullámzó erdős hegyek s általában a legrikitóbb ellentétek igen szép összhangban mutatkoznak s e mellett a tropikus éghajlat buja tenyészete elragadja a ridegen kutató európaiakat is.

A SZUNDA SZIGETEK.

Jáva szigetén kivül még 3 nagy s számos apróbb sziget alkotja a Szunda-szigetcsoportot, Ausztrál-Ázsia zömét. Kettő ezek közül csak részben a hollandiaké, épen a legnagyobbak, Borneo, mely harmadfélszer s Szumátra, mely csaknem másfélszer oly nagy, mint hazánk. De sem e kettő, sem a többi szigetek nem oly népesek többé, mint Jáva s nem egy helyen a benszülöttek még vad állapotban élnek.

Szumátrai fejedelem lakása.

A Jávához legközelebb fekvő *Szumátra* sokkal tagoltabb, mint az előbbi. Egész hosszában egy közepes magasságu hegyláncz vonul el, a Bukit-Bariszán, a melyen számos kialudt és még most is működő vulkán, még több nagy magasságba (3700 m.) felnyuló hegycsúcs ül, itt-ott 2-3 ágra is oszlik és ismét egyesül, előtte az északkeleti part közelében alluvium sikság terül el. Folyóvize sok van, a keleti oldalon néhány jelentékenyebb, melyeknek torkolata jó kikötőül szolgál. Jellemző a természetes csatornák nagy száma az alföldön, a hol a forgalmat leginkább vizen közvetitik. Néhány tava jelenté-

keny. Az éghajlat meglehetősen egyenletes, közép hőmérséklete mintegy 26 fok.

Szumátra természeti kincsekben igen gazdag sziget. Arany és ezüst nagy mennyiségben fordul elő, ezenkivül is számos hasznos ásvány van. Növényzete a borneoihoz hasonló. Nagyon nevezetes állatvilága sajátságos fajtáiról; itt él az orang-utáng, az emberfajta majmok egyik legnevezetesebbike, a tigris, orrszarvu, maláji zebu, repülő kutya s a vad elefánt. A folyókban sok a hal és a krokodil, partjain a madarak és rovarok száma rengeteg. A benszülöttek bivalyt, zebut s kisebb mennyiségben szarvasmarhát, juhot és kecskét tartanak, de annál több szárnyas állatot. Banánok és más gyümölcsök nagy mennyiségben tenyésztetnek, épületfa, guttapercha, rotingpálma tömérdek.

A nagy sziget lakói nagyon különböző nevek alatt fordulnak elő. A külföldről jött tamulok, jávaiak, arabok s khinaiak (110,000) és európaiak (5000) mellett leggyakoriabbak a batták, acsiniak, palembangiak és lampongok, mind többé-kevésbbé kevert maláj faj. Csaknem minden benszülött törzs félvad állapotban van, bár a batták kivételével többnyire mohamedánok. Feltalálható még náluk az emberevés is, melyet azonban csak büntetésül szoktak használni. A benső vidékeken némely községben még a nőuralom (matriarchatus) is feltalálható, mert a házakban csak az anyai ág rokonai laknak közösen s a férj saját családjából csak titokban jár el nejéhez s vagyonát nem gyermekei, hanem testvérei örökölik. Öltözetük a maláji szarong, de testük nagy része meztelen marad s e helyett fülükben és karjaikon vaskarikákat és más ékszereket hordanak. Némely törzsnek nagyon kifejlett érzéke van a müipar és zene iránt, himzéseket, fafaragványokat s fegyvereket csinosan készitenek. Egészben véve azonban a népesség ritkasága miatt a nép nagyon szegényesen él s a természet gazdag kincseit nem tudják kihasználni.

Épen ezen okból az európaiak és arabok által benépesitett kikötő városok kivételével alig van jelentékeny hely a nagy szigeten. A benszülöttek legnagyobb állama, az északi csúcson elterülő Acsin, a hollandoknak és angoloknak egyaránt sok bajt okozott népe harczias vad jellegével, de különben rendezetlen. Még a vasutak is nagyobbrészt félvad vidékeken hatolnak át.

A legjelentékenyebb hely *Palembang* (60,000 l.) az északi vidéken. Igen élénk kereskedő hely, de jellemző, hogy az üzletek nagy része czölöpökön álló bambuszházakban van a viz felé fordulva, hogy

a csolnakok közelébe juthassanak. Az európai negyed elegáns, más helyeken azonban talpon uszó házak vannak, melyek a folyam emelkedése vagy apadása szerint himbálanak. A nyugati parton jelentékeny hely, bár sokkal kisebb *Padang*, a hollandok kereskedő helye kávé, kámfor és fűszerek számára. Északon *Kotaradzsa* megerősitett város van, mely a belföldön szétszórva felállitott holland állomásokkal, a művelődés előőrseivel állandó összeköttetésben van. A part körül elterülő nagyszámu s részben népes szigeteken nincs jelentékenyebb hely.

Borneo sziget, mely Ujguinea után a legnagyobb a földgömbön, csak részben a hollandoké. Északnyugati része, az egésznek közel egyharmada több mint félmillió lakossal, az angolok birtoka s a belföld nagy része még csak névleg van a hollandok hatalma alatt, kik 1606 óta fokozatosan terjeszkednek a folyók mentén, de a távolabb eső részekbe még most is csak félénken hatolnak előre.

Az idomtalan alaku szigeten, melynek területe a Skandináv félszigetével egyenlő, hegyek és völgyek sajátságosan váltakoznak; a hegylánczok fekvése hasonló Celebes kajla *K* betüs csontvázához. Az alluviális réteg ujabb eredetünek látszik, mocsarakkal és ingoványokkal telt, partjain is igen széles mangrove vidékek vannak, a miért a sziget bensejébe hatolni nagyon nehéz. Folyói nagy számmal vannak, köztük számos tekintélyes, melyek széles deltákban torkolnak és partjaik mellett számos kisebb-nagyobb tavakat alkotnak. A tropikus éghajlat buja növényzete a szigeten rengeteg erdőségeket hozott létre, oly sok a fa, hogy állitólag egy majom képes volna a nagy területen fáról fára ugrálva áthaladni ugy, hogy a földet nem kellene érintenie, némely helyen a sürű növényzet csaknem lehetetlenné teszi a közlekedést. Pálmákat mindenütt találunk. Rendkivül gazdag a a sziget faunája és egyedekben mint fajokban egyaránt. Az orangutáng is sokkal gyakoribb, mint Szumátrán s félemletes ellensége embernek és állatnak, bár elefánt, párducz, tapir s más ragadozók is gyakoriak. Sok a madárfaj, különösen az ehető fészket rakó fecskék, továbbá a vad méhek, melyeknek viaszkja fontos kiviteli czikk. Az ásványok közül találunk itt gyémántot, aranyat, szenet, petroleumot s más értékes áruczikket, melyek nagyobbrészt azonban még kiaknázásra vár.

Ősi lakói, kiknek számát egy milliónál többre teszik, még most is vadak. Nagyobb részüket *daják* név alatt ismerik, kik általában izmos és rendkivül harczias rézbarna alakok széles orrlikakkal,

kiálló pofacsontokkal és fényes bogár szemekkel. Legnagyobb nevezetességük, hogy örökös harczban élnek s ellenségük fejét kurta kardjukkal (mandan) lenyiszálva házukban diadaljeleül megőrzik. Még feleséget sem kap a daják ifju, mig ily diadaljelvényt nem mutathat fel. Minden törzs közös széles faépületben lakik, mely bambuszczölöpökön áll s melyben a társalgó termen kivül minden családnak külön hálószobája van, de a nőtlen ifjak a községházában hálnak. Ruházatuk kurta szoknya, de végtagjaikat és fülöket felcziczomázzák. Maguk között példás egyetértésben és békésen élnek, szorgalmas földmüvelők, vadászok, értenek a kovács mesterséghez, az elefántcsont és fafaragványokhoz, gyékények és cseréptárgyak készitéséhez. Halottaikat elégetik és emberáldozattal ünneplik. Vallásuk szellemimádás, némi buddhista emlékekkel.

Daják harczos.

A holland birtok két nagy residensségre oszlik, melyekben csak 500 európai él, de a benszülötteknek önálló fejedelemségeik vannak. Legnevezetesebb hely a déli csúcson *Bandsermazig* (38,000 l.), a bors főpiacza. A város házai bambuszczölöpökön vagy tutajokon vannak, a lakosok csolnakokon közlekednek egymással, az utczákat a Barito vize gyakran elönti. A hollandoknak s khinaiaknak külön városrészük van, az utóbbiban minden ház üzlet. A várostól keletre van Martapura gyémántbánya, mely ma már hanyatló. Északnyugatra a nagy Kapua folyó torkolatánál van *Pontjanak* kikötő, mely azonban kevésbé népes. Nevezetes hely még *Szamarindó*, hol a khinaiak élénk kereskedelmet folytatnak, de aránylag szük területen.

Jelentékenyen nagyobb mozgalom van az angol területen, hol *Victoria*, a kis Labuan sziget főhelye, mint az angol hajók köszén

állomása, igen élénk város s ezenkivül Brunei és Szeravak, a szágó és guttapercha forgalmi helyei sem jelentéktelenek. Különben az angolok is főkép csak a partvidéken maradnak, részben a harczias dajákoktól és punanoktól félve. A természet kincseit, köztük a kitünő épületfákat, csak ujabb időkben igyekeznek felhasználni. Nem érdektelen felemlitenünk, hogy 1841-ben egy Brooke James nevü angol egy maláji fejedelem leányát elvéve Szeravakban külön országot és dynastiát alapitott, mely csak 1888-ban került az angol fenhatóság alá s jelenleg az angolok itteni birtokának legbecsesebb része.

Daják tánczos.

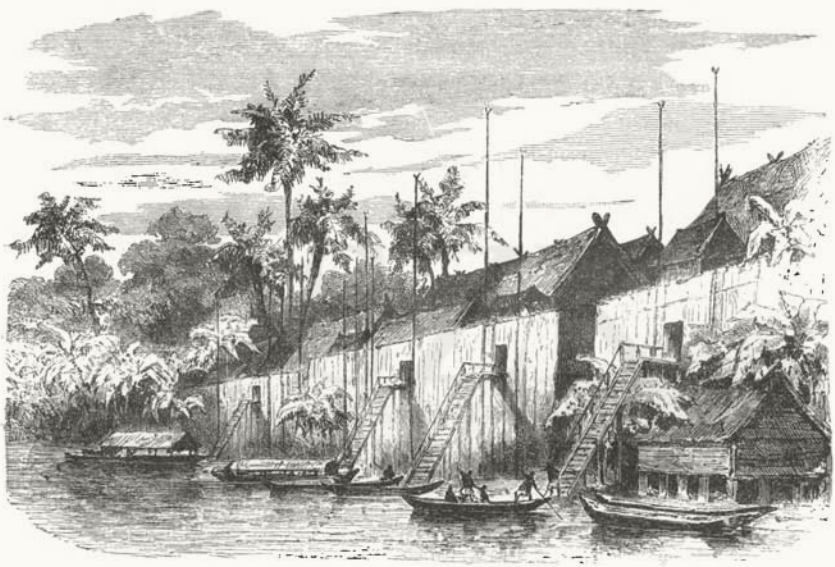
A harmadik nagy Szundasziget *Celebes*, mintegy kétharmada hazánk területének s lakóinak száma kerekszámmal másfélmillió. A hollandok uralma itt sem általános. Főkép csak a sziget északi és déli részére terjed ki, de a hol gyökeret vert, áldása volt a népnek, mert rendhez és munkához szoktatta őket. Különösen a kávétermelés jelentékeny. Az atyáskodó despotismusnak itt valóban sikert aratott. A sziget benseje azonban még jóformán ismeretlen.

Celebes sziget bizarr alaku, középső tömör részéből négy hosszu félsziget nyulik ki különböző irányokban. A félszigetek mindegyikén hegylánczok huzódik végig, bensejök széles felföld sík vagy dombos területtel, a legmagasabb csúcsok a déli részen vannak. A folyók rövidek, csak torkolatuknál hajózhatók, de vannak nagyobb tavak. Aranyat és rezet ásnak. Flórája és faunája nagyon különböző a szomszéd szigetekétől, inkább hasonlit az ausztráliaihoz.

A lakosok csinos malájok, különösen szépek a nők s ügyes lovasok és hajósok a férfiak. Becsületességük példás. Itt-ott nagyon müveletlen kóbor törzseket is találunk, kik közül az alfurokat egykor a legvadabb embereknek tartották. Nagyobbrészt mozlimek, de van-

nak buddhisták is. A nemesi osztályhoz azok tartoznak, kik csodatevő ereklyék birtokában vannak.

A főváros *Mankesszár* (15,000 l.) igen csinos hely élénk kereskedelmi forgalommal, jellemző, hogy utcáját a tenger dagálya szokta kitisztitani. Kellemes hely még *Menado*, kikötő város tömérdek szép nyári lakkal s az európai jellegü *Minahassa*. Ennek a városnak környékén van a szigetcsoporton a legtöbb keresztyén, körülbelül 200,000. A közelében levő szigetek között *Salejar* nevezetes erdeiről s főleg ügyes apró lovairól.

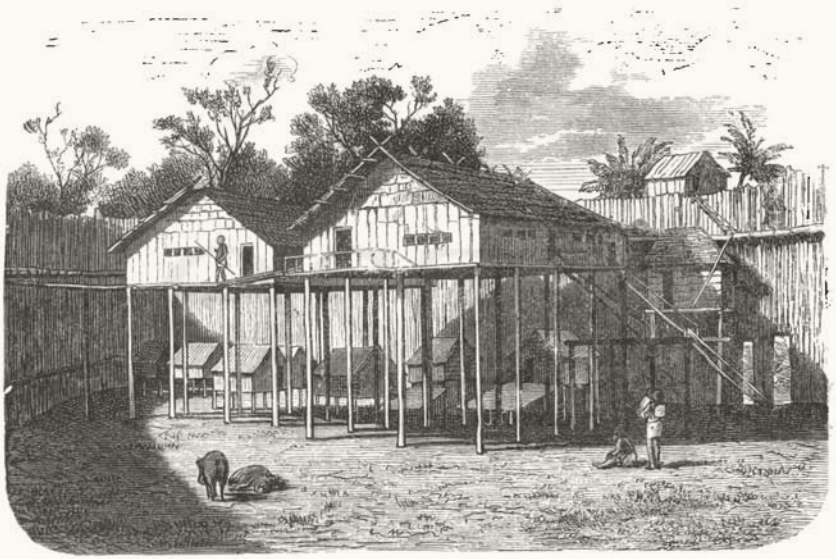
Daják falu kivülről.

A kis Szunda szigetek között a legnagyobb, körülbelül a hajdani Erdélylyel egyenlő nagyságu *Timor*, melyen a hollandok a portugálokkal osztozkodnak, de az összes lakosok száma csak 600,000 s ezek is több belföldi fejedelemségre oszlanak. A portugáli rész nagyon elhanyagolt, a főváros Dehli nyomorult fészek mocsarak között fekvő vályog házakkal. A hollandi részben Kupang a legnevezetesebb hely, a hegyi vidékeken buzát és kávét nagyban termelnek. A szigeten nincs vulkán s népe nagyon sajátságosan kevert.

Közelében van *Szumba* sűrű népességü sziget, melyet kevéssé ismernek, bár szandálerdői és lovai hiresek. Nagyobb és jelentéke-

nyebb *Floresz*, mintegy negyedmillió lakossal, kik szétszórva apróbb községekben laknak. A benszülöttek a portugálokra emlékeztetnek s ezért fekete portugáloknak is szokták nevezni.

Sokkal jelentékenyebb, bár csak egy-egy középszerü magyar megyével egyenlő nagyságuak, Bali és Lombok, a kis Szunda szigetcsoport legsürübb népességü helyei. *Bali* szigetén 5400 km² területen több mint félmillió ember él. A sziget Jávához hasonló termékenységü. Rizsültetvények, kókuszpálmák és gyümölcsösök mindenütt

Daják falu belülről.

találhatók, az állattenyésztés is igen nagy. Városai nem fontosak, fökikötője *Baliling* is jelentéktelen. Önálló hübéres fejedelemség van a szigeten. Legnevezetesebb, hogy a brahma vallás itt még megmaradt s ezért sok indiai modoru templom van a szigeten faragott állatalakokkal. *Lombok* területe hasonló nagyságu s lakosainak száma 350,000. Itt is a brahma hit uralkodó, de a köznép többsége mohamedán. A főhely *Mataram* nagy falu, pompás széles fasoros utczákkal, melyeken azonban csak vályogkunyhók vannak, csak a radjah és főpap palotái nevezetesek. A nép rizs, kukoricza, czukor és jam termelésével foglalkozik.

A kis Szundacsoporthoz tartozó többi nagyobbrészt kis terjedelmü szígetek közül felemlitjük még *Szumbavát*, hol igen sok tűzokádó van. Ennek északi részén több jelentékeny hely van, a minthogy a szigeteknek általában azon részei népesebbek, melyek az archipelagus beltengere felé nyilnak s igy a közlekedést könnyebbé teszik.

A MOLUKKÁK.

A szigetvilág legkisebh része a Molukkák csoportja, melynek összes kiterjedése 78·675 km² mintegy 400,000 lakóval. Ennek a csoportnak főnevezetessége a különböző fűszerek, különösen pedig a szegfüszeg termelése. Egy-egy fa átlag 2-3 kilogrammot terem s régebben csak itt termett, ma Afrikában és Középamerikában is. A nagy értékü termés miatt hosszu időkön át versenyeztek a Molukkok birtokáért a portugálok és hollandiak s ez utóbbiak kereskedelmi féltékenységükben annyira mentek, hogy egyes szigeteken kiirtották a szegfüszeget és a muskotály diófákat, hogy a megmaradtak ára annál nagyobb legyen. 1863-ig a termelés állami monopolium volt. Nagyban termelik itt a borsot és a ságót, mely a rizs helyett a lakosok fő élelmi szere s más kereskedelmi növényeket. A fűszertermő szigetek közül az Amboina és Banda szigetek, továbbá Ternate a legjelentékenyebbek.

A szigetcsoport lakói malájok és alfurok; az utóbbiaknál már nagyon előrenyomul a pápua jelleg. A kereszténység és művelődés nagyon terjed közöttük, de még mindig vadharczias indulatuak s a dajákokhoz hasonlóan a fejekre való vadászatot nagy erénynek tartják s különösen a nőtelenek erkölcsi élete nem kifogástalan. Egyetlen öltözetük a „tyadako“, a derékon kötött kötélről elől hátul lógó vászondarab, melyet azután gyöngyfüzér, láncz és más diszitések egészitenek ki. Lakásaik bambuszból vannak czölöpökön, az oldalfalak rostos növényekkel átfont léczrácsozat. Több család lakik egy házban. A dalt és tánczot nagyon szeretik, kardalaik igen csinosak, ép oly ügyesek házi eszközeik, csónakjaik és fegyvereik készitésében. Minél kisebb a paizs, annál bátrabbnak tartják tulajdonosát.

A szigetek nagyobb része vulkáni eredetü, működő vulkánok most is vannak rajtok. Hegyeik nem nagyon magasak, a folyók közül csak a Bobot Ceram szigeten több 50 kilométernyinél. Éghaj-

latukban az esőzés rendessége májustól októberig állandó. A sok szigetet 3 nagy csoportra szokták osztani: a tulajdonképi Molukkákra, a délkeleti és délnyugoti csoportra, politikailag azonban az egész egyetlen kormányzóság 3 residenssel, melyek Amboina, Banda és Ternate szigeteken vannak. Egyes helyeken még benszülött szultánok is találhatók.

Az Amboina csoportban legnevezetesebb *Amboina* város, csinos bambusz és kőházakkal. Az utczákat muskotálydiófák, pálmák és gyümölcsfák szegélyezik. Erődjét még a portugálok építették. Kikötője igen élénk, kereskedelme azonban főkép a khinaiak kezében

Királyi palota Bali szigetén.

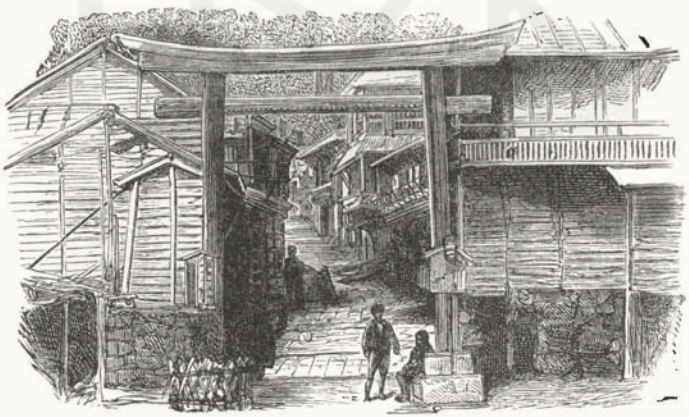
van. A nagyobb *Ceram* szigeten nincsenek jelentékeny városok, de a nép műveltsége előrehaladt, mindenütt vannak jó iskolák s a kakaot és kávét nagyban termelik. *Buru* szigete még jelentéktelenebb, bár népessége igen sűrű.

A *Banda* csoport 10 szigetét földrengések, sárgaláz és egyéb bajok zaklatják. Főtermése a muszkátdió, melyből mintegy félmillió fa van s a kivitel 3 millió forintot tesz. A lakosok összes száma 8000.

A tulajdonképi Molukkák 13 szigete közül legnagyobb *Dsilolo* v. Halmahera (16·700 km² közel 100,000 lakossal). Nevezetes ennek a szigetnek nagy hasonlatossága a közel fekvő Celebeszhez. Mély tengeröblök 4 erdős félszigetet alkotnak itt, melyek közül az északi és északkeleti magas csúcsokban végződik. Nevezetesebb azonban

Ternate hasonnevü mintegy 2000 lakossal biró fővárossal, melyben katonai és tengerészeti őrség van. Mind ezek a szigetek igen termékenyek s erdőkben gazdagok. Értékesek a ságópálmák, melyekből egyenkint 200-300 kg. lisztet nyer a tulajdonos egyszerüen lehántás által s igy 3 pálmafa jóformán munka nélkül annyi élelmet ad, mint egy hold buzaföld.

Caramtól délkelet felé egész sereg apró korallsziget van, melynek lakói halászattal, trepangfogással, kókuszdió meg muszkátdió termeléssel foglalkoznak, de különben meglehetőseu kivül vannak a világforgalomtól. A *Goram*atoll lakói egyszerü bárkákon (prau) szigetről-szigetre járnak házalni. A *Kejsziget* lakói kitünő teakfáikból a hajókat is nagyban készitik; összesen 19,000-en vannak, pápuák, negritók s malájok vegyesen. A *Teninbarin* csoporton, melynek legnevezetesebbje Timorlaut, szintén vegyest laknak a pápuák és malájok. Már közeledünk itt Ausztráliához.

Bambusznádból épült falu.

AUSZTRÁLIA.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ FEJEZET.

AUSZTRÁLIA ÉS OCZEÁNIA.

Jung K. E.: Der Welttheil Australien. I-IV. köt. Leipzig, Freytag, 1882-3. — *Major* H.: Early voyages to Terra Australien. London, 1859. — *Curr* E.: The australian race 4 volms Melbourne et London, 1886. — *Coghlan* T. A. Statistics of the seven colonies of Australasia. 1861. to 1896. Sydney, 1897. — *Baessler* Arthur: Südseebilder. Berlin, 1895. — *Giles* E.: Australia twice traversed 2 köt. London, 1889. — *Meinicke* Carl: Die Inseln des stillen Ocean. I-II. Leipzig, 1876. — *Lindenfeld* R.: Australische Reise. Innsbruck, 1892.

A földgömb legnagyobb tengerén, a Csendes oczeánon, szétszórtan fekvő szigeteket és kisebb földdarabokat együttesen mondják némelyek Ausztráliának s az egészet tekintik az ötödik világrésznek Európa, Ázsia, Afrika és Amerika mellett. Mások azonban ezt a nevet csak a már nagyságánál fogva is önálló földrésznek tartható déli szárazföldnek tartják fenn s legfelebb a szomszédos szigeteket veszik hozzá, mig a többi szigeteknek együttesen Oczeánia vagy Polynézia nevet adják. A két terület együtt kerekszámban 9 millió km², azaz majdnem olyan nagy, mint egész Európa s ebből magára a szárazföldre 7·6 millió (85%) jut, mivel azonban a szigetek nagyobb része igen szétszórtan fekszik, csaknem az egész Csendes oczeán ide vehető a déli sarkvidéktől Grönlandig, Japántól Kanadáig s innen le egész

a Tűzföldig közel 150 millió km² óriási területen. A szigetek zöme a forró égöv alatt van, de a szárazföldnek egy része s a nagy Ujzéland sziget messze lenyulik a déli mérsékélt égövbe.

A közönséges szólásmód Amerikát hivja ujvilágnak. De Ausztráliával szemben ez az elnevezés helytelen, mert jóval Kolumbus után alig sejditették e világrész létezését, sőt századokon át egész a mult század vége felé működött angol Cook felfedező utazásáig nagyjában sem ismerték még. Nem csoda, még ma a gőzhajók korszakában legjobb esetben 3-4 hétbe kerül, mig az utas Európából avagy az amerikai Egyesült-Államokból ide eljuthat s az óriási Oczeánon némely apró sziget annyira elrejtve van, hogy csak évtizedekben egyszer jut el művelt ember hozzája. Ennek a hozzáférhetlenségnek tulajdonitható azután, hogy Ausztrália őslakói legtovább maradtak meg eredeti állapotukban s az anthropologok és ethnográfok itt találják a legtöbb és legjobb analogiákat azokra a „kökorszaki“ állapotokra, melyeket a régészet az ősember életviszonyaira vonatkozólag másutt a kövületekből, leletekből és ásatásokból állapitott meg.

Természetes, hogy az utolsó évtizedek alatt, midőn a földrajzi kutatások soha nem tapasztalt kitartással folynak s a közlekedési eszközök annyira tökéletesek, a régi állapotok itt is gyökeresen megváltoztak. Ausztrália kikutatása nagyjában már befejezett tény, a felfedezések az utóbbi időkben már aránylag kis területekre szoritkoznak, ezenkivül csaknem mindenütt letelepedett a fehér ember s az ugynevezett gazdátlan azaz még a benszülöttek birtokában levő terület alig nagyobb, mint a hajdani Erdély, azaz az egésznek parányi része. Az oroszlánrészt a hóditásból itt a nagy Oczeánban természetesen a föld első tengerészeti hatalma Anglia foglalta el, övé az egész szárazföld, a nagy Ujzeland sziget, Ujguinea jelentékeny része s e mellett számos más szigetcsoport.

A birtokmegoszlást nagyjában a következő táblázat tünteti fel:

	Terület km²	Népesség ezrekben
Angol birtok	8.240,150	4.719.
Franczia gyarmatok	27,600	95.
Német birtokok	256,300	400.
Hollandi birtokok	397,204	238.
Spanyol birtokok	27,680	95.
Független területek	32,199	246.
Amerikaiak s japánok gyarmatai	285	50.
	8.981,498	5,843.

Megjegyezzük különben, hogy ezek a számok csak hozzávetőleg helyesek. Egészen pontos népszámlálás csak a szárazföldön és a közelében eső angol gyarmatokon volt, hol 1860-ban 1.221,274 lakó élt, 1896-ban pedig már 4.323,148. Kétségtelen, hogy ez a népesség zöme és legfontosabb része, annyival inkább, mert itt már a benszülöttek száma igen nagy kisebbség s a nép zöme angol, kik az anyaországtól jóformán függetlenül kormányozzák önmagukat. Ujabban ezeket a gyarmatokat államszövetkezési alapon egyesiteni törekednek s az egyesült területet elég helytelenül Ausztrálázsia (= Délázsia) névvel jelölik.

De nemcsak ez a politikai önállóság és hatalom különbözteti meg a szárazföldet a szigetvilágtól. Nagy az ellentét köztük minden tekintetben is. A szigetek többsége tropikus éghajlat alatt fekszik, népességében határozottan túlnyomó a benszülött elem s ez ismét más faj, mint a szárazföld ősi lakói s míg a kontinens legalább nagy részében kopár pusztaság, a szigetvilágban általában igen gazdag a tenyészet; különbözők végül az állat és növényfajok, különböző a geologiai szerkezet. Oczeániát méltán lehetne ennélfogva a földgömb önálló részének is venni s csak gyakorlati szempontból tárgyaljuk együtt Ausztráliával, épen ugy a mint p. Madagaszkárt Afrikával együtt ismertettük, mig Európát, mely földrajzi szempontból Ázsiának nagy nyugatra nyuló félszigete, önálló földrésznek tekintjük általában.

Ha azonban a különbségek nagy száma adná meg valamely földrész önállóságának okát, a két nagy csoport közül határozottan a szárazföld érdemelné meg ezt a nevet. Oczeánia szigetei többé-kevésbbé nagy hasonlatosságot mutatnak Ázsia keleti részéhez, különösen a maláji archipelagushoz, maga az itt lakó ősnép is alapjában véve maláj és pápua vegyülék: az ausztráliai szárazföld ellenben egészen eltérő jellegeket mutathat. Csoda ország ez, melynek nincs párja sehol. Különösen állat- és növényvilága ejti bámulatba a kutatót sehol másutt nem látott alakjaival és életjelenségeivel. Találunk itt emlősöket, melyek általában ki nem fejlett fiakat szülnek, melyek részben a madarakhoz hasonlitanak; vannak madarai, melyek barlangokban laknak s tollak helyett szőrrel fedvék. A sas fehér, a lud és a hattyu fekete, a bagoly nappal kuvikol, a kakuk meg éjjel kakukol. Nem volt Ausztráliában a fehér ember letelepedése előtt majom, ló, ökör s ragadozó állat, még nyul és mókusféle sem, de csaknem itt él minden erszényes állat, a legcsodálatosabb változatosságban, az ugrándozva járó kenguru, a farkast és rókát utánzó oposszum, a csőrös

állat, a kutyához hasonló dingo, az óriási emu, a kaczagó hangu jégmadár s annyi más természetrajzi különlegesség. S még sajátságosabb a növényvilág; fák virág nélkül, bőralaku levelekkel, virágok illat nélkül, a hatalmas eucalyptus törzsek, melyek levelei nem vizszintesen, hanem függélyesen állanak s igy árnyékot nem nyujthatnak s a leveleik helyett ágak alkotják a lombot, a cseresznye nyele hegyén viseli a magot, a körtének a csészéje lóg a gyümölcsről. Vannak fák, melyeknek levelei födeles viztartó tölcsérekké ala-

Kénguru.

kultak, mások, melyeknek rövid törzsén fűszálakból álló lombkorona fejlődik s igen sok helyen csak ligetként szétszórtan él a fa, erdőt alkotó növény ellenben a fanagyságu páfrán s a hatalmas sürü tüskés bokrok tengere.

A szárazföld ősi lakója az *ausztrál-néger*, egy kihalóban lévő rut külsejü s alacsony müveltségü népfaj. Ma már alig él közülök 50,000, egyes törzseik teljesen kipusztultak, igy a Tasmánián élt őslakók utolsó már angolos jellegü lakóit az ethnográfok már csak az utolsó élő példányokon tanulmányozhatták. Az angolok kegyetlenül

üldözték őket, sokszor mint vadállatokra vadásztak s sohasem fejlődött ki a vérvegyülésből uj faj, mint más európai gyarmatokban, sőt aránylag csekély volt a művelődésnek megnyert egyének száma is, bár a vadságban élők helyzete, mivel a fehér ember minden településre alkalmas területet lefoglalt, nyomorult volt.

Az ausztrál-néger vézna és sovány, csak hasuk puffadt a rossz és szakadozott étkezés miatt. Koponyájuk felső része beesett, orruk tövénél keskeny, ugy hogy szemeik nagyon is közel látszanak állani egymáshoz, lejebb azonban szélesebb és kissé behorpadt. Füleik előrehajlottak, szájuk nagy, hófehér felső fogaik elfedik az alsókat, állkapczájuk összenyomott, álluk kicsiny és hátrafelé hajló; bőrük többnyire kávébarna, hajuk igen nagy, testükön sok a szőr, kipárolgásuk sajátságos kellemetlen szagu. Izmaik rendkivül rugalmasak és hajlékonyak, a fákra hüvelykujjaikkal mesés gyorsasággal kusznak fel, lábujjaikkal kötik a hálókat s kitartók a gyaloglásban meg futásban, bár nehezebb munkára képtelenek. Szellemi tehetségük korlátolt, de kitünő vadászok és pásztorok. Kőből és vasból készült fegyvereikkel és faragó eszközeikkel igen csodás dolgokat készitenek. Világhirü sajátságos hajitó fegyverük, a görbe s egyenlőtlen sulyu fadarab (bumarang), mely elhajitva körvonalat ir le a levegőben s azután ismét

Ausztráliai őserdő.

visszatér kiindulási pontjára. Nagy utánzó tehetségük van. Szeretik a tánczot, meg a faragcsálást. Előre látásuk nincs s ezért nem képesek gyüjteni és takarékoskodni. Sok helyen még most is meztelenül járnak, de a tetoválás elterjedt szokás közöttük s a hajukat rendesen fogakkal, madártollakkal vagy emlős állat farkával diszitik. A nomád életet szeretik s ezért rendes lakóhelyeik nincsenek, egyes családok bokrokban, faüregekben és barlangokban laknak. Még kunyhóik is fagalyakból készülnek. Minden élő lényt megesznek, még a legundokabb hernyókat és kigyókat is, de rendesen csak megsütve. Házasságkötésnél nincs külön szertartás, a hitvesi hűség sem tartozik erényeik közé. De különben igen szelid és barátságos nép, mely az európai kutatóknak nagy szolgálatokat tesz jószivüségével s inkább félrevonulnak, minthogy háborus-kodniok kellene. Nyelvük sokféle, de nagyon szegény, csak a konkrét dolgokra vonatkozik, számjegyük kevés és csak 3-5 között mozognak, de költészetük van. Vallásuk határozottan aninizmus, még bálvány képeik s papjaik sincsenek, de a kuruzslóknak nagy tekintélyük van. Az európaiak között nem képesek sokáig élni s az innen a vadonba visszaszökött félmiveltek idézték elő a nyomoron kivül pusztitó betegségeiket.

Ausztrál-néger.

A másik nagy törzs, mely az Ázsiához közelebb eső szigeteken s különösen Ujguineában lakik, a *pápuák*. Rokon az ausztrál-négerekkel és az ázsiai negritókkal. Többnyire alacsonytermetü, sötétbarna szinü izmos emberek sovány végtagokkal. Hajzatuk dús, göndör; orruk többé-kevésbbé tövében belapitott, húsos, széles orrczimpákkal, ajkuk vastag kivetett. Sajátszerü a pápuáknál a lábhüvelykujjnak rendkivüli mozgékonysága, melynek következtében lábukat csak ugy használhatják, mint kezüket. Élénk, zajos és ingerlékeny nép, idegenekkel szemben hol nyájas, nyilt szivü, hol meg alattomos, ravasz és kegyetlen. Meztelen járnak, de testüket tetoválják, s oly sok mindenféle diszitéseket használnak, hogy Európa ethnografiai muzeumai az ilyenekkel s apró házi szereikkel telnek meg. Valószinü, hogy

kedvezőbb körülmények között jelentékeny ipar fejlődött volna ki közöttük. Igy azonban egy pár törzs kivételével teljesen vad állapotban maradtak, melyet élénk kereskedelmük sem képes ellensulyozni. Házaikat folyók s tavak partján czölöpökre épitik, ugy hogy azok felforditott csolnakoknak látszanak. Erdőkben épitett kunyhóik szintén 6-8 méter magasban vannak a talaj fölött, hogy a vadállatok és rovarok ellen megvédelmezzék magukat. Csónakjaik olykor a hajóépitésnek és faragványi diszitésnek valóságos remekjei. Tengeren ellensulyozóval ellátott vitorlás bárkákat használnak. Fegyverük a

Ausztráliai szigetlakók ladikja.

szekercze, lándzsa és a mérges nyil. Eledelük a hal és szágó, azonkivül minden ehető dolog, a mit a vadászat vagy a véletlen utjukba vet; a nagyobb rész emberevő is volt, de rendesen csak a csatákban elfogottakat eszik meg abban a babonás hitben, hogy azok vitézsége igy reájuk származik. Szeszes italt a pálma virágaiból és czukornádból készitenek, dohányukat pedig czifra fapipából szivják vagy betelt bagóznak. Vallásuk vagy a szellemek tisztelete vagy feticismus, de mindenkor a legprimitivebb alakban; bálványszobraikat igen gyakran diszitik czápafogakkal vagy állatszarvakkal, hogy ezzel a rémületet fejezzék ki. Tömérdek babonájuk között legelterjedtebb a

„tabú", azaz a papok helyét pótoló varázslók által szentnek s igy érinthetlennek nyilvánitott helyek kijelölése.

A pápuák és malájok vegyülékéből származó törzseket *polynézok* név alatt szokták összefoglalni. Ezek rendesen világosabb szinü s értelmesebb emberek, mint a pápuák, nem is annyira szőrösek. Bőrük szine az aranysárgától (Tonga, Samoa) a kávébarnáig (Hawai) változik. Némely törzs szépnek is mondható. Általában csöndesek, szertartásosak, vendégszeretők, de erkölcsileg teljesen megbizhatlanok, különösen a hazugság és lopás nagyon elterjedt bajok. Az emberevés, gyermek-

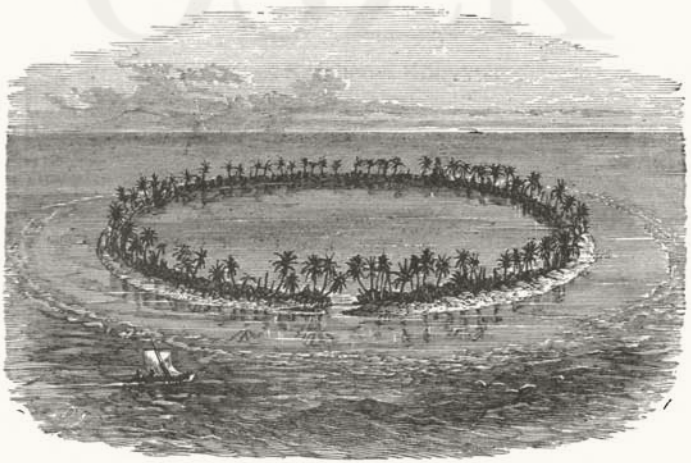

Ausztráliai ősbennlakó kunyhója.

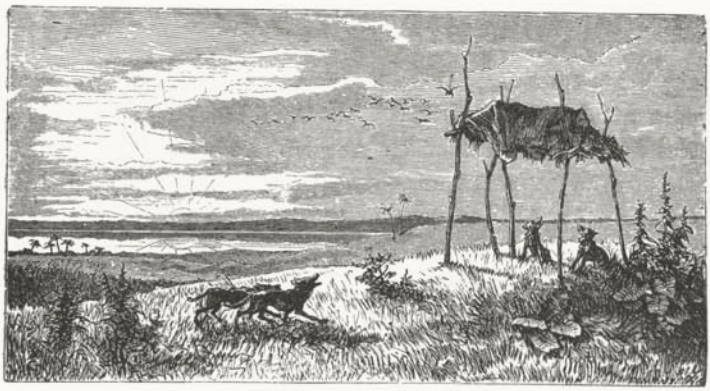
gyilkosság egész mostanáig divatozott közöttük, az elöregedett vagy elbetegesedett embereket azonban inkább kiméletből s azok beleegyezésével verték agyon, a minthogy az élethez általában nem ragaszkodnak szivósan. Ruházatuk többnyire nincs, legfelebb pálmalevélből font kurta gyékénykötőt tesznek derekukra, ha már a gyermekkorból kilépnek, de az európaiakkal régóta érintkező törzsek az öltözetben is szoktak fényüzést fejteni ki. Lakásaikban rendesen egész családok vannak együtt, de ez nem zárja ki a polygamiát, a mire nagy szükségük van, mivel a halászaton és háborun kivül a férfi alig foglalkozik komoly munkával. A nők között nem nagy az erkölcsi

tisztaság s közönséges szokás, hogy a vendégeknek szórakoztatásul átengedik a feleséget és leányokat. A földmüvelésen kivül állattenyésztést is üznek s különösen nagyon kedvelik a sertéseket, oly annyira, hogy a malaczot az asszonyok gyakran ölükben hordják s néha meg is szoptatják. A gyermekek általában csöndesek s koravének, de felnőve szeretik a dalt meg a tánczot. Rabszolgaság mindenütt divatos, de van nemességük is külön előjogokkal. Vallásuk feticismus, de van bizonyos transcendentalis mythologiájuk és hitük a túlvilágban. Ujabban nagyon sok közöttük a keresztyén. Ez a faj is kihalóban van, összes számuk legfelebb félmillió.

Nagyban véve ezt a három népcsoportot vehetjük fel alapul a szigetvilág leirásánál. Tudományos szempontból a túlnyomólag pápuák által lakott szigeteket melanézeknek is szokták nevezni s a polynézek nyugati Ázsia felé eső szétszórt csoportját mikronézeknek. A szárazföldről s a két nagy szigetről Ujguineáról és Ujzeelandról természetesen külön fejezetekben emlékezünk meg.

Körsziget.

Temetés Ausztrália sivatagjain.

MÁSODIK FEJEZET.

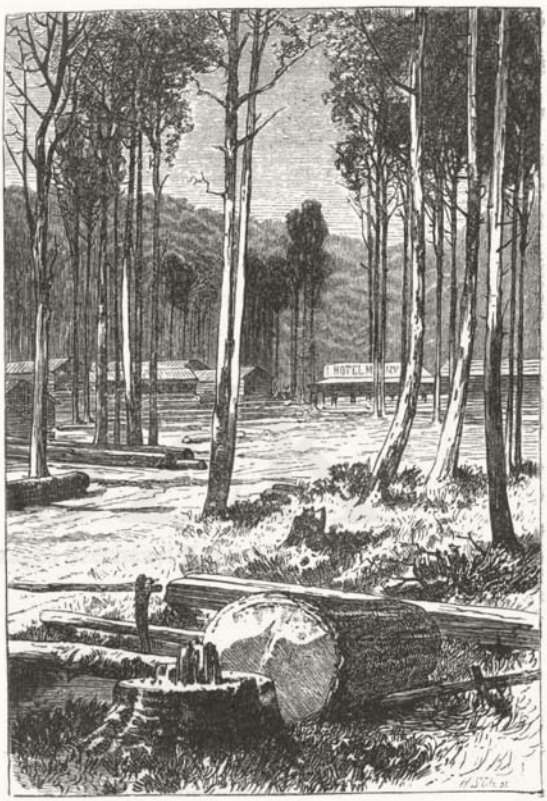
AUSZTRÁLIA KONTINENS.

Westgarth W.: Half a Century of Australasian progress. London, 1889. — *Thiéry* G.: Ausztrália. Brüssel, 1890. — *Garren* A.: Picturesque atlas of Australia. Sydney, 1888. — *Nisbet* H.: Colonial tramp; travels and adventures in Australia and Newguinea. I-II. London, 1891. — *Comestant* O.: Au pays des kengourrus et des mines d'or. Paris, 1890. — *Hale:* The aborigines of Australia. London, 1889. — *Woodward* H. P.: Western Australia. Perth, 1894. — *Tietkens* W. H.: Journal of the Central Australian explor. expedition. Adelaide. 1891. — *Canow* H.: Die Verwandschaftsorganisation der Australneger. Stuttgart, 1894.

AUSZTRÁLIA szárazföldje ma egészen az angoloké, a még élő mintegy 50 ezer fönyi benszülött legtöbbnyire mint üldözött nomád vad bolyong a még néptelen vidékeken, a többi részben azonban, különösen keleten és délen egészen európaias jellegü városok és falvak vannak, melyeket hat gyarmatra és egy területre osztanak fel.[1]) A három első közülök az egész földrész legmüveltebb állama s fővárosaik tekintélyes nagy helyek. Sydneynek 400, Melbournenak 500,

Gyarmat neve	Terület km²	Népesség 1886-ban
[1]) Újdélwales	799,140	1.297,640.
Victoria	229,080	1.174,888.
Délausztrália	985.720	360,220.
Északi terület	1.355,890	4,898.
Queensland	1.730,720	472.179.
Nyugat-Ausztrália . . .	2.527,280	137.946.

Adelaidenak 150 ezer lakosa van. Teljesen néptelen és részben ismeretlen ellenben a nyugati és északi rész, hová még az aranyszomj is kevés embert csalt el a zord természet miatt. Queensland, mely szintén viztelen sivatag, aránylag népesebb, mivel ujabban a gazdagvizü artézi kutak forrása bámulatra méltó változásokat idézett elő, nemcsak oázokat teremtett, hanem valóságos folyókat is. Sehol sem volt a föld alól ujból elővarázslott viznek oly éltető hatása a földgömbön, mint itt.

Telep egy aranymezőn.

Csodálatos az ausztráliai szárazföldnek ez a gyors emelkedése. Csak egy századdal ezelőtt kezdtek itt megtelepedni az európaiak s alig egy félszázaddal ezelőtt 1843-ban szüntették meg addigi jellegét, hogy az angol gonosztevők számkivetési helye legyen. Ma mindennek semmi nyoma. Nagyobb fele elhagyatott és lakatlan ugyan, de már-már nagyon kevés a teljesen ismeretlen vidék, az 50-es években az aranyleletek mesés gyorsasággal alakitottak át egész nagy területeket s pár évtized mulva az előbb teljesen ismeretlen helyeken virágzó városok keletkeztek, melyek megrögzött előitéletektől teljesen menten a közművelődés és szabadság eszméi szerint szervezkedtek s ma sok tekintetben mintaképek. Különösen Victoria államot általában a földgömb legmüveltebb országai közé számitják, hol alig van müveletlen elem, hol a „gyármunkások

paradicsomát" tanulmányozzák a közgazdák s hol a nagyszerű muzeumok és iskolák s mindenek felett a korcsmákat háttérbe szoritó nyilvános olvasószobák a kulturpolitikusok gyönyörüségei.

Nem oly nagy azonban a bevándorlás még jelenleg sem Ausztráliába, mint az amerikai Egyesült-Allamokba. A legnagyobb aranyláz idején 1851-60 között 613,570 lélekkel szaporodott ily módon Ausztrália népessége s azóta összesen alig egy millióval, de szerencsére ezek túlnyomólag angolok voltak. Ugy hogy a jelenlegi népességnek 95% -a angol eredetü, legtöbb — mintegy 100,000 a német s mintegy 50,000 a khinai. A gyarmatosok ma már önálló nemzetnek tekintik magokat, szokásaik s részben nyelvük is különbözik az anyaországitól, sőt a száraz meleg klima gondolkozásmódjukra is hat, mert vidámabbak s társaságkedvelőbbek, mint otthonmaradt rokonaik. Az éghajlat egészségi viszonyaikra is nagyon jól hat, a születések aránya kétszer akkora s az öregek száma igen nagy. Az ötvenes években az aranyláz hatása alatt itt is számos kalandor telepedett le, akár Kaliforniában s az életmód a Bret Harte regényeiből ismeretes regényes világot tüntette fel, de már a 60-as években ismét előtérbe lépett a mezőgazdaság és állattenyésztés s egyes helyeken az ipar nagy gyorsasággal fejlődött ki.

Csaknem bámulatos, mily óriási gyorsasággal emelkedett ebben a gyarmatvilágban különösen az állattenyésztés. Mintha a száraz éghajlat és sóstalaj különös termelő erővel birna, évente 5-6 százalék az állatok szaporodása. A jelen század elején hozták ide az első juhokat, 1860-ban már 23 millió darab volt, 1896-ban 111 millió, azaz egy-egy lakóra több mint 30 darab, mig Európában alig annyi a juhok száma, mint az embereké. Ezenkivül van itt 2 millió ló, 13 millió szarvasmarha, 1 millió disznó és tömérdek más háziállat. Példabeszédszerü lett különösen a verebek, patkányok és tengeri nyulak gyors szaporodása. Mindhárom ebben a században jutott ide s a tengeri nyulak már a 60-as években nemzeti csapás módjára veszélyeztették a mezőgazdák terméseit, ugy hogy az állam nagy jutalmakat tüzött kiirtásukra. Hasztalan volt még a hires Pasteur kisérlete is s végül ugy segitettek a bajon, hogy az összes termőterületet sodronyhálózattal vették körül, mely hálózat ma hosszabb, mint a hires khinai fal s felállitása milliókba került.

A termelés nagysága igen természetesen exportra kényszeritette a csekély számu népességet, mely — bár a hus élvezete Ausztráliában sokkal nagyobb, mint másutt — képtelen volt mindent elfogyasztani,

a nagy fogyasztó államok, különösen Anglia, azonban rendkivül távol voltak s az utazás oda az egyenlitőn át 40-50 napig tartott s ez a kivitelt nagyon megnehezitette, különösen a nyers husnál. Kisérletet tettek azonban 1880-ban a friss fagyasztott hus szállitásával s ez pompásan sikerült. Jelenleg már 2-3 millió levágott birkát s több százezer darab szétdarabolt szarvasmarhát küldenek évek óta Angliába, nem számitva a tömérdek gyapjut s az évről-évre nagyobbodó mennységü buzát, ugy hogy Ausztrália rövid idő óta a földgömb legna-

A kék hegyek.

gyobb kiviteli államai közé tartozik. 1896-ban a kivitel 666 millió forint értéknek felelt meg, melyből a gyapjura 206, az ásványokra 137 millió jutott, fejenkint mintegy 155 forint. Mind a mellett a latifundiumok nagy száma s a munkáskéz hiánya miatt épen nem örvendetes a vagyon megoszlása s az állami pénzügy nem kedvező.

Annál kedvezőbbek a társadalmi viszonyok. A gyér népesség daczára valóságos vadon vidék a lakott helyeken nincs. Kis városokban s tanyákon találunk zongorákat, képeket, műipari termékeket, a vasutvonalak hossza 30,000 kmt meghalad, posta és távirda csaknem mindenütt van, sőt a táviró az egész kontinensen áthatol több

ezer km. teljesen lakatlan vidéken keresztül. Iskolák, könyvtárak, hirlapok kisebb városokban is vannak, nagyobb helyeken a tudományos világban is számottevő nagyobb tudományos társulatok, melyek különösen a honismertetést, csillagászatot és növénytant művelik elöszeretettel. A vallásszabadság teljes s a parlamenti élet virágzó, bár a politikai corruptio itt sem ismeretlen. A munkásviszonyokat jellemzi többek között, hogy a 8 órai munkaidő itt csaknem általában elfogadott s ennek az üdvös intézménynek kezdeményezését évente nemzeti ünnep gyanánt ülik meg. A nőemanczipátió is nagyon előrehaladt. Az egyes államok szövetsége ma már befejezettnek tekinthető.

A még fenmaradt benszülöttekkel alig gondol komolyan valaki. Nagyobbrészt távol élnek az európaiaktól a sivatagokban kóborolva, a letelepedettek közül sem válnak ki sokan műveltségük által s munkára képtelenek, bár a gyarmatosok nagyon gyanus s a rabszolgaságra emlékeztető feltételek között gyakran hozatnak napszámosokat egyes szigetek erőteljesebb benszülött lakóiból. Az ausztrálnégereket itt-ott háziszolgáknak és halászoknak használják, de ezek rendesen még elkorcsosultabbak, mint a szabadon élők s második-harmadik nemdékben elpusztulnak.

Jelenleg a legnépesebb, bár épen nem a legsűrűbb népességü állam **Ujdélwales,** mely a keleti parttól a 141-ik délkörig terjed s egészben véve alacsony hegylánczokkal boritott fensik. Egyes részeit ausztráliai Alpeseknek nevezik, azonban a legnagyobb Kosciuszko csoport magassága is csak kevéssel haladja felül a 2000 métert, a vele összeköttetésben levő kék hegységnek nevezett folyóktól keresztülhasogatott homokköves hegyláncz, melyet régebben járhatatlannak tartottak, de ma a kőszénbányászat miatt igen keresett, még alacsonyabb. Az előbbi hegységben ered Ausztrália két nagy folyója a Murray és Murrambidge, melyek később egyesülnek s az állam déli határát alkotják.

Ujdélwales igen gazdag ország. Arany, ezüst, rizs, szén, épületfa bőven terem benne s talaja nagyobbrészt kitünő hely buzatermelésre és legeltetésre. Ezért elég gyorsan fejlődött, bár a népesség még most sem éri el a két lelket egy km²-re s az ipar főkép a mezőgazdaságra szoritkozik. Nagy előnye, hogy legélénkebb összeköttetése van a külvilággal kitünő kikötői által, melyeknek fejlesztésére, valamint a vasutak épitésére is tömérdek pénzt forditanak, eddig félmilliárdnál többet.

A kikötők közt első a gyönyörü fekvésü Port-Jackson, melynek partján fekszik a földrésznek legrégibb városa, mely egyuttal az állam

fővárosa is, *Sydney*. Dél királynője büszke czimmel látták el lakói ezt a hatalmas várost s valóban meglepő annak tekintélyes külseje. Nem mathematikai szabályossággal épült, mint az amerikai városok, de nincsenek oly szűk utczái sem, mint az európai fővárosoknak, bár egyes palotái versenyezhetnek ezekkel, sőt a kormányzó gótstylü lakása, egyetem, a parlamenti épület és pdsta a világvárosokban is kitünnének s e mellett a nyaralók s nyilvános kertek, különösen pedig a tenger partján levő rendkivül gazdag botanikus kert elraga-

A Murray folyó vidéke.

dóan szépek. A botanikus kert mellett a dominium nevü parkirozott telepen van a nagy kiállitási palota, melyben már 1879-ben világkiállitás rendezését kisérlették meg. Egyes gyárakkal népesitett részek meg a kikötő vidéke kissé piszkosak ugyan, de a kívül eső villatelepek annál szebbek. Legérdekesebb mindenekfelett maga a kikötő, a világ egyik legszebb festői része. Midőn a Csendes oczeánból jövő utazó a kopár szirtek által környezett keskeny kapun bejő a Jackson öbölbe, meglepetve látja a tágas panorámát a messze elterjedő földnyelvekkel, melyek messze benyulnak a csendes, sötétkék vizü ten-

gerbe és a melyek mindegyike külön-külön vonzó kép. Szinte hihetetlen, bár tény, hogy alig egy pár puskalövésnyi távolságra e földi paradicsomtól egyhangu kopár vidék terül el, melyeknek csak a hatalmas eucalyptus faligetek nyujtanak némi változatosságot.

Mivel Sydney az állam népességének mintegy harmadát foglalja magába, a többi városok természetszerüleg többé-kevésbé jelentéktelenek. Legfontosabb az északra fekvő *Newcastle*, mivel közelében rendkivül gazdag széntelepek vannak, ugy hogy e városból naponkint mintegy 12,000 tonnát visznek ki különös szerkezetü gépek segitségével. Nevezetes helyek még *Maitland,* kitünő gazdasági telep közepén s nevezetes dohány és czipőgyárakkal, továbbá a Sydneytól nyugotra fekvő *Paramatta,* mely csillagvizsgáló intézete és gyümölcstermelése által egyaránt hires, végül a Kék hegységtől nyugotra fekvő *Bathurst,* az aranybányák egyik kapuja. Megjegyzendő különben, hogy ugy ezekben, mint más 5-10 ezer lakost számláló kis városokban is rendesen igen csinos középületek vannak, bár a városoknál is jelentékenyebbek egyes nagy farmok, melyek még a félreeső sóstavak vidékén is, legalább táviró huzalok és posta segitségével állandó összeköttetésben vannak a fővárossal és a sürübb népességü tengerparti vidékkel.

Talán még müveltebbnek mondható az innen délre fekvő **Victoria,** a déli kontinens legkisebb, azonban legsürübb népességü állama. Egészben véve ez sem vesztette el még gyarmati jellegét. A népesség zöme a fővárosba huzódik, de bár itt a legnagyobb Murray folyó közel 1000 km. hosszuságban hajózható, a benső vidéken tömérdek a néptelen és meg nem müvelt rész. Egykor rengeteg volt az aranybányászat, három évtized alatt mintegy másfél millió kilogramm aranyat ástak ki, mely harmadfélezer millió forint értéket képviselt, ma azonban már a buza, gyapju és szőlő a főtermények, a régi bányászok utódai is erre adták fejüket, ipara — bár nem jelentéktelen — jóformán csak a nagyobb városokra szoritkozik.

Nemcsak legnépesebb, de jóformán egyedül nevezetes hely *Melbourne,* mely félmilliónyi lakosságával jelenleg Ausztrália legnagyobb helye. Óriási területen fekszik, mivel a Yarra-Yarra folyó mellett levő belváros körül 15 külváros terjed szét, a belvárossal parkok, fasorok és vasutak által összekötve. A belváros igen szép, 33 m. széles egymást derékszög alatt metsző, boulevardszerü utczái telve vannak pompás középületekkel, melyek közt világhirü a Wilson-féle görög stylben épitett közkönyvtár, melylyel olvasótermek, muzeumok

s előadó szobák vannak összekötve, a legszebben berendezett s legliberálisabb módon kezelt közművelődési paloták valódi mintaképe. Hires szép épületek még a kormányzó palotája, a csillagvizsgáló, a városház óriási orgonájával, melynek 79 registerje és 4374 sipja van, az egyetem s mások. Méltán büszkék azonban a melbourneiek pompás közkertjeikre, melyek mindegyike valóságos látnivaló, továbbá a jótékony intézetek nagy számára. Nevezetes mindamellett, hogy a Yarra-Yarra torkolatának, kikötője épen nem kedvező s ezért Melbourne valóságos kikötő helye Hudson öbölben van. A külvárosokban sok

A Collin-street Melbourneban.

az üzlet, de egyuttal a nyaraló és mulatóhely is. Az élénk forgalmat tanusitja a sok lap, vasut és a bankházak.

A vidéki városok részben kereskedelmi, részben bányászati jellegűek. A kereskedelmi helyek között legnagyobb *Geelong* a Corio öböl mellett (25,000 l.), melynek posztógyárai és cserző műhelyei hiresek, de egyuttal iskolái is. Nevezetes még *Echuca*, a Murray mellett, melyet nagy gabonakereskedelme miatt Ausztrália leendő Chicagójának tartanak, bár jelenleg még csak tizezer lakosa van. A bányavárosok közül legnagyobb (40 ezer l.) *Sandhurst*, melynek aranya még most is igen gazdag. Vannak azonban jeles gyárai, könyvtárai, fűvész- és állatkertje, iskolái s egész csomó bankháza.

Körülbelől ily népes *Ballarat* is, bár itt a régen hires aranybányák művelése helyett ma már inkább iparral és földmüveléssel foglalkoznak a lakosok, köztük igen sok khinai. Mint a legtöbb ausztráliai városban, itt is sok a könyvtár, lap, jótékonysági intézet és bankház; a vizvezeték kitünő s nyilvános fürdő is sok van. A többi városok sem jelentéktelenek, sőt mindenikben van nehány figyelemreméltó gyár vagy kulturális intézmény, de lakosaik száma tizezerre sem emelkedik.

Victoria állam nevezetes még arról, hogy eredeti vad jellegét már csaknem egészen elvesztette s hogy éghajlata a leghüvösebb Ausztráliában, néha a fagypont alá száll. Ezért az európai ember igen jól érzi itt magát, kivévén január és február hónapokat, midőn kellemetlen meleg szelek uralkodnak. A természeti nevezetességei között felemlithető nehány kihalt vulkánon kivül, hogy egyes részeiben, különösen a Watts folyó mellett gyakori az óriási gummifák (Eucalyptas amygdalina) rendkivül nagy 100 méterig felnyuló példánya, melyek hatalmas törzsei a kaliforniai faóriásokkal vetekednek. A Ferntree Gally nevü nedves völgyben pedig óriási harasztok élnek, melyek kuszó növények által ellepett pálmaerdőkhöz hasonlitanak.

Négyszerte nagyobb, de hasonlithatlanul csekélyebb fontosságu **Délausztrália** állam, melynek tulajdonkép csak alföldi jelleggel biró déli része lakott és müvelhető, mig a felső vidéket nagyobbrészt homok, vörös agyag és tövises bozót (scrub) boritja, közben sóstavakkal és nagykiterjedésü lápokkal, melyek között egy pár nagy kiterjedésü. Délkeleti része vulkanikus talaj, bővizü s nagy jövőnek néz elébe. Többek közt igen szép cseppkőbarlangokat találtak e helyen. Bányái között igen gazdagok a rézbányák, melyekből évenkint közel 4 millió korona értéket ásnak ki. Ezenkivül, az esőhiány daczára, nagy az állattenyésztése, csodálatos módon a juhok annyira megszokták a száraz éghajlatot, hogy csak minden második nap kell őket itatni. Ujabban a buzatermelés is nagyon fellendült, bár a latifundiumok a mezőgazdaságnak nagy kárára vannak. Forgalmi eszközei kitünőek, táviró huzala innen 1872 óta a kontinensen teljesen áthatolva megy északra Port Darwinig, honnan két kábel továbbitja a sürgönyöket Singapora felé.

A főváros *Adelaide* a St.-Vincent öböl közelében a Torrens folyó két partján koczkaalakulag épült, de széles utczái és számos parkja enyhitik ezt a mértani szabályosságot. Hires a növénykert s a hegyoldalt ellepő nyaralók. A középületek itt is szépek, különösen

feltünő a templomok és mulatóhelyek nagy száma. A lakosok között sok s német. A város forgalma igen nagy s tekintélyes számmal vannak ipartelepek. Az állam többi városai még mindig csekély népes-

Vadászat ausztráliai medvére.

ségüek, azonban a tengerparton kivül nehány bányavárosnak élénk élete van. Ide tartozik egy meglehetős nagy *Känguru* nevü sziget is, melynek azonban csak 380 lakosa van.

1868 óta Délausztráliához csatolták az **északi területet** avagy Alexandra földjét is, mely négyszer oly nagy, mint hazánk, de a mely a Darwin öböl vidékének kivételével jóformán néptelen, sőt nagyobb részt ismeretlen. Egyetlen városszerü állandó telepe *Palmerston* mintegy 500 nagyobbrészt khinai lakóval, kiknek számára azonban 6 vendéglő, 3 bank s több lap áll fenn. Az őslakosság számát 12,000 főre teszik s mindenesetre több ezer a khinaiak száma, kik nagyobbrészt aranyat mosnak a folyókból. Ujabb kutatások szerint a területen sok termékeny vidék van s még több jó legelő hely, azért ma már komolyan gondolkoznak a tervszerü gyarmatositásról és vasutak épitéséről. A benszülött nép erős, bátor törzs, mely bátran szembeszáll a letelepedni akaró idegenekkel.

Kelet felé fekszik innen **Queensland** állam, mely az északi territoriumnál is nagyobb, bár csak egy pár évtizeddel ezelőtt szakadt el Ujdélwalestől, melyhez hasonlóan a század első felében az elitéltek telepe volt. Itt él maig is a legtöbb benszülött, kik általában véve harczias törzsek s valósággal elkeseredett harczot vivtak földjeikért és legelőikért a fehér arczuakkal, mely utóbbiaknak száma csak a 60-as évek óta kezd jelentékenyebb mértékben szaporodni. A Csendes oczeán partmellékén egész sereg apró sziget van, melyeket a nagy tengertől 1900 km. hosszan elnyuló s természetes hullámtörőként szolgáló korallzátony zár el s ezenkivül a partokat nagyobbrészt barátságtalan hegylánczok szegélyezik. Ez okból, bár számos jó kikötő van itt, sőt a növényzet is meglehetős gazdag, mivel a csapadék több, mint a kontinens más részeiben, sok ideig megközelithetlennek tartották. Rendkivüli gazdagsága ásványokban, különösen kőszénben s a kedvező legelők az utóbbi pár évtized alatt népesebbé tették, különösen délkeleti részét, melyet a Darlingba ömlő folyók nagy száma hálóz be.

A hosszan felnyuló York félsziget azonban még most is csaknem egészen lakatlan, valamint a benső nyugati rész, melynek sajátságos romokhoz hasonló hegyszakadékokat és 5—600 méter magas lapos tetőket alkotó homokkő kőzete vizben és növényzetben egyaránt szegény. Vulkanikus vidéke is igen nagy.

A déli államok ma még jelentékenyen tulszárnyalják Queenslandot, csak a fakereskedésben és szarvasmarhatenyésztésben áll első helyen, de kétségtelen, hogy természetes gazdagsága szép jövőt biztosit számára s vasuthálózatának kiépülése, valamint az artézi kutak szaporodása már most is sejditteti ezt. Évről-évre szaporodnak a

czukorgyárak, gőzfavágók s más nagyobb ipartelepek s a közlekedés, különösen a posta, népesebb országokban is ritkitja párját.

Az egymástól nagy távolságokban fekvő városok között nagyon kiemelkedik még a főváros *Brisbane*, melynek közel százezer lakosa van, bár 1881-ben még csak 31,109 lakosa volt. A város különben nem szép, sem eléggé forgalmas. A homokkőből épitett parlamenti palotán kivül többi háza földszintes vagy egyszerü vályogból és fából épült emeletes lak. De kitünők itt is a kulturális és közegészségügyi épületek, többek közt a nagyszerü vizvezeték, mely 11 km. távolságból sziklaforrásból vezeti az ivóvizet. Nevezetes helyek még *Maryborough* a czukorültetvények közepén, *Rockhampton* és *Cooktown*, a bányatelepek kikötő helyei, továbbá *Ipsvich és Townsville*, melyeknek lakosai főkép állat- és gabonakereskedéssel foglalkoznak. Sokat emlegetett hely a Torres ut mellett *Port Albany*, mint a hajótöröttek menedékhelye.

Legvadonabb **Nyugotausztrália,** ez az óriási terület, mely a kontinensnek egyharmadát foglalja el; mintegy nyolczszorosa hazánk területének. Egész 1885-ig, midőn a Kimberley kerületben az első aranyat feltalálták, az angol kormány minden buzgalma és áldozatkészsége kárbaveszett s a nagy költséggel létesitett gyarmatok nagyrészt elzüllöttek. Azóta sürübben jönnek ide, de jóformán csak szerencsevadászok, kik egyszerre ezrivel lepnek el egy aranyvidéket, de a legközelebbi hirre ismét tovavándorolnak. Nem hiában. Eső és vizhiány üldözi őket mindenütt. Homokba futó és az esős időszak után csakhamar kiszáradó patakok, kisebb-nagyobb sósmocsarak csak elvétve fordulnak elő s még az ujabb kor eszközeivel felszerelt tudományos expedicziók közül is több pusztult el teljesen avagy végnyomorra jutva kora visszatérésre kényszerült a mostoha természet miatt. Elefántokat, tevéket hozattak teherhordó állatok gyanánt, mind hiában. Ezt a zord vidéket ma is csak nagyjában ismerjük s hősnek tartjuk azt, ki ismeretlen helyeken kutat. Általában véve ugy látszik, hogy a lapos korallfövenyes part lassankint emelkedik fel gránitalapon hegysorokká, melyek mögött bozóttal és tüskés bokrokkal boritott harmadkori homokköves kietlen felsik terül el. Nagyobb erdőségek jóformán csak délnyugaton vannak, hol az ausztráliai mahagoni fa (jarra v. Eucalyptus marginala) igen becses kemény épületfát ád.

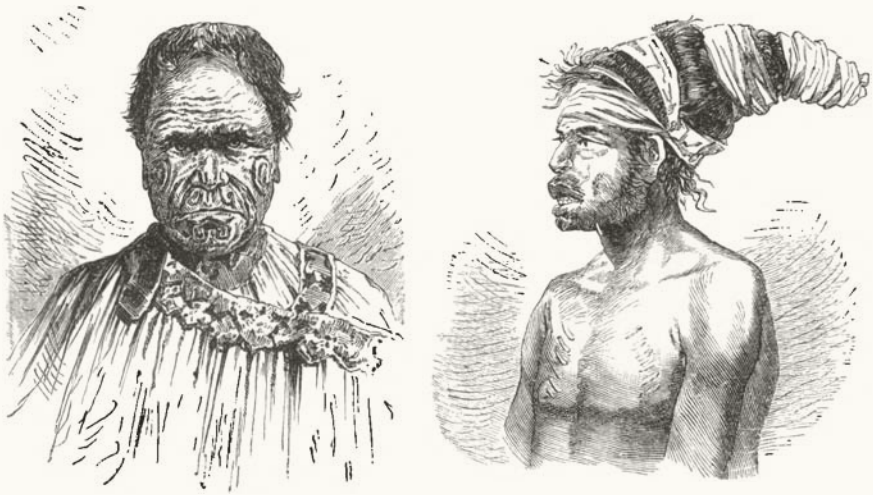
Az egész óriási területből ma még mintegy 30,000 hectár van müvelés alatt s ezek nagyobb része is legelő, ugy hogy a bányásza-

ton kivül állattenyésztés az állam főjövedelme s ezenkivül a gyöngyhalászat, mely mintegy félmilliónyit jövedelmez. Egy pár kikötő és bányaváros jóformán az egyedüli nevezetes helyek, azok között is a legnagyobb *Perth* városnak a Hattyu folyó torkolata közelében alig van 10,000 lakosa, bár közelében *Freemantle* is elég jelentékeny hely. Legjobb kikötője van *Albany*nak, mely különben jelentéktelen hely. Az egész területet csak 1890-ben emelték önálló állammá, de ma már felső- és alsóháza, kormányzója és költségvetési joga van.

Az ausztráliai szárazfölddel csaknem teljesen összefügg a délfelé fekvő nagy sziget **Tasmánia,** mely a körülötte levő apró szigetekkel külön államot alkot. Területe 68,766 km² s népessége (1896) 166,113, mely ma már csaknem kizárólag európai eredetü, a benszülöttek teljesen kipusztultak, az utolsó 1876-ban halt meg. Hasonló a sziget fekvése Czejloném̈hoz s mint az, bizonyosan a szárazföld tartozéka volt egykor. Régebben felfedezőjéről Van Diemens földjének nevezték, az angolok 1803-ban telepedtek le először.

Tasmánia teljesen hegyes ország, háromszögalaku, délkeleten félszigetekkel, északkeleten pedig kettős szigetsorral. A hegyek nagyobbrésze gránit, mely a magas partokig nyulik. Folyói mély árnyas völgyek fenekén zuhognak, melyek a hegyi tavakkal alpesi képet nyujtanak, némely folyó fjordokkal végződik. A magas fekvésü s Déleurópával egyenlő szélességi fok alatt fekvő ország éghajlata igen egészséges, annyira, hogy a népmonda szerint az életöket megunt öregek a Bass szoroson át Ausztráliába hajóznak, hogy meghalhassanak. De époly gazdag állat s növényvilága is. Különösen hiresek itt a hegyi lovak, a kitünő buza, burgonya és gyümölcs. Ásványgazdagsága aránylag kisebb, de különösen vas és ón nagy mennyiségben fordul elő. Utazók nagy dicséretekkel halmozzák el ezt a szép és kellemes szigetet, mely ujabban a kultura tekintetében is szépen emelkedik, bár 1853-ig túlnyomólag csak elitéltek voltak lakói s azok is nagyon csekély számmal.

Legjelentékenyebb helye a szép fekvésü *Hobart*, a Wellington hegy tövében dombon mintegy 50 ezer lakossal. Palotái és középületei is szép számmal vannak, de sokkal jelentékenyebbek a nyaralók és a parkok, köztük különösen a város közepén fekvő gyönyörü liget és a hires füvészkert. Nevezetes hely továbbá a sziget északi részén *Launcestown,* nagyon művelt s élénk kereskedelmet kifejtő lakossággal. A többi helyek és az apróbb szigetek nem nevezetesek.

Ujzélandi bennszülöttek.

HARMADIK FEJEZET.

UJ ZÉLAND.

Murray: Handbook for travellers in New-Zeeland. London, 1893. — *Bradshaw:* New-Zealand of to day. London, 1888. — *Courtney* W.: Taranaki, the garden of New-Zealand. London, 1889. — *Kirk* T.: The forest flora of New-Zealand. Wellington, 1889. — *Moore* J. M.: New-Zealand for the emigrants, invalid and tourist. London, 1890. — *Hochstetter:* Neuseeland. Stuttgart, 1863. — *Hübner:* A brit birodalmon keresztül. Budapest, 1890.

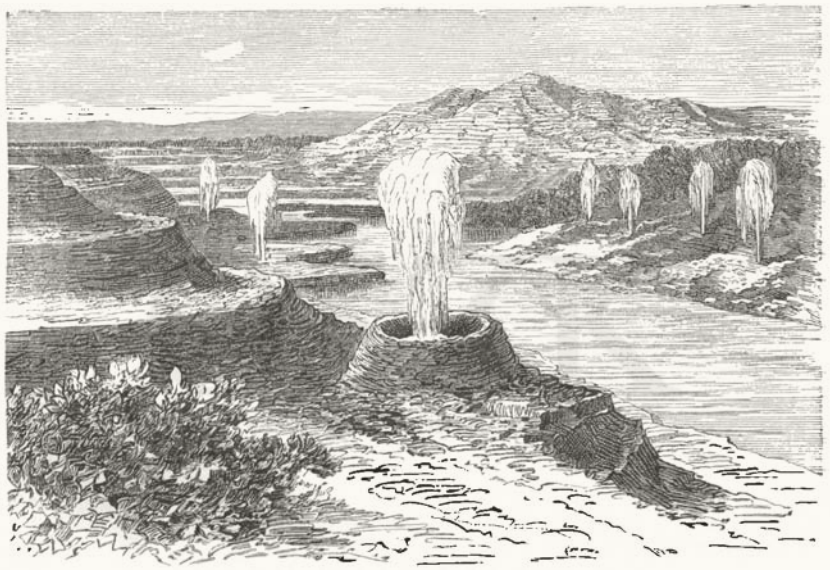
Anglia és Japán fekvéséhez hasonlóan Ujzéland szigetcsoportja külön kis földrész a közelfekvő kontinens mellett. Nem is nagyon kicsiny. A hozzá kapcsolódó apróbb szigetekkel 280,000 km² területe van, csaknem akkora, mint Olaszországé, melyhez külsőleg is nagyon hasonlit, bár megforditott képben. Főzömét egy tengerkar, a Cook-szoros, választja ketté, mely szorosnak szélessége legkeskenyebb részén alig 20 kilométernyi. Az ettől északra fekvő szigetet Te-ika-a Maui, Ahinomaui (Mauihale) névvel jelölték a benszülöttek, a délit pedig Vahi-Punamu (Zöldkő hazájá)-nak nevezik. Legalul délen ismét van egy szoros, de az utána következő szigetek jelentéktelenek, valamint az oldalt fekvő kis szigetek is. Közönségesen csak a két nagy, ma északi és déli néven megkülönböztetett szigetet hivják Ujzélandnak.

Mindkét szigetnek határozott földrajzi egysége van.

Az erősen tagozott északi sziget két darabból áll, az egyik egy messze északnyugotnak nyuló félsziget, melynek vizben gazdag talaján gyönyörü termékeny völgyek vannak, a másik a sziget tulajdonképeni törzse, melyet lassan emelkedő dombcsoportok, lapályos vidékek s itt-ott vulkáni hegyek jellemeznek. A talajt mindenütt dús erdőségek boritják, kivévén a sziget közepét, melyet csupa tó és meleg forrás foglal el kova- és kénrakodásokkal, hasonló az északamerikai Yellowstone parkhoz. A meleg tavak közül a Rotarna a legnevezetesebb, a tavak közül pedig a Balatonnál nagyobb Taupotó, melynek déli partján szolfatáktól, gőzölgő barlangoktól és nagyon meleg forrásoktól körülvéve emelkedik ki a még most is működő Tongariro vulkán (2246 m.) és a még nagyobb, de kialudt és hóval fedett Ruapehu. Kissé távolabb a Vaikato folyó felső vidékén a földgömb egyik legérdekesebb és az utazók által osztatlan magasztalásban részesült gyönyörü vulkánikus tóvidék terül el (Lakedistrict). Sajnos, hogy a pompás vidéket napjainkban (1886) óriási vulkanikus katasztrófa teljesen átalakitotta. A központul szolgáló Rotomahana tó rendkivül megkisebbedett és forró iszapmocsárrá alakult, a mészkőlerakodások által alkotott hires fehér kovaterraszok eltüntek; ezek helyén 7 kis kráter és számos fumarola képződött, egy más Pink nevü terrász helyét pedig egy hatalmas iszapgájszir foglalta el. Mindamellett még most is gyönyörü ez a vidék, hol mintegy ezer fortyogó, hévforrás, iszapvulkán és gájszir ismétli a Yellowstone park sokat csodált jelenségeit s még itt-ott láthatók azok a kovaterraszok is, melyek megfagyott kaszkádaknak s festett csészéknek látszanak. Egyetlen pillantással számos működő gájszirban gyönyörködhetünk a Vaikato partján. Egyszer itt, másszor amott szökken fel egy-egy vizsugár a magasba; egy darabig ott sistereg, azután összeomlik a vizoszlop, hogy más helyen ujjászülessen, mialatt a folyó partján mindenütt párolgó források buknak a vizbe s forró vizzel telt kőmedenczék füstölögnek. Még a tóvidéktől távol is igen sok szép részletet találunk azon a szigeten, az Alpeseket ismétlő havasi tájakat mély szurdokokkal, fénylő jegesekkel, rohanó hegyi patakokkal és zugó zuhatagokkal. A sziget északi végén az éghajlat félig tropikus és tikkasztólag forró, de minél inkább közeledünk dél felé, annál hüvösebb lesz.

A nagyobb, hosszában elterülő déli sziget egészen más jellegü. Kristályos, palás, üledékes meg ujabb eredetü rétegekből áll, vulkáni képletek csak szórványosan fordulnak elő benne, de nyugati partján tömör 3-4000 méter magas hegylánczolat huzódik végig rajta, mely-

nek legmagasabb (3768 m,) csúcsa, a benszülöttek által jellemzően Ahoarangi (felhőtörő) névvel jelölt havas sokszorosan emlékeztet a Matterhornra s öt jégár nyulik le oldalain a különböző völgyekbe. A nagy hegylánc körülbelül a sziget közepén éri el zömét 300 km. hosszu és 80 km. széles gerinczben, azon alul már fjordokkal és riaszöblökkel merülnek a tengerbe, különösen a délnyugati végén, mig a keleti oldalon lassabban ereszkednek és tavakat csillogtatnak fokozataikon, melyeknek nagy hasonlatuk van a skandináviai tavak tájképeihez, a mennyiben az utolsó fokozatot itt is sikság váltja fel s

Gájszirek a Vaikato folyam mellett.

a tómedenczéket jégár morénák rekesztik be. A hegyek lejtői, a hó határán alul, sűrű erdőkkel boritvák, de nagy hóterületek és jéghegyek meg hatalmas sziklavidékek is jönnek elő, mely utóbbiakból jéghideg patakok fakadnak, elágazó kavicsos medrekbe ássák be magukat s igen nagy sebességgel rohannak le a felvidékről. A sziget közepe táján keleten párhuzamosan még egy alacsonyabb hegyvonal halad tömérdek hegyi folyam által megszakitva, melyek egy lépcsősorzaton keresztül a délkeleti parton végzik pályafutásukat. A sziget déli része 1000-1200 méter magas fensik, mely nyugat felé hirtelenebbül, keletre pedig meredékesen lejtősödik s apró hegyekkel boritott.

Északi részén hatalmas szén, arany, réz és vasbányák vannak, közepén és déli részén pedig a legelők és termőföld gazdag, ugy hogy az egész sziget áldottnak mondható.

Ma már itt is az Európából behozott állatok száma a legnagyobb, különösen a juhtenyésztés emelkedett meglepő gyorsasággal. 1896-ban már közel 20 millió juhot tenyésztenek itt s a kivitt gyapju értéke $4^1/_2$ millió font sterling volt, kétszer annyi, mint a bányák összes termelése. Eredeti állatvilágából még most is sok faj van, különösen a madarak között, mely másutt nem fordul elő; legérdekesebbek a nesztor papagályok, a szalonka-strucz vagy kivi (Aphteryx) és a fémfényü Poe énekes madár; régi meséshirü állata, a 3—4 méter magas Moa, már kihalt s egy pár fennmaradt tojását ritka drágaságok gyanánt őrzik a muzeumokban. A partok körül sok a hal, a folyókban az angolna. A növényvilág már több rokonságot mutat az ausztráliaival és oczeániaival, mint a fauna. Jellemzők különösen a harasztok, a melyek nagykiterjedésüek s néhol 10 méter magasra megnőnek. A hasznothajtó növények közül legfontosabb a Dammara australis, mely kitünő épületfát és igen keresett mézgát ad; festő fái szintén nagy számmal vannak. Rostos növényei között hires az ujzélandi kender, melyből papirt, kötelet, kosarakat, hálókat és ruhát készitenek s melynek fonalerőssége mindjárt a selyem után következik. De a belföldi növényeket lassankint háttérbe szoritja az európai növényzet, melylyel ma már a szigetek felét beültették. Magából a buzából 6 milló bushelnél többet termelnek.

Maori harczos.

S épen ugy, mint az állat és növényvilágban látjuk, pusztul a

benszülöttek faja is az európai előtt. Ők maguk is érzik ezt s keserű humorral hasonlitják össze sorsukat a honi patkányokéval, melyeket az európai patkány kiszoritott. Egykor Cook még félmillióra becsülte

Tawkiao, maori főnök.

a benszülöttek számát, jelenleg már csak 35 ezeren élnek belőlök, mig az európai eredetüek száma 1896-ban már 714,162 volt, holott a legelső állandó letelepülők csak 60 évvel ezelőtt jöttek ide s még 1860-ban sem voltak 100,000-en.

Pedig szomoru tény a benszülöttek pusztulása, mivel általános nézet szerint ezek a benszülöttek a *maorik* a legtehetségesebb és legerőteljesebb néptörzs a Csendes oczeán lakói között. Ők maguk sem eredeti lakók itt. Hagyományaik szerint mintegy 400 évvel ezelőtt vándoroltak be északról Havaikiból, mely valószinüleg Havai vagy a Szamoa szigetcsoport volt. Beköltözésüknek minden részletét ismerik, még az állatokról és növényekről is tudtak, melyeket magukkal hoztak; ilyenek voltak az ujzélandi burgonya, a kazakafa, a maori patkány, a fűzöld kajdács stb.

Testre nézve jól megtermett alakok, vaskos, szögletes, erős termetekkel, hosszu lábszárakkal. Nomád életet folytattak s a harcz volt legkedveltebb foglalkozásuk. Kőfejsze, obsidian nyil és lándzsa volt fegyverük, melyeket még a maiak is szent dolgoknak tartanak, bár már nem használják. Régi nemzeti viseletük egy derekuk köré kötött kendő (maro) s kenderből készitett felöltő volt, melyet a férfiak jobb, a nők balkarukon viseltek. Hajukat kontyra kötötték s abba tollakat tüzdeltek, az asszonyok pedig lombot, virágokat, nagy fésüket. Fülbevalónak kagylókat, fogakat és nefritből faragott kis emberalaku bálványokat (heikiri) viseltek. Általánosan elterjedt közöttük a tetoválás, különösen az ajkaknak és az állnak kék sávval való arabeszkekkel diszitése a nemesi származást jelentette. A községi kommunismus mellett a törzsek rangfokozata állandóan fennmaradt s patriarchalis viszony állott fenn közöttük, a mely az éhezést és erkölcstelenséget meggátolta. Házaik egyenközényhez hasonlitottak és oldalaikat megfaragott czölöpökből és gyékényfonadékokból csinálták, melyekre a fakéregből, fából álló tető került. Mindenik ház mellett galambdúczhoz hasonló éléstárak voltak, melyeknek arabeszkes faragványa sokszor nagyon érdekes, bár falvaik s udvaraik máskülönben rendetlenek. Az emberhus eledel általános szokás volt közöttük, még a 60-as években is, bár akkor már elterjedt közöttük a keresztyénség, háttérbe szoritva a régi vallást, mely feltünőleg igen sok transcendentalis jellegü mythologiai vonással birt s ma a néplélektan és összehasonlitó vallástudomány buvárlóinak egyik legérdekesebb tárgya.

Dicsőséges hazafias küzdelmek egész sorozata folyt le Ujzélandban a maorik részéről századunkban. A kis nép primitiv fegyvereivel önfeláldozó hősiességet tanusitott az angolok hóditásai ellenében. 1844-től kezdve sokszor győztek még a rendes katonaság ellenében is. Hongi főnökük († 1828) dicsősége azonban nem tért vissza, bár jóformán lépésről-lépésre kellett a gyarmatosoknak elfoglalni tőlük

a talajt s a nyilt háboruskodásnak csak 1894-ben lett vége a maorik elcsüggedésével. Ma, hasonlóan az északamerikai indiánokhoz, a lenyügzött maorik nagyobb része már az uralkodó angolok által számukra kijelölt területeken békében él, többnyire Auckland, Wellington és Havkesbai tartományokban, a többi pedig bujdosik szivében gyülölettel a hóditók iránt, de tehetetlenül. A harczon kivül a csekély természetes szaporodás is nagyon apasztja számukat, ritka maori család, hol csak 3 gyermek is volna. A „czivilizált“ maorik torzképei őseiknek azok erényei nélkül, de az európai külsőségek rabjaiként, különösen a városokban lakó régi nemesek egészen léhütő életmódot folytatnak. Szerencséjük csak az, hogy az ujzélandi kormány dicséretreméltó gondot fordit iskoláztatásukra s hogy még fenáll közöttük a régi communistikus világnézetből folyó összetartozás tudata. Földmüvelök s iparosok azonban nem tudtak lenni, nagyobb részük szolga vagy napszámos. A reservált területen külön király uralkodik.

Maori főnök és neje.

Annál örvendetesebb a gyarmatosok helyzete. A partvidékeken és sikságokon már virágzó városok vannak, melyeket nagy vasuthálózat és gőzösök kötnek össze, iskoláik kitünők s gyáraik virágoznak. Az uj állam, hasonlóan az ausztráliai gyarmatokhoz, nagy buzgalommal igyekszik a tudomány reformeszméit megvalósitani s többek közt a nőemánczipáczió és gyármunkásvédelem nagyfontosságu kérdéseiben jelentékenyen előbbre haladt álláspontón van, mint Európa államai, valamint társadalmi életében is. A gyarmatnak 9 tartománya van, melynek mindegyikében külön parlament áll fenn, de van közös két

kamarából álló parlament is, melynek tagjait részben az angol kormány nevezi ki, részben a gyarmatosok választják öt évre.

A főváros *Wellington* (41,758 l.) a Cook szoros egyik öblében, egészen modern város, melynek szép épületei között a renaissance-stylü kormányzói palota és a fehér márványból épült székesegyház külön is kitünnek. A maorik házai a gyakori földrengések miatt jobbára fából készültek. Valamivel népesebb ennél a régi főváros *Auckland* a Hauraki öböl mellett. Itt van az egyetem, a kath. és anglikán püspök székhelye s egész sereg jelentékeny gyár, melyek a nagyon élénk kereskedelmi forgalommal együtt a városnak egészen modern szinezetet adnak. Auckland nemcsak az ausztráliai szárazfölddel, de a többi szigetekkel s Amerikával is állandó összeköttetésben van. Mindkét város Ujzéland északi szigetén fekszik, hol kivülök még egy pár virágzó város van, köztük Grahamstown az aranybányászat székhelye. Az északi szigeten van a letelepitett maorik akóhelye a King Country, 4050 km² s továbbá Vangani, hol főiskolát tartanak fenn számukra.

A déli szigeteken a legnagyobb hely *Dunadin* (46,000 l.), élénk kereskedő város, mely jó kikötőjének és a közeli aranybányáknak köszöni vagyonát. Szebb épületei az egyetem, a nyilvános könyvtár, a városháza, két szinháza, 6 bankja és fehér márványból épitett sok temploma. Füvészkertje és lóversenytere kedvelt kiránduló helyek. Igen élénk s körülbelől hasonló népességü hely továbbá *Christchurch*, mely különösen érdekes nemzeti muzeumáról s hogy utczái anglikán püspökökről vannak elnevezve. A város kikötője Lyttelton festőien fekszik a Port Cooper mögött és magas hegyek között, van világitó tornya és hajógyára. A többi városok a déli szigeten még kezdetleges állapotban vannak.

Az Ujzéland körül fekvő többé-kevésbé kis terjedelmü szigetek egy része lakatlan, másokat csak a czethalászok népesitenek meg időnkint. Legnagyobb a Chatham szigetcsoport (1627 km²), melyen jelentékeny baromtenyésztést folytatnak, továbbá a Norfolk szigetek, 1856-ig büntettesek gyarmata. A távolabb eső szigetekről már régebben megemlékeztünk a déli sarkvidék leirásakor.

Pápuák Uj-Guineában.

NEGYEDIK FEJEZET.

UJ-GUINEA.

Thomson J. P. British New-Guinea. London, 1892. — *Pitcairn* W. D.: Two years among the Savages of New-Guinea. London, 1891. — *Zöller:* Deutsch Neu-Guinea und meine Ersteigung des Finisterre Gebirges. Stuttgart. 1891. — *Romilly* H.: From my verandah in New-Guinea. London, 1889. — *Thomas* J. W.: Von Nias nach Kaiser Wilhelmsland. Gütersloh, 1892. — *Schumann Hollvany:* Flora von Kaiser Wilhemsland. Berlin, 1889. — *Mac Ferlane:* Among the cannibals of Newguinea. Philadelphia, 1889. — *Finsch:* Newguinea und seine Bewohner. Bremen, 1865. — *Moresby:* Newguinea and Polynesia. London, 1876. — *Lyne:* New-Guinea. London, 1885.

A lakott földgömb legnagyobb szigete Ujguinea, mely az ausztráliai kontinenstől északra fekszik, mintegy 785000 km² kiterjedésü, sőt a partjai mellett elterülő szigeteket is beleszámitva 808,000 s igy nagyban számitva harmadfélszer oly nagy, mint Magyarország. Már 1511 óta tudjuk létezését s 1824-ben nyilatkoztatták ki igényeiket a hollandok reá, de tulajdonkép csak 1884 óta kezdik felfedezni, midőn a hollandok mellett egyes részét az angolok és a németek tulajdonokul jelentették ki. Az angol birtokok kormányzója Mac Gregor évről-évre tesz felfedező utazásokat benne s igen sok a német felfedező is, a legjelentékenyebb Finsch, mindamellett a partvidékeken kivül a legnagyobb részt csak felületesen ismerjük s mind a három európai állam tényleg csak a térképen tudja birtokának létét.

A kikutatás nagy nehézségeit az óriási sziget rendkivüli tagoltsága okozza, mely hegylánczok sokaságával áll összeköttetésben. Ezért a különben nagyszámmal található folyók csaknem általában hajózhatlanok, tengeri hajóval csak az északon fekvő Auguszta és a déli Fly folyókba lehet bejutni, nagyobb sikságok igen ritkák s minden egyes völgyben külön önálló törzsek laknak, melyeket általában a pápuákhoz számithatunk ugyan, de a melyeknek szokásai, sőt nyelvük is nagyon eltérők egymástól, oly annyira, hogy egymást meg sem értik. 1897-ben a német és angol birtokok határán aranymezőket fedeztek fel ugyan, de nem oly gazdag telepeket, hogy a tömegesebb letelepedést rohamosan előmozditották volna s a természet más kincsei még ma jobban vonzzák a természetbuvárt és ethnográfust, mint a kereskedőket, kiket a közlekedés nehézségei is visszariasztanak.

A nyugati Charles Louis hegylánczuak kelet felé egyre magasodó csúcsai 4000 méterig érnek. Beljebb kelet felé állitólag még sokkal magasabb csúcsok vannak. Legjobban ismerjük az Owen Stanley és Arfark hegylánczokat, melyeknek legmagasabb csúcsa a Victoria hegy 4002 méternyi. Két nagy öböl is nyulik be a hatalmas szigetbe, délkeleten a Huonöböl, északnyugaton a Mac Clure csatornával kapcsolatban álló Geelwink öböl. Mindkettő oly jelentékeny, hogy csaknem félszigeteket alkotnak s ezért Ujguineának alakzatát nyugat felé repülő madáréhoz vagy teknősbékához szokták hasonlitani. Valóságos alpesi vidék van a délkeleti félszigeten hatalmas tavakkal, vizesésekkel s tetőtől talpig erdővel benőtt vulkánokkal, mig más helyeken a dombok között egészen mocsaras tropikus területeket találunk.

Egészben véve is tropikus az egész sziget, éghajlatát tekintve, forró és nyirkos. A partokon a hőmérséklet meglehetősen egyenletes, évi átlag mintegy 26°, de a belföldön nagyon szeszélyes, már csak az esőzések különböző megoszlása miatt is. A déli parton májustól szeptemberig a délkeleti esős monszum fúj, októbertől májusig az északnyugati száraz monszum; az északi parton ellenben a délkeleti monszum, mely apriltól szeptemberig fuj, a szárazságot hozó szél, mig a novembertől márcziusig tartó északnyugati szél nagy záporokat szokott hozni s állandó ködbe burkolja a vidéket. Európai ember nagyon nehezen szokja meg ezt az éghajlatot s igen sokan lettek már áldozatai az uralkodó lázaknak, többek között a derék fiatal magyar búvár Fenichel.

Ujguinea rendkivül gazdag növényzetben. Nagy részét áthatatlan sűrű erdőségek boritják kuszó és kapaszkodó növények légiójával,

melyek között az Owen Stanley hegyeken a Himaláján levőkhöz hasonló növényeket is találtak. A változatosság igen nagy. Pálmákon kivül ausztráliai encalyptus jellegü erdőket, lombos fákat, sőt tűlevelű fákat is találunk, jobbára araucariákat. A magasabban fekvő hegyeken egy faju fákból álló erdők sem ritkák, leginkább indiai jellegüek. Több fája igen becses kiviteli czikket szolgáltat, közöttük a massoi kéregfa, a ságópálma és muszkátdió.

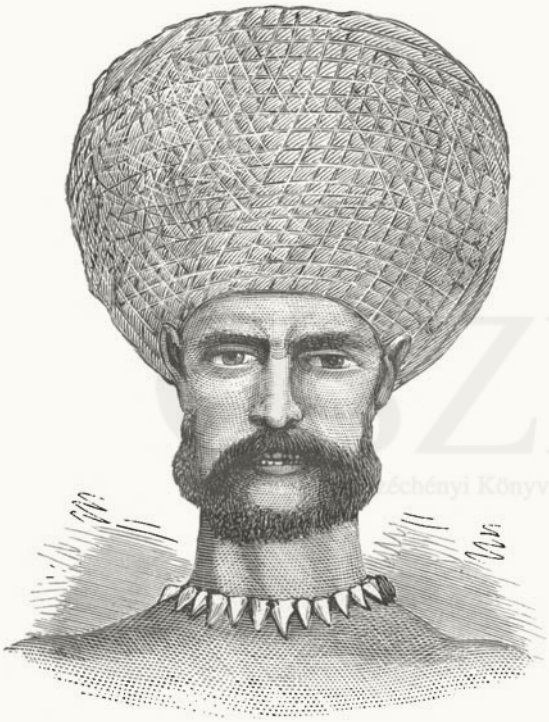
Még érdekesebb és változatosabb azonban állatvilága, mely uj és uj meglepetéseket szerez a természetbuvároknak, bár Wallace óta állandóan egész sereg tudós dolgozik ebben a kimerithetlen bányában. A nagy közönség előtt legérdekesebb specialitása ennek a szigetnek a gyönyörü paradicsommadár, mely csak itt és egy pár kisebb szomszéd szigeten fordul elő s melynek szépsége már régebben is annyira meglepte az európaiakat, hogy a hollandok a benszülöttektől a rizsen kivül sokáig csak ezt kivánták adó fejében. Gyönyörüek még az itt lakó jégmadarak, a papagályok és bóbitás galambok. Talán csak Braziliában találunk az állatoknál oly fényes és változatos szinpompát, mint itt. Az emlősök nem számosak; nehány szárnyas egér, egy disznófaj, három egérfaj, egy pár tuczat erszényes állatfaj a legnevezetesebbek. Rendkivül gazdag ellenben a lepkék és rovarok világa s ezenkivül feltünő egy pár óriási kigyó és tekenősbéka, mig a majmok már hiányoznak s helyüket a kéngurumedve pótolja, mely evetkéhez méltó ügyességgel kuszik és ugrál a fák lombjai között.

Pápua díszben.

Csodálatos nagy a változatosság az embereknél is. Komoly tudósok alig merik többre becsülni egy fél milliónál Ujguinea őslakóinak számát, de ebben az aránylag csekély számban csaknem min-

den utazó egész sereg önálló törzset különböztet meg, kik lényegileg melanézek vagy pápuák mind, de olykor csalódásig hasonlitanak a polynézekhez, a malájokhoz, a négerekhez, sőt egyes helyeken még az európaiakhoz is. Alig van oly anthropologiai és ethnográfiai közös vonás, melyben nagy eltéréseket ne találnánk, még a fekete göndör haj helyett is fordul elő világosabb szinü és lecsüngő fejdisz, meg rézszinü bőr. Sok gyermek egészen európainak látszik. A divat természetesen még változatosabb. A Torres-ut tájékán lakók lenyirják hajukat és parókát használnak, másutt varkocsokat és kontyokat találunk fésükkel és tollakkal diszitve. Sok törzs csaknem teljesen meztelenül jár, a ruházat helyét csak a diszitések pótolják, levelek, kagylók a fülekben, csontdarabok az orrczimpákban, felfüzött magvak, fogak, gyöngyök, nádszárak s karikák, sőt emberi csontokból készült karpereczek a kezeken meg a lábakon. A tetoválás vagy a testnek piros és fekete szinekkel való bemázolása nagyon elterjedt, némelyik pápua vándorló muzeum. Csaknem általános szokás a test bekenése kókusz-olajjal a moszkitók és más állatok ellen. Nevezetes, hogy több vidéken az asszonyoknak nem szabad külön diszitéseket hordani, hajukat levágják s egyetlen ruhájuk a kis kötény meg a tetoválás. Természetes, hogy az európaiakkal érintkező törzseknél ezek a szokások igen gyorsan alakulnak át.

Emberevő pápua.

A benszülöttek rendesen épült, néha jelentékeny nagyságu

falvakban laknak. A házakat sok helyen czölöpökre épitik fel, némely vidékeken pedig egyenesen a fák lombjai közé, ugy hogy létrákon vagy hidakon juthatni el belsejükbe; némely czölöpökre épitett falu a tengerben vagy folyókban 50-60 méter távolságra van a parttól. Butorzatuk alig van, cserépedények is ritkák, gyékény, deszkák s fegyverek az egyedüli állandóan látható tárgyak, pedig egy-egy házban sokszor 40-50 ember is lakik, rokonok, barátok, rabszolgák vegyesen, a nök a bal, a férfiak a jobb oldalon; a hálóhely rendesen a tetőn van, a gyermekágyas asszonyok számára külön kunyhókat épitenek, hova férfinak belépni tilos. A házak tetőit lombokkal fedik be s mivel a nappal rendesen nyitott falak is többnyire lombokból és falevelekből állanak, a falvak látóképe igen érdekes. Csaknem minden faluban van egy nagyobb ház, hol összejöveteleket tartanak s hol az idegenek és a serdülő ifjak hálnak, kiknek nőkkel érintkezniök nem szabad.

Ujguineai keresztyén leány.

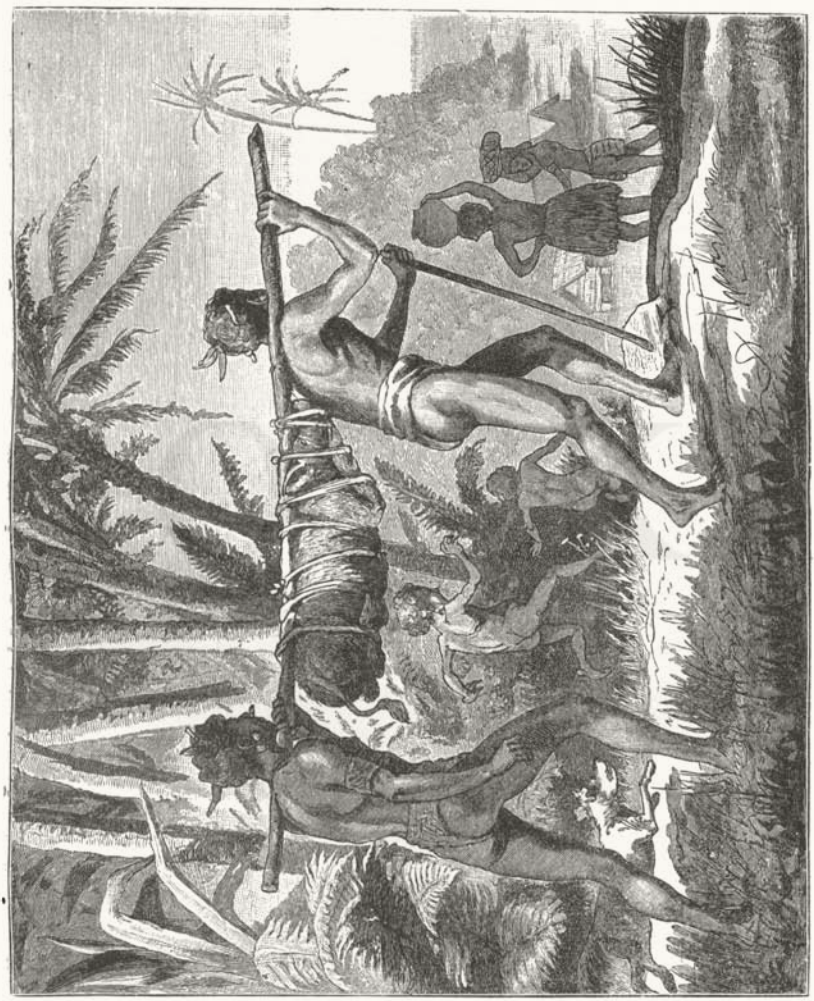
Némely helyen művészetet is fejtenek ki a ház-épitésben. Vannak itt olyan házak is, melyek alakja nyitott torku alligatort utánoz, a veranda védőteteje alkotván a felső állkapczát, másikat faragott oszlopok és csodás alaku tetők diszitenek s több helyen virágos kertek vannak. Némelyütt a kunyhókat valósággal utczaszerüleg helyezik el s a köztök levő tért fehér homokkal szórják be. Harczias törzseknél a kunykók bejárata előtt fegyverek, diadaljelvények és faragványok gyakoriak.

A házak épitéséből és elhelyezéséből láthatjuk, hogy Ujguinea

lakói általában harcziasak s az egyes törzsek gyakran küzdenek egymással. Pedig egészben véve inkább békés emberek, nagyobb részük földmüves, sőt állattenyésztő is. Az emberhus étele általában elterjedt s még nagyon kevés helyen irtották ki teljesen. A délkeleti részeken valóságos vadászatokat tartanak emberekre, kiket nem ölnek meg, hanem horgos és villaalaku rudakkal elevenen fognak. Délnyugaton a Marianne ut mellett a kannibálok még fogaikat is meg szokták élesiteni. Régi fegyverük a nyil, buzogány, fakard, dárda s védelmül a paizs. A falvakat néha bambuszkeritéssel veszik körül, de többnyire egészen nyiltak, csak őrök állanak közelében, kik bambusznáddal magasba fuvott porral adnak jelt idegenek közeledéséről. A halászatot nagyon érdekes módon gyakorolják szigonyokkal és hálókkal, csolnakjaik rendesen fantasztikus diszitésüek s néha oly nagyok, hogy száz embert is elbirnak. Csaknem minden falunak külön ipari foglalkozása van, fazekas, kosárfonó, faragó, szövőmunkák, külön csoportokban a férfiak és a nők számára, kik együtt csaknem soha sem dolgoznak, de külön-külön többnyire csoportosan. A soknejüség előfordul, de átlag kivétel már csak azért is, mert a nővásárlás sokba kerül, egyes törzseknél 10 fehér kagyló karperecz, két hosszu nyakláncz, egy disznó és egy fejsze az átlag ár a menyasszony atyja számára. A nő többnyire rabszolga életet él, még a tánczmulatságokban sem szerepel. A férfiak között vannak előkelő családok, sőt hübéresekkel rendelkező urak is, de a főnökök tekintélye csekély s egyes helyeken nők az uralkodók. Mint minden természeti népnél, a babona és varázslat nagy szerepet játszik, különösen a betegség és elhalálozás eseteiben. A halottakat gyakran elégetik, de alsó állkapczájukat ilyenkor is megtartják, más helyeken fára aggatják ki vagy elássák. Gyászuk hosszu s a halottakról kegyelettel emlékeznek meg, mert hisznek a lélek fenmaradásában s van homályos sejtelmük ismeretlen helyen lakó „nagy szellem“-ről, kinek áldozatokat is hoznak. A keresztyén missionariusok mindamellett nagyon kevés s aránylag felületes jellegü téritésekkel dicsekedhetnek, még leginkább sikerült a németeknek.

Általában véve Ujguinea lakói nagyon kevéssé hajlandók a müvelődésre s igy a Csendes oczeánnak ama törzsei közé tartoznak, kik hamarább pusztulnak el, mintsem átalakulnának. Az egyes községek és törzsek nagy önállósága, az általában uralkodó patriarchalis és demokratikus társadalmi szervezet csak oly ellensége átalakulásuknak, mint egyéni jellemük, mely a gyermeki kedélyhez hasonló.

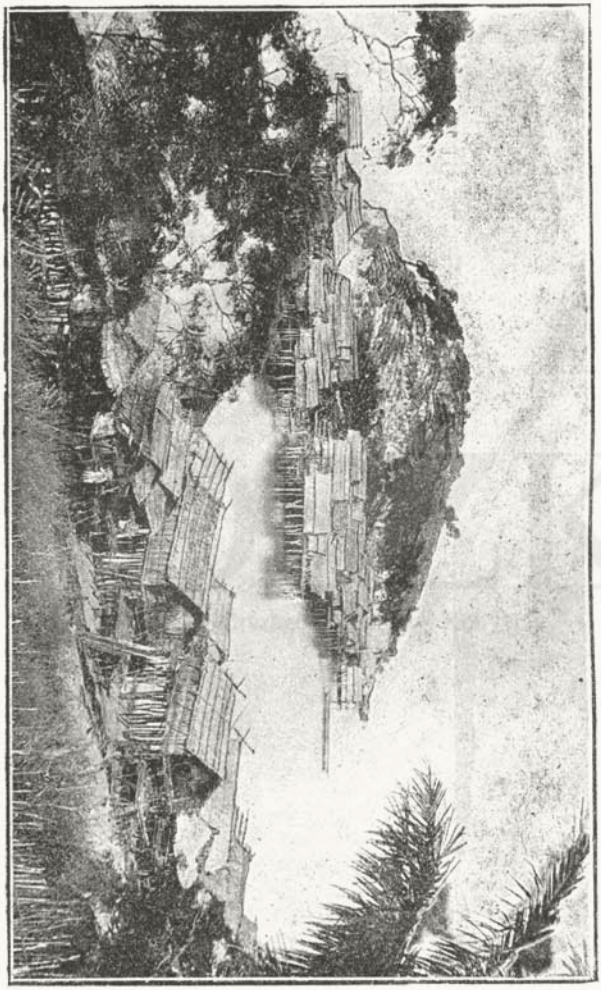
Ügyesek és vidámak. Egyszeri látásra képesek embert meg állatot emlékezetből lerajzolni, diszitéseik, lakóhelyeik berendezése izlést mutat; dalaik a szerelem, harcz, bosszu s vallás érzelmeit zengik. De a mily leleményesek és élénkek, oly ügyes tolvajok, megátalko-

Lakomára készülő pápuák.

dott hazugok és makacson hivők a babonában. A fehér ember még a külsőleg átalakult pápuában sem bizhat s művelődésre nagyon kevés hajlamuk van. Európai nyelven beszélni, számolni alig képesek teljesen megtanulni s régi nemzeti szokásaikhoz minduntalan vissza-

térnek. Az európai telepek valóságos oázok Ujguineában, melyeknek sokkal kevesebb czivilizáló hatásuk van a környezetre, mint nálunk a keleti hegyvidék városaié volt a szomszéd oláh falvak lakóira.

Port-Moresby.

A legrégibb és legnagyobb birtokról, a *hollandiak*éról, még leginkább állitható ez. A pápuák tényleg függetlenségben élnek itt, nagyobb részük nem is tud a hollandokról. A terület 400,000 km², tehát jóval nagyobb mint hazánké, de a hollandok által némileg átalakitott vidék jóformán kizárólag a Geelwink környékére szoritkozik. Itt van a főhely *Dorch*, az Arzok hegység alján. Igénytelen község, többnyire fémkovács és ötvös lakókkal; a kormányzó Celebes szigetén van. Közvetlen szomszédságában már teljesen független harczias törzs él, a Vakuk. Az öböl szigetei közül kettő Jobi és Korido egy-egy középnagyságu magyar megye területével bir, de szintén vad vidék. A Kyklops hegységben és a Marianne-út mellett élő holland alattvalók veszedelmes kannibálok, kiknek megfékezésére a hollandok kisérleteket sem tettek.

Felénél valamivel nagyobb, de sokkal sűrűbb népességü a sziget délkeleti részét elfoglaló *angol birtok*, a hol ma már több száz európai ember él, kik némi kereskedelmet hoztak létre s e mellett kávé és kakaocserjék ültetésével tettek kisérletet. A gyarmat főhelye *Moresby* elég csinos község s nagy előnye, hogy vidékén aránylag müveltebb törzsek laknak, kik rendkivül nagy csolnakjaikkal már az angolok beköltözése előtt kisérleteket tettek a kereskedelemmel s hogy kikötője is kitünő. Előre látható, hogy e hely, hol most már protestáns templom van, rövid idő alatt nagyon fog emelkedni. Az angolok „Korona gyarmatnak“ vagy „Pápuának“ is nevezik területüket, melyhez számos sziget tartozik.

Ujguineának északkeleti része *német birtok*, melyet a Berlinben székelő ujguineai társaság kormányoz. Területe 184,650 km², tehát az angolokénál is kisebb, lakosai még vadabbak. A németek Vilmos császár földjének keresztelték el a területet, az öblöknek, folyóknak és hegyeknek is német nevet adtak. A legmagasabb a Bismarck hegység. Ujabban több ültetvényt rendeztek be. Főhelye *Finsch* kikötő, mely Jáva szigetével közlekedik, egyhangu lapos bozótos vidéken, mely nagyon egészségtelen éghajlatu.

Doreh.

Egy leány a Salamon-szigetekről.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A MELANÉZ SZIGETCSOPORT.

Guppy H. Br.: The Salomon islands. London, 1887. — *Woodford* Ch.: A naturalist among the headhunters. — *Imhaus* E. Les Nouvelles Hebrides. Paris, 1890. — *Peletan* L.: Les mines de la Nouvelle Caledonie. Paris, 1892. — *Legrand* A.: Au pays des Canaques. Paris, 1893. — *Müller* G.: Land und Leute im Bismarckarchipel. Leipzig, 1895.

Ujguinea keleti partjától délfelé hajló félkörben vonulnak el azok a szigetek, melyeknek lakossága túlnyomólag melanéz eredetü. Kétségtelen, hogy a benszülöttek legalább részben vándorlás utján terjedtek el ebben az irányban, mindamellett az egész szigetcsoportnak meglehetősen egységes jellege van. Az Ujguineához legközelebb fekvők csaknem érintik az egyenlitőt, a félkör legvégső tagja pedig épen a téritő vonalig nyulik le, ennélfogva az egész a tropikus vidék-

hez tartozik. Ezenkivül csaknem minden sziget, a nagyobbak kivétel nélkül, hegyes talaju és pedig régibb kőzetek: gránit, pala, homokkő az uralkodó elemek, melyek Polynéziában nem fordulnak elő s a Csendes oczeán szigetcsoportjában itt van a legtöbb vulkán. Mindannyinak közös jellemző vonása továbbá, hogy a szigetek partjaitól némi távolságban korallzátonyok emelkednek fel, legtöbbnyire olyformán, hogy körfalak gyanánt körülveszik a szigetet s a hajóknak csak egy helyen engednek bemenetet.

Admiral-szigeti lakos.

Minden jel arra mutat, hogy ez az egész csoport vulkanikus erő hatása alatt lassankint lesülyedt földrész volt. Kidobott hamu és lávatömegek, solfaterák és meleg források tesznek a multról tanuságot s még inkább a korallzátonyok rendkivüli mélysége, mert kétháromezer méterre is lenyulnak s itt a parányi állat már nem képes megélni. Kétségtelen, hogy ezek a korallok egykor a partok mentén telepedtek le, a viz emelkedésével megszünt életük, de az elhaltak kőboritéka megmaradt s rétegesen emelkedett mindig magasabbra, hol uj állatok kezdték meg az élethalálharczot. Még a maiakat is fenyegeti ez a veszély, a zátonyok nem emelkednek ki a tengerből 2-3 méternyinél magasabbra. De a millió állat hullája daczol a hullámokkal, szigetet alkot, melyre a habok nehány uszó kókuszdiót hoznak s csakhamar erdő támad oly helyeken, a hol évekkel azelőtt hajók kereszteződtek s oltalmat kerestek a viharok ellenében.

Az ujonnan alakult szigetcsoport növényzete az indiai monszun vidékhez tartozik, keverve az ausztráliai szárazföld jellemző alakjaival. Mindenütt buja a növényzet, az őserdők csaknem a partig érnek, a szétmállott vulkanikus kőzet termékenységét elősegiti a tropikus

éghajlat és a gazdag csapadék, de egyuttal támasza mindez a gyilkoló láznak, melyet csak a benszülöttek képesek elbirni s e mellett a délkeleti passzát szél igen gyakran hoz pusztitó viharokat, melyek a növényzetet nagyon rongálják s az állatvilágnak nem kedvezők annyira, mint Ujguinea nagyobb kiterjedésü területe. Még a patkányok és disznók is hiányoznak, a kutya ritkaság, csak a hüllők és rovarok fordulnak elő nagyobb mennyiségben. Jellemző állatfajok a szigetcsoportban a denevérek, köztük a hirhedt repülő kutyák, a krokodil s más nagy hüllők és kigyók, ezenkivül egyes helyeken a sáskák.

A szigetcsoport száraz területe összesen mintegy 125 ezer km², azaz a tulajdonképeni Magyarországnak közel fele, de ezen a kis területen számtalan kisebb-nagyobb sziget van, köztük igen sok nevezetes és gazdag. A különböző elnevezések közül öt főcsoport a leginkább ismeretes: Ujbritannia, Salamonszigetek, a St.-Cruzcsoport, az Ujhebridák és végül Ujkaledonia. A két első túlnyomólag német birtok, kik ezen gyarmatuknak Bismarck-archipelagus nevet adtak, tekintettel arra, hogy Bismarck létesitette a gyarmatositási politikát, az utolsó a francziák régi nevezetes birtoka, a többi ma még független.

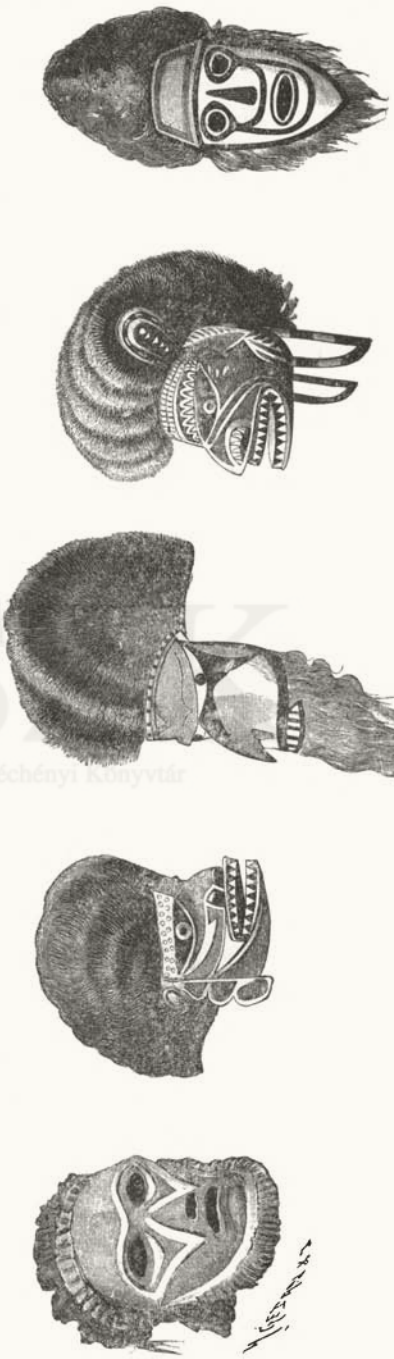
UJBRITANNIA.

Csaknem oly nagy területen, minő Szerbia, körülbelül negyed millió ember él ezen a szigetcsoporton, melynek legnagyobb tagjai Taui (Admirál szigetek), Tombara (Ujirland vagy Ujmecklenburg) s a németek által Ujpommernnek keresztelt Ujbritannia vagy Birara, mely utóbbi maga oly nagy, mint Pest- és Bácsmegyék együttvéve. Valamennyi sziget partjai körül lapos, bozótos, bensejében pedig hegyes és dús vegetatióval födött. Vulkánai még most is füstölögnek s nem egy 2000 méterig emelkedik.

A harczias vad benszülöttek legérdekesebb csoportja az *Admirál szigeteken* van. Értelmes arcz, de erősen sötétbőrü és rendkivül cziczomaszerető nép. Kagyló, csont és növényrost anyagból összeszedett ékszereikkel telerakják egész testüket, különösen a fejet s az orr és fül diszitése annyira elterjedt, hogy soknak orra és füle csaknem a vállig ér. Általában divatos a tetoválás és a szines festés, valamint a hajukat kiegészitő tollak és szalagok. Megfestik a csolnakokat, házakat, fegyvereket, sőt az ivópoharat, bálványokat s más

apró tárgyakat is. Fegyverük dárda, kőbalta és obszidian-kés, a csolnakok 10-15 ember számára készülnek s egyensulyozóval vannak ellátva, valamint koczkás szőnyeg vitorlával. Hangszereik a dob, kagyló-kürt, bambusz fuvola. Házaikat fatörzsekből csinosan épitik s pálmalevelekkel fedik be, a kerités is ebből van. Nem emberevők, mint régebben hitték, a gazdag természet elegendő ételt ad s ezenkivül szeretik a dohányzást és a betelrágást. A soknejüség divatos közöttük, de a nők külön házakban laknak. Ipari ügyességük nem csekély, ékszereik, fonatok, faragványok és festések egyaránt izlésre mutatnak, melynek bizonyitéka az is, hogy házuk mellett gyakran ültetnek nehány feltünő szép virágot.

Kissé müveltebbek *Ujbritannia* lakói, kiket általában a pápuák legjellemzőbb csoportjának tartanak. Erőteljes csinos emberek, kik azonban a rossz életmód és a festés következtében későbbi korukban rutabbakká lesznek. A cziczomákat hasonlókép rendkivül szeretik. Valódi ruházatuk nincs, de ékszer és festés pótolja ezt, még a fület és orrot is kilyukasztják, hogy fadarabokat tegyenek beléjük és ezekre nehány gyöngyöt akaszszanak. Testhez simuló szépen festett növényrostból készült karpereczük sohasem hiányzik, tetoválás helyett

Álarczok Ujbritanniából.

sebeket csinálnak diszitésül testükön. Házaik apró bambusz kunyhók, ezenkivül minden faluban van két nagyobb ház a két nem elkülönitésére. A házak többnyire félkör alakban épülnek, bensejüket kókuszdió füstjével feketére festik s csinos ékitményekkel látják el, környezetét is tisztán tartják, meg ékitik. A főnök házával szemben van a tabufa disznóagyarakkal boritva, itt ölik le a megevésre szánt embereket kőbaltákkal, melyekbe roppant türelemmel vizcseppek ráeresztése által furnak lyukat.

Duck-duck tánczok Ujbritanniában.

Általában szorgalmas földmüvesek, főkép banánt és tarót tenyésztenek, hust is sokat esznek, köztük kutyát, krokodilt, pókot s különösen halat. Mindezt nem főzik, hanem izzó köveken sütik. Egyes vidékeken különböző huseledelek tilosak részint a férfiaknak, részint a nőknek. Az emberhuseledel még most is divatos, sőt az áldozatokat a nők elevenen sütik meg. Az uralkodók két minisztere közül egyiknek a beszéd feladata, a másiké az emberek leölése és feldarabolása. A fejet és gyomrot nem eszik meg, legjobb darabnak tartják a czombot. Halálra itélt saját törzsbelieket ritkán eszik meg, de holttestét eladják. A soknejüség általános, a nőt kauri kagylókkal fizetik meg. Sokszor rabolják a nőt, máshelyen a nagykoruvá lett

leányt 4 hétre ketreczben közszemlére teszik ki. Mindennek daczára a családi élet eléggé kedvező. Kézi ügyességük is nagy.

Nagyon szeretik a tánczmulatságokat és társasjátékokat. Hadi játékaik gyakoriak. A játékok és ünnepek alkalmával rendesen álarczokat hordanak, részben szétdarabolt koponyákból, részben kókuszdió rostokból készült fekete parókákat. Sokan szárnyakat, farkokat tesznek magokra s egész testüket befestik. Nagyhirüvé lett a „Duck-Duck“ nevü vallásos ünnep, melyen a szabadkőmüves jellegü titokteljes szertartásokba beavatott férfiak testük alsó részét lombokkal fedik be s fejükre magas toronyszerü diszitést tesznek s igy ugrálnak több napon át. A duck-duck istenség személyesitőjének joga van bárkit megölni s bármit csinálni az ünnep alatt, adót szed össze, tabutilalmakat ad ki s jövendöléseket tesz. A titokteljes ünnepen nőknek nem szabad jelen lenni. Fuvola, doromb, bambuszdob, triton kürt, kagylócsengő s más hangszer növeli ilyenkor a kiabáló és ugráló tömeg éktelen zaját. Az ily vallásos szertartások nagyon megnehezitik közöttük a keresztyénség terjedését. Vallásuk azonban valósággal csak animismus azaz a szellemek tisztelete. A teremtőről azt tartják, hogy már régen elpusztult. A halottakat, bár a hullát rendesen a tengerbe dobják a czápák számára, oly módon tisztelik meg, hogy az emlékükre készitett kis szobrocskákat a falu mellett levő temetőházba helyezik el, nehogy szellemük a hátramaradottakra megharagudjon.

SALAMONSZIGETEK.

Délkeletre Ujbritanniától két egymással párhuzamosan futó lánczolatban feküsznek a Salamonszigetek, nagyobb részük hosszas, keskeny és hegyes, vulkánaik közül ma már csak egyik működik, de a hegyek tekintélyes magasságba emelkednek, olykor 3000 méterig. A nyugati partok rendesen meredekek, a keletieket korallszigetek és zátonyok alkotják. A tenyészet hatalmas és igen gazdag, hasonló a szomszéd csoporthoz. A három legnagyobb sziget keleten Bougainville, Choiseul és Isabella németeké, a többiekre és a nyugati soron levőkre az angolok tették reá a kezüket. Az egész száraz terület körülbelül egyenlő Horvátországéval.

Vad, harczias, emberevő s egészen a legujabb időkig nagyon rettegett pápuák laknak e szigeteken, kik hasonlóan az ujbritanniakhoz, rendkivül szeretik a cziczomát, bár tulajdonkép ruhátlanok. Izlésük

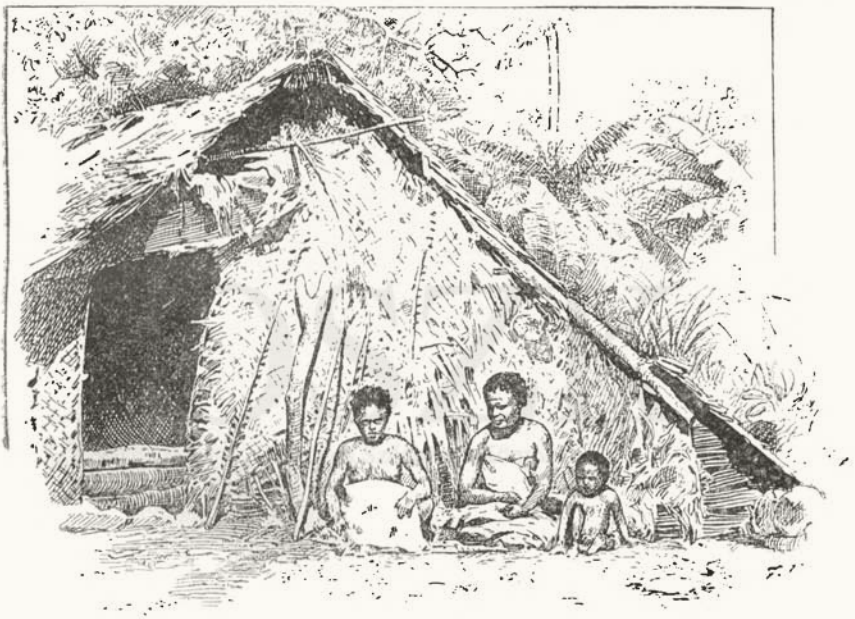
nem mindennapi a vad népek között. Ékszereik rendesen igen csinos munkák, valamint a tollakat és fonott diszitéseket is ügyesen csoportositják. Igen szép a nők pártaszerü divatja, sárga és piros papagálytollakból összerakott s megfont rosette a homlokon, olykor kagylókkal, gyöngyházzal vagy fogakkal diszitve. Lakásaik családi házak s középületeik is hasonlók az ujbritanniakéhoz. Nagy falvaik vagy a tengerparton vagy a hegyek táján vannak. A lakások közelében vannak az ültetvények s ugyanitt tartják a disznókat és tyukokat. Több falunak van közös főnöke, kit a legvitézebbek közül választanak, de a ki mellett az öregek tanácsának és a nemeseknek is van szavuk. Különösen ügyesek a halászatban, csolnakjaik az egész Oczeánon a legszebbek és leggyorsabban járók közé tartoznak. Messze földre is elutaznak velük, a csillagok után igazodva el. Italuk a kókuszdió nedve vagy pálmabor. Az emberevést közösen szertartásosan végzik; legelőbb a koponyát törik fel s a főnökök banánnal halászszák ki az agyvelőt, azután sorban következnek a czomb, a kezek s a többi tagok, minden egyes testrész megevésénél külön vallásos dalokat énekelnek, végül tánczolnak dobok és nádfuvolák hangja mellett, mely kezdetben lassu és melancholikus, de fokozatosan erősödik és vadabb lesz. A tánczban csak a fiatal emberek vesznek részt, a nőknek jelen lenniök sem szabad. Általában a nők helyzete szomoru, sokszor megölik a férj halálakor. A halottat tengerbe dobják vagy

A trader neje egy Salamonszigeten.

gyékénybe takarva a fákra rakják ki, mert hisznek a túlvilágban és a szellemekben. Faragott bálványaik vannak, de az isteneket távollevőknek tartják, a gonosz szellemek hazájának pedig a vulkánokat tekintik.

A művelődés igen lassan terjed közöttük. Az első missionáriust 1847-ben megették s azóta is igen kevés európai telepedett le itt mint missionárius vagy kereskedő (trader). Ujabb időkben a bennszülöttek gyűlölete az európaiak ellen még inkább növekedett, mivel

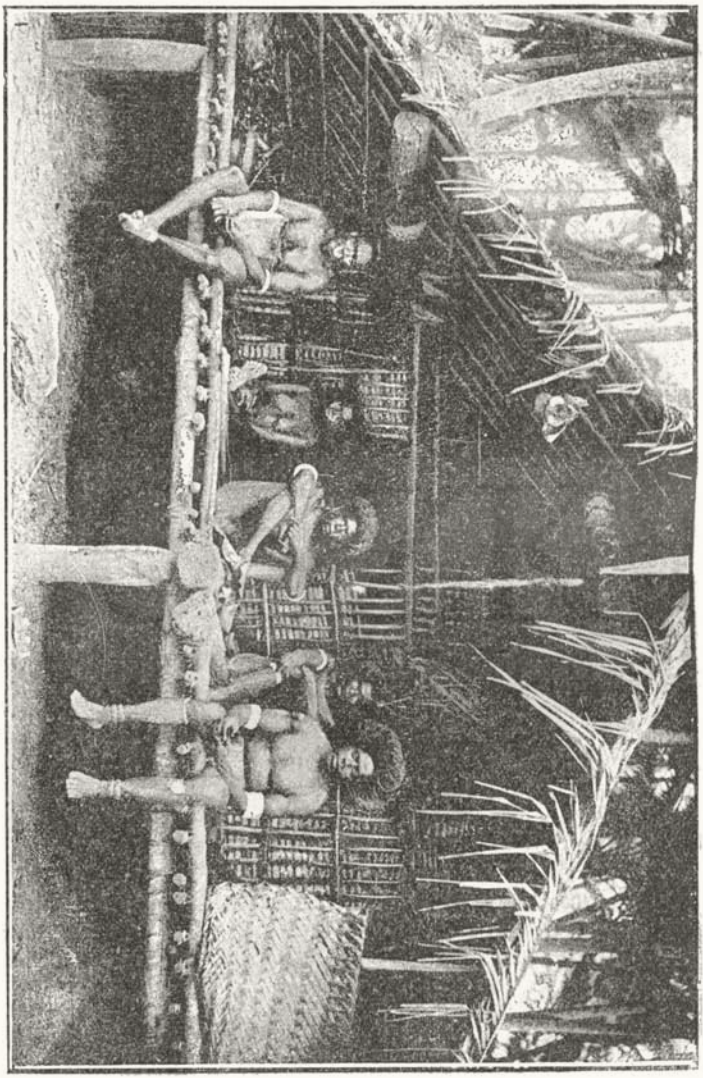
Salamonszigeti bennszülöttek.

az ausztráliak erőszakkal raboltak el innen többet, hogy izmos munkásokat szerezhessenek. Az angol hatóság alatt álló szigeteken mindamellett csaknem kivétel nélkül sikerült egyes törzseket megszelidíteni, bár az egész csoportban nincs még sehol európai jellegü falu.

A SANTACRUZ CSOPORT.

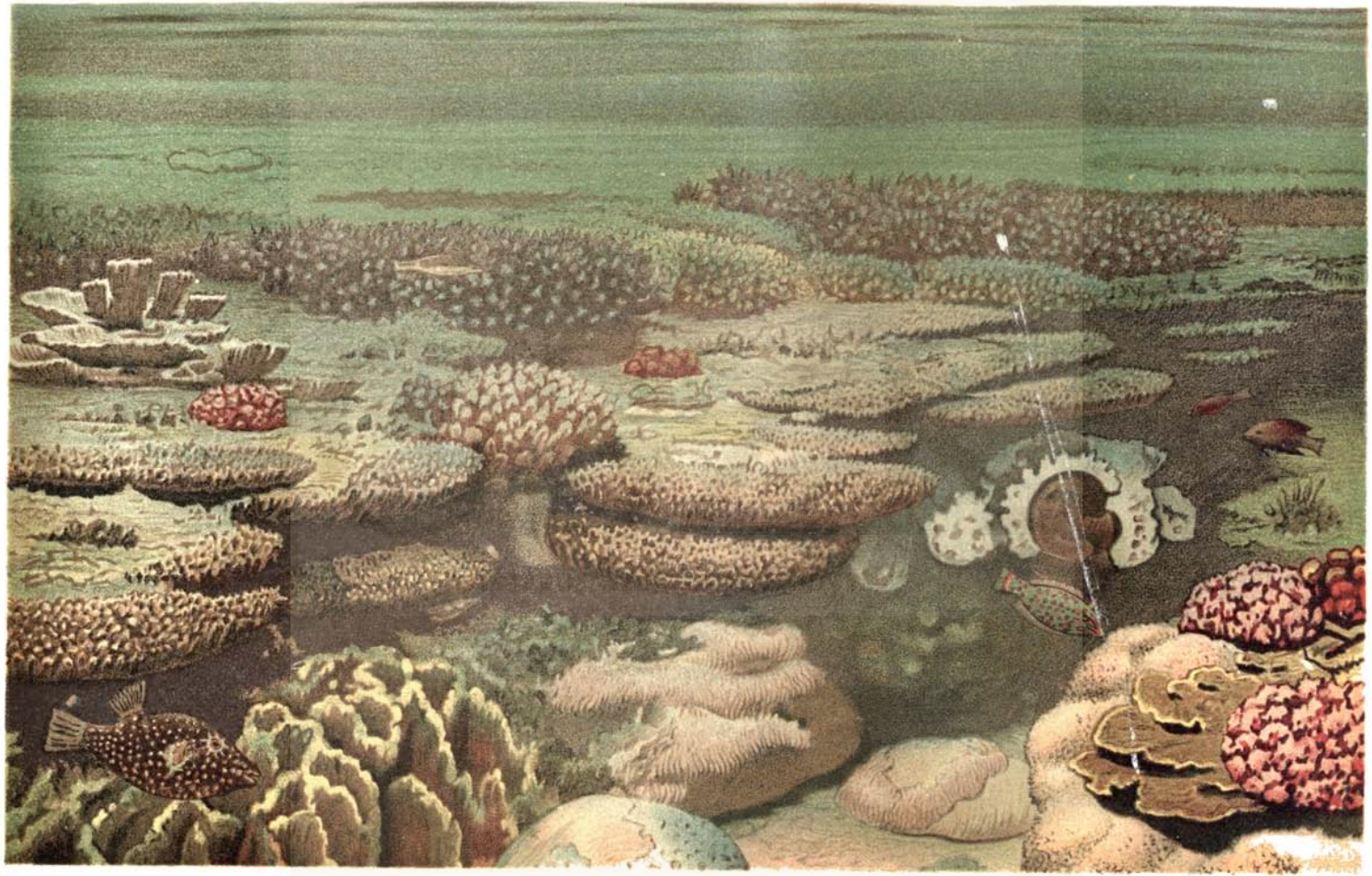
A Salamonszigetektől délkeletre esik s igen jelentéktelen csoport, melyet Sarolta királynő szigetek név alatt is szoktak emlegetni.

Korallzátonyokkal körülvett apró szigetek, melyeken a legmagasabb hegyek alig érik el az ezer métert, de van közöttük Tenakora szi-

Salamonszigeti hennszülöttek kunyhója.

geten egy még működő vulkán. Mindenütt gazdag a tenyészet, többnyire sűrű erdőkkel boritva, melyekben csak kisebb állatok élnek, a madarak száma is csekély. Éghajlatuk forró és nedves, azért egész-

ÉLŐ ZÁTONYKORÁLLOK.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ségtelen is. Az egész terület csak 938 km² s a lakók száma alig 5000. Ezek a lakók igen csekély kivétellel elkorcsosult melánézek, kiket külsőleg a lapos, hátranyomult homlok, a beeső orr s sovány test jellemez, ugy hogy első pillanatra visszataszitók, annál inkább, mivel festik magukat és igen piszkosak. Jellemző, hogy a férfiak halottak hajából hosszu czopfot készitenek s azt czukorsüveg alakjában hátukon hordozzák. Az asszonyok ellenben rövidre nyirják hajukat, de bőrüket pirosra, fehérre vagy sárga szinüre festik. Az öltözetük kötény, kardisz és fegyver. Különösen szeretik a 3 méter hosszu, csontból, halak tüskéjéből vagy kiélesitett kövekből készült hegyü lándzsákat. Házaikat négyszögre épitik, pálmalevelekkel födik, de egyes helyeken vannak kőházak is kőfal-

Csolnakázó kanakok Ujkaledóniában.

keritéssel és kapuval. A földmüveléssel keveset gondolnak, inkább halászok és kereskedők. Halászathoz ellensúlyzós keskeny csónakokat, nyilat, horgot és hálót használnak. Hosszabb kereskedelmi utakra vagy portyázásokra tetővel és vitorlával látják el kettős csolnakjaikat és elkalandoznak messzi tájakra, holott a pápuák rendesen nem jó hajósok. Vannak templomaik, bálványaik, még a polynézek tabutiszteletét is ismerik. Kannibalismusról nincs adat náluk, de a megölt ellenség koponyáit tisztelettel őrzik.

Egyetlen nagyobb szigete Santa-Cruz s az eddig az egyetlen, melynek Graciosa nevü öblében, a hol a sziget felfedezője Mendana meghalt, több európai hajó fordult meg. Egészben véve azonban az egész szigetcsoport ismeretlen, egyes vállalkozó kereskedők és angol hittéritők laknak itt állandóan, az apróbb szigetek közül többeken még soha sem fordult meg európai ember. A szigetcsoport jelenleg is „gazdátlan", bár a németek és francziák birtokaihoz közel. Soká semmi esetre sem tartja fenn önállóságát.

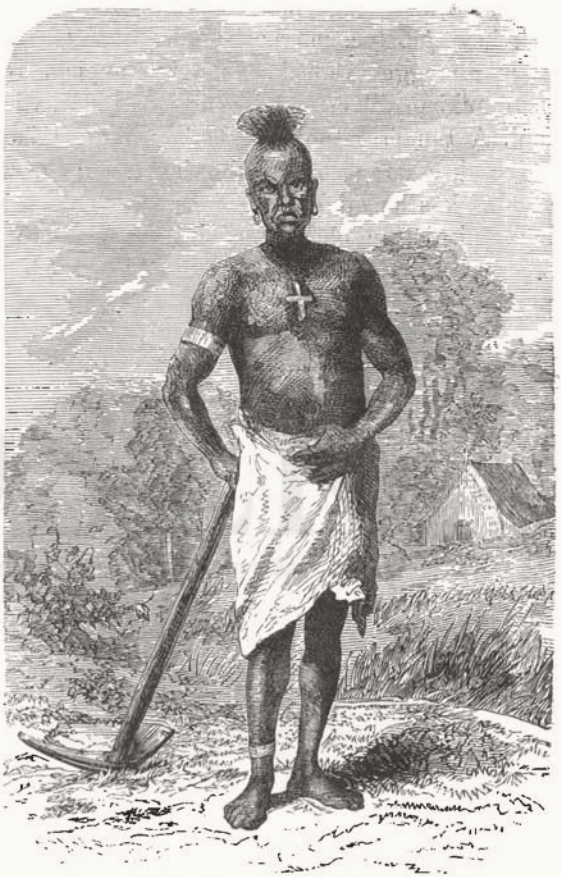
UJHEBRIDÁK.

Sokkal ismertebb a szomszéd szigetcsoport, az Ujhebridák, mely szintén csak napjainkban került részben a francziák birtokába, s hosszu időn át mint az emberhusevők mintahazája volt hirhedt. Régebben Szentlélek-szigetcsoportnak, majd Ujcycladoknak nevezték. 17 nagyobb s sok kisebb sziget van rajta közel százezer lakossal oly területen, mely körülbelül Pestmegyének felel meg; a legnagyobb Espiritu Santo 4857 km² területü. Az északi csoportot Bankszigeteknek hivják és egy külön álló apró szigetekből álló csomót Tucopiacsoport név alatt is szoktak emlegetni.

A szigetek többnyire vulkáni eredetüek meredek partokkal és hegyes belfölddel. Három helyen még van működő vulkán, legnevezetesebb a Jazova Tane szigetén, mely minden 5—10 perczben dobál ki lávatörmelékeket. Más szigeteken kénforrások, solfatarák füstölögnek, hévvizek fakadnak avagy földrengés érezteti velünk a folyton forrongó vulkáni erőket. A magasabb csucsok másfélezer métert is meghaladnak. A tenyészet igen nagy és gazdag. Északon pálmák és indiai növények, délfelé dammara és kazuaria fák találhatók s harasztok verik fel a talajt. Az emlősök közül csak disznó, denevér

és patkány található, a madarak közül tarka papagályok, galambok és tyukok, de annál gazdagabb a rovarvilág.

Az érdekes benszülöttek polynézekkel összekeveredtek, itt-ott polynéz nyelven is beszélnek, de azért igazi melanézek. Erőteljes középtermetü alakok, sötét bőrrel, göndör hajakkal s rút vad tekintettel, melyet még vadabbá tesz félelmük és gyanakodásuk az európaiakkal szemben, kik igen gyakran jártak itt embervadászatra. Hajukat gyakran festik sárgára, máskor fával befonják vagy tarka tollakkal diszitik. Pálmakunyhóik nyomorultak, diszitésül koponyákat használnak. Fegyvereik között ma már a puska és buzogány is szerepel; s az örökös háboruskodások miatt falvaikat fa vagy korallmészkeritéssel veszik körül. Szorgalmas földmüvelők és halászok, de az emberhus eledele a Fidsi szigeteken kivül sehol sem terjedt el annyira, mint itt. Tana szigetén még a hullákat is megeszik, bár a fehér ember nem izlik nekik, mert „nagyon sós, kemény és halizü". Divatos az öregeket élve eltemetni, mert általános köztük a hit, hogy a ki itt a földön megbecsüli magát, a túlvilágon folytathatja a földi életet, pipázhat és ehetik yamot, kenyérdiót, ihatik kávét, kókusztejet, a mennyi neki tetszik. A polygámia nagyon elterjedt, a nő ára rendesen 3 disznó. A gyer-

Keresztyén bennszülött.

mekeket gyakran megölik. Eltekintve azonban e rút szokásoktól családi életük tiszta, szeretik a zenét és mulatságokat, halottaikat meggyászolják s sok értelmiség és bölcselkedés nyomai vannak náluk. Hisznek a visszatérő szellemekben s a legfőbb istenségben, sőt vannak hitregéik is, melyek szerint többek között a teremtő a tengerből halászsza ki a szigeteket s akkor teremtette meg az embereket, kiknek haragjában a meghalást adta büntetésül. Jó és gonosz isteneik nagy tömeggel vannak, valamint papjaik is, kiknek hitük szerint hatalmukban áll esőt, betegséget, jó időt, vihart s más e félét támasztani. A tündérek emberi alakban látogatják meg a nyomorultakat. Ügyesek a faragásokban, kosárkötésekben, az évet a yam aratásától számitják s az éjjelek óráit csillagképek szerint tudják megkülönböztetni. Az angolok nagy sikerrel terjesztik közöttük a keresztyénséget s ezenkivül már száznál több iskolát létesitettek a szigetcsoporton.

UJKALEDONIA.

A legismertebb melanéz szigetcsoport Ujkaledonia, az a franczia birtok, melyet, III. Napoleon (1853) elfoglalása után, egy évtizedig politikai foglyok számüzetési helyének használtak fel. Ma e nagy szigeten s a körülötte levő apróbb szigeteken és korallatollokon, melyeknek összes területe 20,046 km², több mint 25,000 európai lakik, az összes lakosságnak körülbelől fele része, úgy hogy a nagy sziget jelentékeny részében európai állapotokat találunk s ujabban jelentékeny ültetvényeket is, melyekre az itt letelepedett francziák fényes igéretekkel csalogatják az európai és ausztráliai munkásokat, mert a benszülötteket, sőt a már jelentékeny számmal levő khinaiakat sem használhatják e czélra. A sok kalandor összegyűjtésének egyik eredménye az, hogy ezen a franczia gyarmaton uralkodó nyelv az angol, még a benszülöttek is hamarább tanulják meg ezt, mint a francziát.

Az egész szigetcsoport hegyes, a főszigeten is jelentékeny hegyláncz vonul keresztül, melynek legmagasabb csúcsa Pic Humboldt (1650 méter). A hegyekről dúsvizü patakok rohannak le a tengerbe, néhol gyönyörü zuhatagokkal másutt szakadékok között. Csak a Diahot folyón lehet rövid ideig gőzhajóval járni. A partok öblei között csodaszép a Gates of Yengen, melyet 300 méter magas élesen szaggatott sziklák vesznek körül. De egészben véve is sok a sziget jó kikötője, bár csaknem mindenütt veszélyes korallbástyákon keresztül

kell felé menni. Nagy előnye továbbá a szigetnek egyenletesen meleg éghajlata, mely a sok mocsár daczára oly egészséges helylyé tette ezt, hogy messzeföldről jönnek ide a tüdővészben szenvedők. A hőmérséklet a hideg évszakban (aprilistől szeptemberig) 13-25°, a meleg évszakban 22-38° C. között váltakozik, a legtöbb eső deczembertől aprilisig hull.

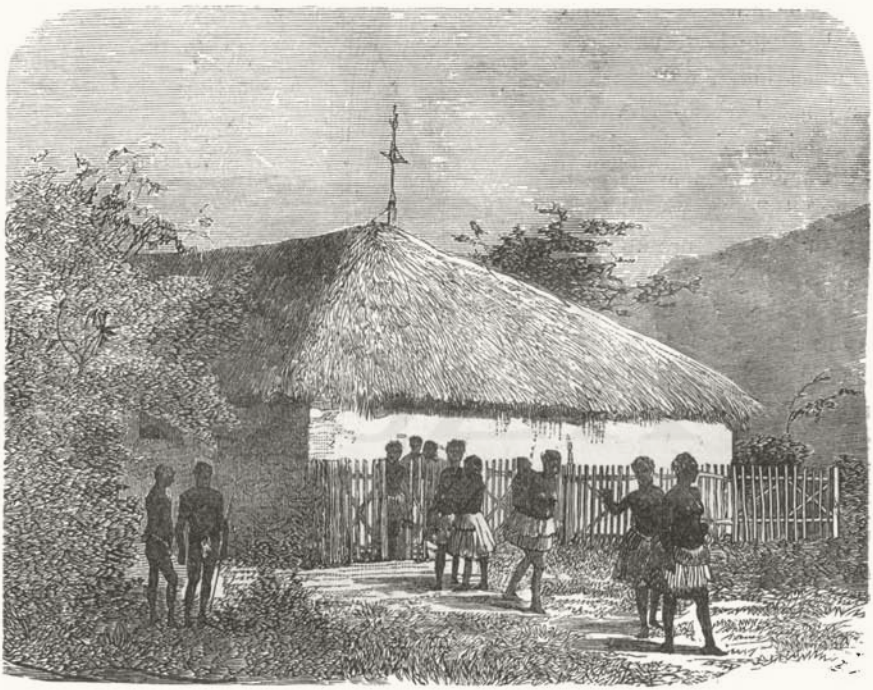
A növényvilág nagyon gazdag. Északon az indiai formák, délnyugaton az ausztráliaiak számosabbak s itt igen sok a kauri fenyő és az araucariák, melyek kitünő árboczfákat szolgáltatnak. A hajdan hires szandálfát ma már csaknem egészen kiirtották. A partokon a manglove-fák uralkodnak, melyeknek oszlopszerüen kiemelkedő gyökerei felfogják a tenger hullámai által idevetett uszadékokat s igy folyton növelik a szárazföldet. A kereskedelmi növények: kávé, czukor, kókuszdió, pamut, manihot, vanilia, szőlő, buza és kukoricza a főszigetnek majdnem felét elfoglalják. Ugyanitt jelentékeny a bányászat is. Érczet, szenet, guanót, sőt aranyat is ástak többek között.

Ujkaledóniai bennszülöttek.

Az állatvilágot jóformán az európai betelepülők honositották meg nevezetesebb példányokkal. Régebben itt is szegényes volt az állatvilág, mint a pápua szigetek nagyobb részében, de volt egy pár érdekes specialitás, köztük a csinos rhinochetus jubatus madár. Ma különösen a disznókat és juhokat tenyésztik nagyobb mennyiségben, az utóbbiakra Dugos és Hiegon szigetek kiváló termelő helyek. A repülő kutya nevü denevér itt is elterjedt.

A benszülöttek mintegy 30 ezeren vannak s köztük több polynéz vegyülék. A pápuák között talán itt vannak a legkellemesebb alakok: magas, erőteljes termetü emberek, néha valóban szoborszerü testtartással. Kitartó és ügyes faj, kiket Cook még igen barátságos és becsületes embereknek festett, de ma már kétségkivül ravaszok és alattomosok, habár büszkeségük, szabadságérzetük s barátságos társalgásuk most is vonzóerővel hat. Feltünő nagy szeméremérzetük,

Hittéritők temploma Ujkaledóniában.

bár fajtársaikkal együtt csaknem egészen meztelen járnak s a ruhát főkép a test megfestése pótolja. A müveltség látása nem akadályozza meg őket, hogy füleikbe agyagpipákat, zöld lombokat dugjanak, karjaikra kagyló pereczet, hajaikba tarka tollakat tűzzenek. Ma már igen sok a keresztyén közöttük, de azért uralkodik a polygamia, a leányokat 12 éves korukban adják férjhez s a hol lehet, az emberhusevéstől sem irtóznak, sőt sajnálják, hogy ezt a francziák ma már megtiltják. Általában a keresztyénség külső szokásain kivül csak a föld-

művelést és erős dohányzást tanulták meg az európaiaktól, meg egyes ruhadarabok használatát, de — dicséretükre legyen mondva — a szeszes italok szeretetét még eddig nem. Az európaiak kanakoknak nevezik őket s általában lenézik, talán érdemük alatt is. 1878-ban kisérlették meg utoljára a szabadságot kivivni, de természetesen siker nélkül. Azóta az európaiak által behozott ragályos betegségek s igen sok erőltetett munka is apasztotta számukat, úgy hogy valószinü egykori teljes kipusztulásuk.

A francziák az országot öt katonai kerületre osztják. Fővárosnak *Numeát* tartják, mely forgalmi tekintetben rossz helyen fekszik a sziget déli részén. Mintegy 10,000 lakosa van többnyire kőházakkal, két főutczája a tengerparttal párhuzamosan. A város élelmezése még nagyobbrészt külföldről történik kellő tenyészállat hiánya miatt s mert az európai napszámos is ritka, nagy drágaság uralkodik. Nevezetes hely még a keleti parton Napoleonville. A többi községek rendesen tanyajellegüek főkép a folyók mentén vagy missionáriusok telepei. A külkereskedelem azonban elég nagy, 7-8 millió frank a behozatal és kivitel egyenkint. A fegyenczgyarmat elkülönitve van.

Különálló a főszigettől a *Loyality* szigetcsoport, melyhez többnyire alacsony atollok és korallzátonyok tartoznak kevés vizzel, de szorgalmas néppel, továbbá az Uvea és Fenyő szigetek, melyeken pápua és polynéz keverék nép lakik, mintegy 15,000 főnyi. Az európaiak már itt is letelepedtek, de szétszórva s üldözik a benszülötteket, kik azóta erkölcsileg nagyon hanyatlottak.

Álarczok a honolului muzeumban.

HATODIK FEJEZET.

MIKRONÉZIA.

Kubary J. S.: Ethnographie des Karolinenarchipels. Leiden, 1889. — *Hernsheim:* Südsee Erinnerungen. 1883. — *Hager:* Die Marshallinseln. 1889. — *Montero Vidal:* El archipiélago Filippino y las isles Marianas. Madrid, 1886. — *Cloué:* Gilbert islands. London, 1872. — *Fintsch* O.: Ethnologische Erfahrungen aus der Südsee. Wien, 1893. — *Semper:* Die Palauinseln im Stillen Ocean. 1873.

A Csendes oczeán szigetvilágának legismeretlenebb része az, hol a mikronézek laknak, északon a melanézektől fel Japánig és a Filippini szigetekig igen szétszórva. Európát jóval felülhaladó területen több száz apró sziget van itt, melynek összes szárazföldje becslés szerint mintegy 3530 km², azaz egy közepes magyar megye területénél is kisebb s lakosainak száma 90 ezer. Nevezetesebb csoportjai a melanezekhez közelebb fekvő Karolinák, Gilbert és Marshall szigetek, távolabb észak felé a Marianok vagy Ladronok, a Bonin szigetcsoport, nyugatra a Palauk s ezenkivül számos, alig ismert apró sziget egész Hawaiig szétszórtan. Kétharmada ezeknek és pedig a Mariánok, Karolinák és Palauszigetek a spanyolok fenhatósága alatt állanak, a németek a Marshallcsoportra, az angolok a Gilbertcsoportra tették kezüket, a Boninesoport a japánoké, az apróbb szigetek még gazdátlanok, mert nem kellenek senkinek.

A szigetek alakulata eredetük és fekvésük szerint nagyon különböző. A vulkanikus talajuak, s ezek száma a kisebb, igen gazdag, némely helyen tropikus növényzetüek, mig az alacsonyabb szigetek kopárak és puszták. Nyugat felé az indiai növényzet az uralkodó, de kókuszpálma mindenütt van, mig banán és kenyérfa csak a magasabb szigeteken. Még szegényebb az állatvilág. A vampyr, patkány s kutya kivételével nincs emlős sehol, a madarak közül csak a vizimadarak, galambok és tyuk általánosak, itt-ott előfordul nehány énekes madár és a Karolinákon a papagály, ugyanitt van egy krokodilfaj is, mig a többi szigeteken csak teknősbékák a nevezetesebb kétéltüek.

A benszülött *mikronézek* a pápuák, polynézek és malájok keverékei, de túlnyomó a polynéz jelleg, ugy hogy ujabban többen polynézeknek tartják őket, legalább ethnologiai szempontból, mert nyelvük határozottan különböző, az Ázsiához közelebb lakóknál már a szem ferde metszése is feltalálható, mig a palaui szigetek lakói csaknem pápuák, göndörhaj, hajlott orr s sötét felbőr a jellemzők. Ez utóbbiak brachykaphalok, mig a Karolina szigetcsoport legkeletibb részén már keskenyfejüeket is találunk.

A **Gilbertszigetek** 18 nagyobbrészt északnyugatról délkelet felé egy sorban elhelyezett apró alacsony szirtszigetek vékony humusréteggel, melyen csak nagy nehezen képes az itt lakó mintegy 35 ezer mikronéz egy kis tarót és kókuszdiót tenyészteni, ugy hogy nagyobb részük távolabb eső vidékekre napszámosnak szegődve keresi élelmét. 1886-ban jutottak angol fenhatóság alá, kiknek uralmát itt a Hawaii missionáriusok egyengeték. A lakók erőteljesek, különösen a férfiak között van sok szép ember, feltünőek szakállaik. A tetoválást csekély mértékben használják inkább a nők, ellenben gyakori a bőr mesterséges sebezése s a haj felborzalása pálczikák segitségével. A férfiak rendesen teljesen meztelenül járnak, a nők övet hordanak lombokkal diszitve. Falvaikban feltünők a nagy kőalapra épitett községházak, Butaritari szigeten ily ház hossza 250, szélessége 114 láb. Kedvencz eledelök a pandanus száritott gyümölcse. Különösen csinosak csolnakjaik és harczi eszközeik, melyeket kókuszdiórostokból készitenek s czápafogakkal diszitenek. A népességben a főnökökön kivül a szabad birtokosok, parasztok és rabszolgák határozottan elkülönitvék jogilag is. A polygámia általános, de a nők erkölcsére nagyon ügyelnek. Szeretnek mulatni s ügyes jelképes tánczaik vannak, bár a zenét nem ismerik. Bálványaik nagyobbrészt kőoszlopokból állanak,

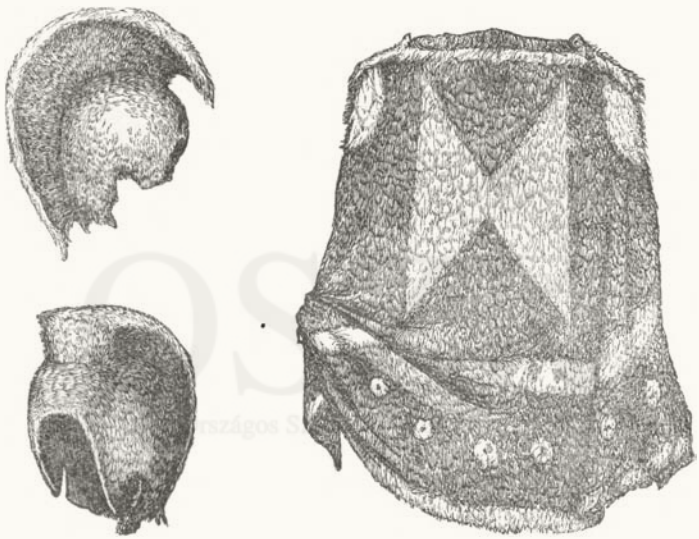
melyeket körbe állitanak s melyeknek főpapjai többnyire maguk a főnökök.

Szomszédaik s sok tekintetben rokonok velük a **Marshallszigetek** lakói. Ez a szigetcsoport az egyenlitő felett két sorozatban huzódik el. A keleti láncz (Ratakcsoport) 15, a nyugoti, a Ralikcsoport 18 szigetből áll. Valamennyi alacsony korall sziget, atollok, melyek 3 méternél magasabbra sehol sem buknak ki a tenger szine fölé. Közbefogott lagunáik igen terjedelmesek és mélyek, ugy hogy azt hiszik felőlük, hogy talajuk lassan sülyed. Felületüket alig takarja 30 cm. televényföld, az is jobbára dudvás, bokros vagy porondos, csak itt-ott bir egy pandanus, kókusz, kenyérfa és némi vad taró megélni. Kevés lakója uborkát, babot, tarót és más kapásnövényt termel. Egyetlen népesebb szigete az 5 km² nagyságu Ebon, melynek 12 ezer lakója van. Mint kuriozumot emlitjük fel, hogy az európaiak által bevitt disznó, kecske és macska itt már vad állapotban van. A szigetcsoport 1885-ben került német hatóság alá, kik azonban még eddig keveset tettek érdekében.

A benszülöttek középtermetü, kissé gyenge népfaj, nagy sötét szemekkel s feltünő világos arczbőrrel, ugy hogy különösen a fiatalabbak között több európainak látszik. A tetoválás nem divatos, de igen a tarka tollak a hajban s különféle virágok, csontok és állatok a karokon és lábakon. Lakóházaik nagyobbrészt négy oszlopon álló nádfedeles nyitott gunyhók, ágy helyett függőszőnyeg szolgál, párnául egy darab fa. Nagyobbrészt növény eledellel élnek, az emberhusevésről, már az európaiak letelepedése előtt jóval leszoktak. Nagyon ügyesek a fonásban és faragásban, pánczéljuk kókuszdióból, sisakjuk halbőrből áll s kardjukat fából készitik czethal fogakkal megrakva. A harczban a nők is résztvesznek s köveket dobálnak az ellenségre. A nők itt egyátalán eléggé szabadon élnek, bár a polygámia ismeretes s az erkölcsiség laza. A társadalom kasztokra oszlik, van örökös uralkodó ház, de csak leányági örökösödés szerint. A főnököket nagy tiszteletben részesitik, szertartásosan élnek s haláluk sok alattvaló megöletésével jár. A nép szeret mulatni, különösen táncolni és dobolni. Van némi szini előadásra emlékeztető mimikus szertartásuk is. Templomaik nincsenek s általában keveset törődnek isteneikkel.

Még nagyobb kiterjedésüek a **Karolinaszigetek,** melyhez mintegy 500 kisebb-nagyobb sziget tartozik közel 500 földrajzi mérföld hosszuságban elszórva. Egész területük azonban csak 1450 km² s

lakosaik száma 28,800. Az egyes szigeteket korállzátonyok veszik körül, több alig egy méternyire emelkedik ki a tenger vizéből s csak öt van magasabb, melyeken vulkanikus hegyek is vannak. Ez az öt (Palau, Yap, Rug, Ponape és Kuzaie) rendkivül termékeny; különösen szép kókusz- és kenyérfaerdőkkel bir. A legmagasabb csúcs Ponape szigeten 893 méter. Az egyes szigeteket többnyire spanyolok fedezték fel s ujabban (1885) a pápa nekik itélte az egész szigetcsoportot a németek követeléseivel szemben. Az elnevezés is II. Károly spanyol király tiszteletére történt. Az első letelepülések már a mult században

Tollból készült ruha és sisakok.

történtek, de sikertelenül s csak a mult évtizedben jöttek ide állandó európai lakók.

A benszülöttek a többi mikronézekhez hasonlitanak, középtermetü erős rézbőrü alakok. A férfiak haja fekete és hosszu, de szakálluk nagyon ritka. Kellemes szelid vonásaik vannak. A férfiak csak övet hordanak, a nők pedig térdig érő fűboritékot avagy szőnyegből készült köpenyt. A hajat rendesen tollakkal, virágokkal és állatokkal diszitik s csinos fésüket dugnak belé. Fülükben köveket, fadarabokat vagy kagylóhéjakat hordanak, itt-ott szivart is. Az előkelők tetoválják magukat. Mióta az európaiakkal megismerkedtek s európai fegyvereket használnak, gyorsan pusztulnak. Házaikat pálmalevelekből

fonják, szőnyegekkel teritik be s az előkelők kőkeritéssel is ellátják. Minden faluban vannak nagy községházak, melyek egyuttal a nőtlen ifjak lakóhelyei. Földműveléssel alig foglalkoznak, de a halászatot szenvedélylyel üzik, a minthogy általában merész hajósok. Fatörzsekből kivájt csolnakjaikat faragványokkal és kagylókkal diszitik s az egyensulyozóra a csomagok számára külön kunyhót épitenek. Hosszabb utazásoknál is jól tájékozzák magukat a csillagok segitségével. Járatosak a szövésben, füből, pandanuslevelekből és kókuszrostokból csinos kosarakat, szőnyegeket és köteleket készitenek. Más eszközeiket rendesen a spanyoloktól veszik. Nevezetes, hogy külön pénzük is van: kövek, üvegdarabok, porczellán s más eféle. Yap szigeten van egy nagy kincstáruk, óriási malomkövekhez hasonló sárgás mészdarabokból, melyek legnagyobbika 9 láb átmérőjü és 15 hüvelyk vastag. A községháza mellett őrizetlenül hevernek, mivel senki sem birja elvinni, de hadi kincstárként szolgálnak. Háboruik különben ritkán véresek. A polygámia uralkodó, az eladó leányok 2-3 hónapig a falun kivül külön kunyhókban laknak. Tánczolni és játszani nagyon szeretnek, még a kakasviadal is divatos náluk.

Minden szigeten meg van a különbség az előkelők és a rabszolgák között s az előbbiek között ismét sok osztály áll fenn, kik különböző ékszereket hordanak, melyek némelyikét a király kitüntetésül adja. A király és főnemeseket nagy szertartások között hasoncsuszva üdvözlik. Yap szigeten a rabszolgáknak még a főnök falujában sem szabad lakniok, nem hordhatnak hajfésüket, nyakéket s nem tetoválhatják magukat; a rabszolga vagyona, gyermekei, sőt élete felett is szabadon rendelkeznek a főnökök. Különben csaknem minden falu külön királyság, Yap szigeten talán 80 van. A nőknek is van külön királynőjük. Rendesen a családfő a legöregebb férfiu, bár a gyermekek az anyák után örökölnek. A főnököknek joguk van tabu tilalmat adni ki, a mit rendesen alkalmaznak a kókuszdiókra a gyümölcsérés idején vagy mint gyászjelt. Temetni rendesen csak főembereket szoktak, kiknek sirjai fölé apró gulákat helyeznek, a többiek holttestét legtöbbnyire tengerbe dobják vagy elégetik. Régebben az épitkezéshez is érthettek, mivel több szigeten óriási cyclopszerü romokat találtak, igy Ponapén egy nagy épületet, mely 40 hectárt borit be s 80 mesterséges szigetet jelképez, továbbá Nan Tanacs szigeten óriási királysirokat, Palauban pedig valóságos palotaromokat.

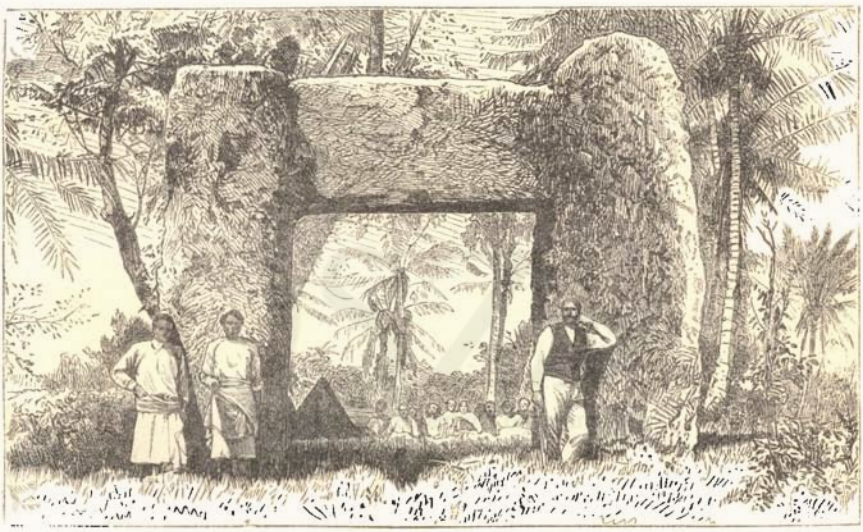
Legtávolabb északnyugat felé fekszik a **Marianok** vagy Ladronok név alatt ismert szigetcsoport, melyhez 15 sziget tartozik 8200 lakossal.

KUNYHÓK PALA SZIGETCSOPORTON.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Területe csak 1140 km². A déli szigetek sik talajuak korallkeritéssel, az északiak ellenben nagyon hegyesek s még 6 működő vulkán van rajtuk. A legtöbb szigetet indiai jellegü sürü erdő boritja s nevezetes, hogy már az európaiak beköltözése előtt tenyésztették itt a czukornádat és rizst, valószinüleg a filippini szigetekkel való összeköttetésük alapján. Szarvast, disznót, kecskét és szarvasmarhát a spanyolok hoztak ide, kik már 1668 óta letelepedtek, de még most is csekély számmal vannak. A szigetcsoport ősi lakói, a samorrok, kik a XVII-ik században a missionáriusok állitása szerint még közel

Őskori síremlék a Palau-szigetekről.

kétszázezeren voltak, ma teljesen kipusztultak, főkép a spanyolok üldözése miatt s helyökbe tagalokat és mexikói indiánokat hoztak be, kik azonban vérkeresztezés következtében átalakultak s többnyire a filippini szigetek lakóinak szokásait vették fel. Barátságos és csinos faj, még műveltségük is van, mert iskoláikról jól gondoskodnak. A régi lakosok emlékét hatalmas romok őrizték meg s emellett sok érdekes műipari tárgy maradt meg tőlük, bár kétségtelen, hogy a spanyol uralom alatt nagyon hanyatlottak s főkép vadászattal foglalkoztak.

Egészen eltérő a Mikronéz szigetektől a japáni fenhatóság alatt álló **Bonin** szigetcsoport, mely vulkanikus jellegü s csak 87 km²

kiterjedésü. A kis csoportot 1876 óta a japánok deportáló helynek használják s őslakosaik teljesen átalakultak. Főhelyük Port Lloyd 150 lakossal.

Hasonlókép elkülönitve áll a többi szigetcsoporttól Ujguinea közelében a **Palau** csoport (Pelew). A Karolináktól szélesebb tengerrész választja el s legvégső szigetük Mapia már Ujguinea déli szomszédja. A kis (750 km²) területü szigetcsoport nagyobbrészt dombos korallzátonyokból áll; lakóik határozottan pápua jellegüek. Számuk mintegy 14,000. Szelid, ügyes és jóindulatu emberek, kik között szintén a női örökösödés divatozik. Falvaik, kötöltéseik, kőlapokkal kirakott utczáik és régi kőemlékeik ügyességüknek tanuságai. Nevezetes, hogy a férfiak mintegy czéhekre oszlanak, mindegyik egy-egy testület (Klöbergöll) tagja, melynek kötelessége a honvédelem, utak készitése, bizonyos halak fogása, ünnepek rendezése. A fiatal embereknek és az asszonyoknak külön klubjaik vannak.

A Karolinaszigetekről.

Tahitii csolnakos.

HETEDIK FEJEZET.

POLINÉZIA.

Fornander A.: An account of the polynesian race. London, 1890. — *Moss* F.: Through atolls and islands in the great south sea. London, 1889. — *Obermüller* J.: Samoa. Leipzig, 1889. — *Bastian*: Einiges aus Samoa und anderen Inseln der Südsee. Berlin, 1889. — *Monfat* A.: Les Samoa. Lyon, 1890. — Mrs. *Hort*: Tahiti. the garden of the pacific. London, 1891. — *Marcuse* A.: Die hawaiischen Inseln. Berlin, 1894. — *Sauvin* G.: Un royaume polynesian. Paris, 1893. — *Whitney* H.: The tourists guide thronyh the hawaiian islands. Honolulu, 1890. — *Monfat*: Les tonga ou archipel des amis. Lyon, 1893. — *Melville* H.: Typee, natives of the Marquesas islands. London, 1893.

A Csendes oczeán szigetvilágának nagyobb részét a polinézek foglalták el. Magasabbra hatoltak, mint a ráktérítő s csaknem elérik a déli sarkkört, míg Keleten már nem messze jutnak Amerikához s nyugat felé több helyen érintik Ausztráliát, sőt tulajdonkép, mivel a hovák is közel rokonaik, Afrika közelébe jutnak. Kevés népfaj van a földgömbön, mely ily óriási területen terjeszkedik szét. Valósággal azonban, ha Ujzéland szigetcsoportját nem számítjuk, a tulajdonképi Polinézia száraz területe nincsen akkora, mint a régi Erdély (becslés szerint 47.597 km) s ebből is 3—4 szigetcsoportra jut a nagyobb rész, míg a többiek szétszórtan feküsznek a világnak

mind a négy táján, olykor több ezer kilométer távolságban a legközelebbi szigettő, valóságos elrejtett oázok a rengeteg Oczán nagy sivatagjában.

Hogy a megszállás fokozatosan történt szigetről-szigetre, azt már sejdíthetjük a maorik fenn közlött regéjéből. Nagyon valószínű, hogy a maláji szigetcsoportból jöttek ide s a legtöbb szigetről a pápuákat űzték el. Valószínűnek látszik, hogy már a mi időszámításunk előtt polinézek éltek a Tonga és Szamoa szigeteken s a további vándorlásoknak innen volt kiinduló pontja. Jellemző, hogy az európaiak is e két kies szigetcsoportról terjeszkedtek szét.

A polinéz szigetek nagyobb része hegyes, de a vulkánikus erőnek már aránylag kevés nyomát találjuk Tonga, Fidsi és Havai szigetcsoportokon. Annál gyakoribbak a korallok alkotásai. Itt is, mint a többi szigeteken, előszeretettel látjuk őket munkálkodni a partokon vagy azok közelében, de épen nem ritkaság egészen távol, bármely szárazföldtől a tenger hullámai között egy-egy kis atoll vagy korallzátony, melynek egynehány pálmája a függőlegesen eső napsugarak hatása alatt csodálatos élességgel emelkedik ki a tenger közepéből s messze földre mértföldmutató a hajósok számára.

Mivel a szigetek nagyobb része a téritőkörök között fekszik s a legnagyobb közöttük sem haladja túl az 1000 km²-t, az uralkodó éghajlat mindenütt meleg, de sehol sem tikkasztó, átlagos hőmérséklet 20—25 C, azaz örök tavaszutó. A földgömbnek kevés részén van ily kellemes éghajlat. Kellemes és egészséges. Irtó lázaknak nyoma sincs, az éltető nedvesség általános s vele együtt a gazdag tenyészet áldásai, csak itt-ott fordul elő a romboló orkán, de csak rövid időre. De mintha fiatal volna még az egész vidék, bizonyos egyformaság mutatkozik növény- és állatvilágban egyaránt. A növények a maláji szigetcsoport fajai, de csekélyebb változatossággal, az állatokban még nagyobb a fajszegénység, különösen kelet felé. Emlős állatokból alig van 30 faj, mindenütt talán csak denevért és patkányt találunk. Kissé változatosabb a madárvilág. Galambok és papagályok csaknem mindenütt vannak, több helyen baglyok és solymok is. Kétéltűek ritkák, de feltünően kevés a rovarfaj is, a legkeletibb fekvésű szigeteken már csak pillangókat találunk.

Mindenütt polinézeket találunk, a maláji fajtának keleti s művelődésben elmaradt faját, mely azonban itt-ott rokonszenves vonásokban gazdag társadalmat alkotott oly annyira, hogy a legelső utazók elragadtatással beszéltek felőlök s a mult század mesterkélt

társadalmi életétől megundorodott franczia bölcsészek itt a Csendes-Óczeán szigetein keresték a várva-várt emberi boldogságot. Egészben véve csalódtak, a polinéz népek erkölcsisége nagyon alacsony fokon áll, de kétségtelen vidám, temperamentumos kedélyük, meg hajózási és technikai ügyességük s nehány később felemlítendő példa mutatja, hogy államalkotó munkában sem tehetetlenek.

A polinéz faj külsőleg elég csinos, jellemző vonásaik a magas széles koponya, széles arcz, sárga-barna, sima, durva haj és a szőr gyér képződése. Járomcsontjaik inkább előre, mint oldalt dűlnek, orruk gyakrabban lapos, mint görbített s gyakori a nagy, beszédes szem. Egészben véve egészségesek, a mit részben mértékletes életmódjuknak és a sok fürdésnek köszönhetnek. Eredeti betegségükhöz, melyek között az elefantiázis, váltóláz és szembajok játszanak nagy szerepet, az európaiaktól számos ragályos bajt nyertek. Vidám vérmérsékletük hasonló a gyermekekéhez, azaz hiányzik belőle az erkölcsi komolyság. Hazudnak és lopnak lelkiismeretifurdalás nélkül, a lelkiismeretet náluk a szertartások pótolják, melyek nagy szerepet játszanak. Családi életükben a polygamia az uralkodó, mindegyik annyi feleséget vesz, a hányat elbir tartani, a mellett a nemi érintkezés is meglehetős szabad, bár több helyen halállal büntetik a hitves hűtlenségét. A gyermekekre, kik kezdetben teljesen meztelenül járnak, nagyon kevés gondot fordítanak, sok leánygyermeket születésekor megölnek, de a gyermekek nincsenek kirekesztve a nagyok társaságából. A polinéz gyermek nem nevet, nem sir, nem veszekszik, de nem is lármázik. Játéka, szórakozása csendes. A felnőttek azonban szeretik a dalt meg a tánczot. Különösen elterjedt a disznó-dal, midőn az asszonyok kara a disznó röfögését utánozza. A nemesség, köznép és rabszolgák kasztja nagyon élesen válik el egymástól, de az ősi patriarchalis uralom nagyjában ma is fennáll. Régi pogány vallásukban a sok eltérés daczára vannak közös vonások, különösen bizonyos egységes kosmogonia. Po a neve az eredetnek, az ős éjszakának, melyből sarjadtak ki az istenek és a világok. Az istenek között a teremtő szellemek, az elemek személyesitői és az istenitett emberek rangfokozatban állanak. A túlvilági élet hite s a tabutisztelet csaknem általános. A ki a tabu ellen vét, erkölcsileg és társadalmilag kiközösittetett, de ezt a tabut a papság és uralkodók gyakran felhasználják önző czélokra. Foglalkozásuk halászat és földmüvelés. Legáltalánosabban termelt növények a taro gumója, meg a kókuszdió, sok helyen a yam és a batát. Legkedveltebb háziállatuk a

sertés, melyet igen gyakran ölben hordanak és meg is szoptatnak a polinéz asszonyok. Kedvelt bódító italuk az ava vagy kava, melyet a piper methysticumnak az asszonyok által megrágott gyökereiből készítenek erjedés útján. A folyadék barna lé, hatása kábító, butító, és állítólag tompítja a látó idegeket. Lakóhelyük többnyire oszlopokon nyugvó hűvös csűr, melyeket szagos füvekkel és gyékény-takarókkal látnak el. Nagyon ügyesek az ily gyékénytakarók, hálók, függőágyak készítésében, a kókuszhéjak és faeszközök kifaragásában, valamint a csolnakok építésében, melyek közül a messzebb járókat gerendák vagy kisebb csolnakok által ellensulyozóval látják el, hogy fel ne forduljanak.

A polinéz szigetcsoportok nagyobb része még a legújabb időkig uratlan terület volt, de az európaiak a nagyobb szigetekkel már a század közepe óta élénk összeköttetésben állottak s újabban mindég több helyen vetették meg lábukat. Ezért a szokások, vallásos nézetek igen sok helyen gyökeresen megváltoztak, vannak szigetcsoportok, hol már általánossá lett a keresztyénség s bizonyos európai szokások, köztük a parlamenti élet is. Mindez azonban nem járt együtt a benszülöttek teljes pusztulásával, mint az ausztráliai szárazföld lakóinál, ellenkezőleg a polinézek ügyes népe sok helyen teljesen alkalmazkodott az új viszonyokhoz s mivel az európai uralom mindenütt kiirtotta vagy legalább kiirtani törekedett a nagyon elterjedt törzsharczokat és kannibalismust, az uj állapotok bizonyos tekintetben még szaporították és erősbítették a a polinéz fajt, melynek száma ma körülbelől félmillió. A vérkeresztezés azonban ma még csekély kiterjedésű.

Ujzéland szigetén és a körülötte levő apró szigeteken kivül a nagyobb csoportok fekvésük szerint a következők: 1. Viti vagy Fidsi szigetek (angol). 2. Tonga vagy barátság szigetcsoport (önálló). 3. Szamoa-szigetek (részben német). 4. Cook vagy Hervey-szigetek (angol). 5. Tahiti vagy társas-szigetek (franczia). 6. Tuamotu archipaelagus (franczia). 7. Marquesas-szigetcsoport (franczia). 8. Manihiki-szigetek (angol). 9. Elice, Union és Phoenix-szigetcsoportok (angol és amerikai). 10. Sporadok (nagyobbrészt önálló). 11. Hawaii vagy Sandwich-szigetcsoport (amerikai). Egyes szigetek, mint Pitcairn, Husvét-szigetek mindezektől távol feküsznek, azonban külön fejezetekben nem ismertethetők s ezért a Sporadok gyüjtő neve alatt fogjuk őket, a mennyiben erre érdemesek, felemlíteni, a többieket azonban külön-külön kell tárgyalnunk.

VITI (FIDSI) SZIGETEK.

Az eddig tárgyalt szigetekhez legközelebb, az Uj-hebridák szomszédságában feküsznek a Viti vagy Fidsi-szigetek, melyek már 1875. óta az angolok birtokában vannak s ma a Csendes-Oczeán szigetvilágának legműveltebb részei közé tartoznak, bár kevéssel azelőtt épen itt volt a borzasztó kannibalismusnak egyik rettegve emlegetett székhelye. Több mint harmadfélszáz szigetből áll a csoport s közöttük kettő jelentékenyen nagy, Viti-Leon (11600 km²) és Vanu-Leon (6406 km²). Valamennyit korallszigetek koszoruja vesz körül, mely néha oly tömött, hogy egyes szigetek csaknem megközelíthetlenek. Az egyes szigetek hegyesek és rendkivül termékenyek. Terményei közül különösen becses a szandálfa. Már a mult század végén rávetették szemüket az angolok s állandó összeköttetésben maradva a benszülöttekkel, felhasználák az egyes apró fejedelmek háborúskodását, a kereskedők és az 1835. óta letelepedett misszionáriusok segítségével hatalmukba kerítették a francziák törekvéseit megelőzve az egész csoportot, mely Koronagyarmat czimen csakhamar gyors felvirágzásnak indult.

Viti szigetek trónörököse.

A szigetek összes lakossága jelenleg a folytonos bevándorlások következtében közel másfélszázezer, de ebből csak 2300 európai, mert polinéz munkásokat, kulikat, kanakokat is nagy számmal hoznak be rendesen 3 évi szerződéssel, mely a rabszolgasághoz nagyon hasonlít. Két harmada a szigeteknek különben is lakatlan, mivel vagy nagyon kicsinyek, vagy megközelíthetlenek és részben oly alacsonyak, hogy a tenger dagálya egyeseket minduntalan vízzel borít el. A nagyobb szigeteken azonban, különösen a hol a rendkívül szaggatott jellegű hegységek ezt megengedik, nagy ültetvények vannak. Különösen kitünő minőségben terem itt a czukornád meg a gyapot, melyekkel nagy kereskedést is üznek. Vannak ezeken kivül a sziget-csoportnak más nevezetes kereskedelmi növényei is, így különösen az épületfák,

melyeket ma már fűrészmalmokban dolgoznak fel, a nagy mennyiségben termelt kókuszdió és banán füge, a taro, földi dió, kukoricza, kakao, thea és különböző gyógyító füvek. Az állattenyésztés még nagyon kezdetleges. A kereskedelem élénk, évente mintegy 200 hajó fordul meg a kikötőkben s a külkereskedelmi forgalom nagysága mintegy 10 millió forintos. Fiókbankok, gazdasági egyesületek s más közintézetek állanak fenn. Mindebben azonban a benszülötteknek, kik a tervszerű mezőgazdasági munkára általában véve használhatlanok, nagyon kevésrészük van, bár azok sorsa is jelentékenyen megjavult a kannibalizmus és törzsvillongások megszünése és a rendezett állapotok megalakulása után.

A legjelentékenyebb kikötő hely *Suva* a Viti-Leon szigeten, a termékeny sikságon keresztül vonuló Vai-Leon folyó torkolatánál. Utczái szabályosak, kövezettek s van nehány virágzó üzlete és kórháza. Ugyanezen szigeten van a régibb főváros, *Levuka*, mely azonban sokkal kisebb hely. A Vanu-Leon szigeten levő kikötők kevésbbé jelentékenyek. Legnépesebb a *Kandavu* nevü földnyelv alakú sziget, mely vulkanikus hegyekben gazdag. A kormányzó az *Ovalan* szigeten lakik *Levuka* községben, melynek számos közintézete van, igy többek közt 2 bankja, kereskedelmi kamarája, gazdasági egyeteme, iparegyesülete és nyilvános könyvtára, itt laknak a külföldi konzulok s itt jelennek meg a szigetcsoport legjelentékenyebb lapjai, köztük a fidsi nyelven nyomatott „Ne Mata“.

A benszülöttek, a Csendes-Oczeán lakóinak egyik leggyakrabban emlegetett törzse, nagyon összevegyültek a közelökben lakó melanézokkal s ezért sokan egyenesen ezek közé sorolják. Középnagyságú, erős, itt-ott pompás csokoládébarna színű alakok dús szőrezettel. A férfiak széles övet hordanak, mely az elökelőknél olykor 20 méternyire is lenyúlik; a nőknek ilyesmit hordaniok nem szabad s ezért fahéjból készítenek térdig érő övet. Különös gondot fordítanak a haj diszítésére, melyet nagy kontyokba fonnak, különös szinekre festenek, s mindenféle diszítésekkel ellátnak. Arczukat is befestik, a nők ellenben tetoválják. Fülbevalók, nyakékek és melldiszítések, kagylók, gyöngyök, kutyafogak s virágok feltüzésével szintén mindennapiak. A házakat külön csoporthoz tartozó mesteremberek épitik négyszögüleg. Viti-Leon szigeten azonban itt-ott méhkas alakúlag. A gerendák végére a tetők alatt kagylókat helyeznek. A szoba bensejét pokróczok borítják, középen van a tüzhely nagy cserépedényekkel. A kamara rendesen külön épület, melybe lépcsőkön lehet feljutni. Az elökelők

házai nagyon csinosak, részben kőalapzattal; három kapujok van a különböző rangú emberek fogadására. Minden község közepén van egy nagy terület ünnepek s népgyülések számára.

Az ősrégi kommunistikus elvnek megfelelően a községnek közös birtoka a föld s még a magántulajdont is gyakran munkálják közös

A szellem lakása Viti-Leon szigetén.

erővel. Egyedüli földmüvelő eszközük régebben a hegyes végű keményfa volt, melyet a kapa és ásó még ma sem szorított ki teljesen. Különös gondot fordítanak a yams, taro és banán terjesztésére, a banánfákból még most is vannak itt mérföldekre terjedő hosszú fasorok az útak mellett, melyeket a régi emberhúsevők ültettek. Neve-

zetes bizonyítéka ez értelmiségüknek, valamint az elterjedt vermek is a téli eledelek megőrzésére. Igen ügyesek továbbá a hálók készítésében, melyeket teknősbékák fogására is felhasználnak. Hust aránylag keveset esznek s azokat is zöldséggel keverve és megsütve. Annál különösebb, hogy az emberhús-elédel annyira elterjedt közöttük, hogy példabeszédszerüvé vált annak dicsérete, s hogy egyes főnökök az apró szigeteken külön tenyésztették az ily czélra szánt embereket. Egyes főnökökről kitünt, hogy 800—1000 embert megettek, közöttük saját alattvalóikat is, kiknek megölésére nem volt szükség különös ürügyre, bár leginkább csak ünnepi alkalommal tették és vallásos szertartásokkal kapcsolatban, úgy hogy az itt használt edények is tabuk voltak. Legizletesebb falatnak tartották a szivet és a májat. Nők, gyermekek és alacsonyrangúak nem vehettek részt az ily lakomákban.

A fidsi-sziget lakói régebben nagyon harcziasak voltak. Primitiv fegyvereikkel, minők buzogány, balta, ív, parittya és lándzsa, merészen szembeszállottak az európaiakkal is, bár inkább szerették a cselt és meglepetést. Az örökös háborúskodás következtében a falvakat és néha az egyes házakat is árkokkal, falakkal és czölöpkerítésekkel vették körül. A győzelmet rendesen lakomák s a vitézek kitüntetései követték. A fegyvereket, különösen a buzogányokat, szépen kifaragták, a minthogy általában szeretik a faragásokat és mint hajóácsok messze földön hiresek.

A polygámia annyira divatos volt, hogy némely főnök 50—100 feleséget is tartott, mindamellett feljegyeztek eseteket, midőn az idegenhez kényszerített szerelmes fidsi leány öngyilkosság által menekült meg a házasságtól. A nőknek különben igen kevés tekintélyük volt, férjük büntetlenül megölhette és megehette őket. A gyermekeket is gyakran megölték, különösen a leányokat. Egészben véve azonban a társadalmi érintkezésben a szigorú osztályelkülönülésen kívül a legnagyobb etikette uralkodott. A főnököt csak körülirással lehetett felemlíteni, előtte mindenki eldobta fegyverét s lekuporodva várt mindaddig, míg el nem távozott. Látogatásoknál, ünnepélyeknél a rangsorozatra oly szigorúan ügyeltek, hogy a legkisebb megfeledkezést halálos sértésnek tartották. A fivér férjhez ment nővérével soha sem érintkezhetett, ha sógorát meglátogatta és nővére otthon volt, rögtön el kellett hagynia a házat. Minden fidsi különben nagyon is önérzetes, ravasz és bosszúálló volt, bármennyire szerették a társas összejöveteleket és közös játékokat, melyek között a hadijátékoknak nagy szerepük

volt. Hangszereik üres bambusznádból és kagylókürtökből készültek. Dalaik nagy számmal vannak, valamint mesemondók és komédiások is akadnak közöttük. Nagyon hires róluk az, hogy öregek, betegek, valamint az özvegy nők maguk kérték hozzátartozóikat, hogy öljék meg őket és egészen nyugodtan fogadták a halált. A temetésnél azonban a gyászolók megsebezték magukat s más módokon tanusították fájdalmukat.

Ma már minden benszülött keresztyén, erőszakkal is kényszeritik őt erre. De a régi dombokra épitett csinos templomok, melyek felszentelése emberhus eledellel járt, ma is fennállanak s titokban még élnek a papok és papnők, kik egy külön kasztot alkottak s a többiektől megkülönböztetésül hosszufogu fésüt és vöröstollu homlokszalagot hordottak. A régi hitnek valóságos mythologiája volt egész sereg istenséggel és hősökkel. A szaktudósok által gondosan tanulmányozott mythologiában előfordul a vizözön, a világteremtés, a találmányok eredete, az utolsó itélet, a feljutás a mennyországba s más a keresztyénségben is ismert rege. Minden kasztnak és törzsnek volt külön istene, kiknek bálványait többnyire apró halfogakból faragott szobrok alkották.

TONGA SZIGETCSOPORT.

Délkeletre a Fidsi csoporttól van mintegy ezer km² kiterjedésü szigetcsoport 32 nagyobb s százhusz apróbb szigetből, mely Tonga név alatt ismeretes. Tasman és Cook fedezték fel s önállóságát máig fentartotta, bár lakosainak száma alig 30 ezer. Egy része a szigeteknek vulkanikus, a többi azonban koralleredetü s oly sok zátonynyal körülvett, hogy alig megközelithető. A szigetek nagy része termékeny, sürü erdőkkel megrakott, éghajlata is igen kedvező, de földrengések és viharok gyakran látogatják. Az 1882-ki orkán Tongatában 13 templomot, Niafu szigetén 1500 házat rombolt szét s 1885-ben egy földrengés uj szigetet hozott a hullámok fölé.

A benszülöttek a jelen század elején közös fejedelem alatt egyesültek, kinek egyik utóda Tubu György 1875-ben franczia missionariusok tanácsára alkotmányt adott népének, melyben eltörölte a jobbágyságot s korlátolta a törzsvezérek hatalmát a maga jogkörének tágitásával. A törvényhozó testület 40 tagból áll, kiknek felét a polgárok általános szavazat alapján választják. Van az uj államban esküdt-

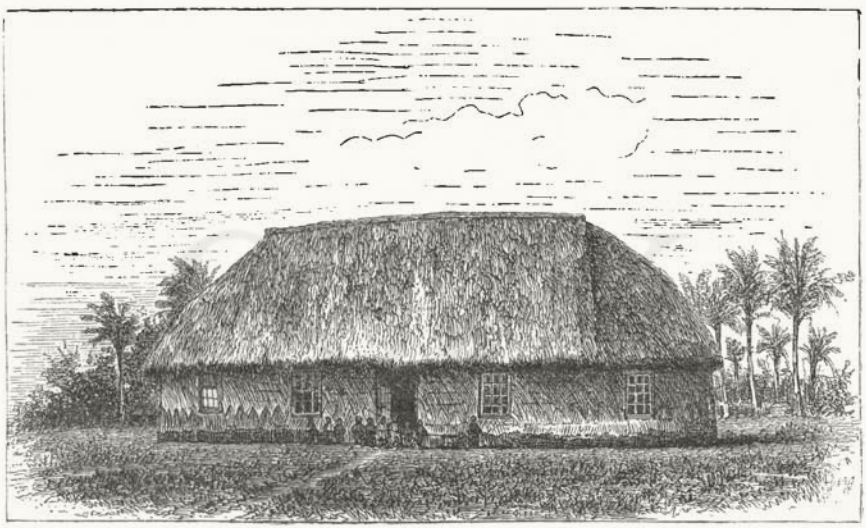
szék, rendes biráskodás, állandó katonaság (500 főből béke idején) s több más modern intézmény. Minden nagyobb szigeten van népiskola összesen 6000 tanulóval, Tongán ezenfelül collegium is. Maga a király ellensége volt az európaiaknak, különösen az angoloknak, nem engedte meg nekik, hogy földbirtokot szerezzenek, azonban kedvezett a missionáriusoknak és a kereskedőknek.

A benszülöttek a polynézek legszebb és legbarátságosabb törzsei közé tartoznak. Cook, ki először tartózkodott közöttük hosszabb ideig a „barátság szigetei" nevet adta a csoportnak, külső megjelenésük is kellemes, mivel különösen a nők rendesen virágokat tűznek hajukba s az előkelő férfiak homlokukon csinos pártákat hordanak s e mellett szakállukat kagylóhéjakkal leborotválják. Legjelentékenyebb nemzeti öltözetük egy elől összekötött széles deréköv kikészitett és megfestett eperfahéjból, melyhez különböző diszitések járulnak, továbbá nyakkendők illatos virágokból, gyűrük teknősbékahéjból, madárcsont és kagyló diszitésekkel. A tetoválást kevéssé használják, de a testet bekenik olajjal. Ma az európai öltözet már általánosabb. Falvaik csinosak és tiszták, kókuszpálmából készült házaikat lombos fák veszik körül. A kunyhók bensejét szőnyegekkel osztják szét szobákra s minden ház mellett külön épületben van a konyha és a műhely. Az előkelők házai ma már európaiasak.

A tongák általában véve szorgalmas földművesek, tyukot és disznót nagy mennyiségben tenyésztenek s ezek husát igen izlésesen tudják elkésziteni megtüzesitett kövek segitségével. Az emberhusevés náluk ismeretlen, de a kava nevü szeszes italt és a dohányzást nagyon szeretik. Iparral jóformán csak a nők foglalkoznak s ezek különösen a fonásban nagyon ügyesek. Zsákok, kosarak, szőnyegek, balták, kések, fésük, fáklyák készitése általában divatos náluk. Tánczban és zenében kiválók, dalaikban rím is fordul elő s vannak általános tiszteletben részesülő költők. Minden társasösszejövetelnél vannak hadi és versenyjátékok, de ezekben, valamint a vadászatokban csak az előkelőknek volt szabad résztvenniök. Családi életük tiszta, a gyermekekről szeretettel gondoskodnak. Kettős csolnakjaikkal nagy utazásokat tesznek s a halászatban nagyon ügyesek. Orvosaik különösen a sebészetben járatosak. A temetések nagy szertartással történnek, különösen az előkelők sirjánál azok nejeit megölik s korallsziklákból nagy mauzoleumot állitanak fel a tetőn kis lakóhelyekkel a lelkek számára; a temetés után hosszabb ideig, néha több hónapig tartó ünnepek vannak lakomákkal együtt. Hisznek a túlvilági életben,

melyet a jelennél boldogabbnak tartanak, mivel hitük szerint a paradicsom tele van illatozó virágokkal, pompás madarakkal és örökké élő disznókkal.

Régi, ma már megszünt hitvallásuk szerint a főisten Tongaloa a tenger mélyéből halászta ki Tonga szigeteit, más istenek hátukon hordják azokat s csak néha rázkódtatják meg, midőn a teher már alkalmatlan. Az isteneknek külön templomaik voltak bálványszobrokkal, a papok egyuttal jósok, hirdetik ki a tabut, melynek megsértőjére halálbüntetés vár.

Keresztény iskola Tonga szigetén.

A legnagyobb szigeten, a szent Tongán (Tongataba) van *Nukualofa* főváros kókusz és kenyérfák között. Szebb épületei a királynak verandás háza, a consulatusok és előkelők európaias palotái s egy dombon álló és pálmalevelekkel fedett templom, melyet a hamburgi Godeffroy czég épittetett. Ugyane szigeten van Mua, mely az elhunyt fejedelmek régi siremlékeiről nevezetes. Az egész sziget tele van kitűnő utakkal, melyeket György király rabokkal csináltatott. A többi szigetek közül nevezetesek Vavau és Niafu csodálatos szép barlangjaikkal, melyekben nagyobbrészt tavak vannak, egyik barlangja a tengerrel van kapcsolatban.

SZAMOA SZIGETEK.

A Fidsi szigetektől északkeletre fekszik a tekintélyes Szamoa csoport 3 nagyobb és több kisebb szigettel, melyek összes területe 2787 km² s lakosainak száma mintegy 40,000. A szigetcsoport, melyet egykor „Hajósok szigetei“ név alatt is ismertek Bongainville elkeresztelése után, a legjobban ismertek közé tartozik a Csendes oczeánban. Már e század közepén keresztyénné lett lakossága s megkezdődött élénk összeköttetésük a fehérekkel. Németország, Anglia és az amerikai Egyesült-Államok versenyeztek a kitünő szigetcsoport birtoka felett, mig végre az 1889-ki berlini Szamoa kongresszus neutralisnak nyilatkoztatta ki a területet, bár egyes szigeteken tényleg a németek uralkodnak.

A három fősziget: Szavai, Upolu és Tutuila, valamint több apró sziget is vulkanikusak, némely hegy 1200 méternél magasabb. Minden szigeten vannak apró folyók. Az éghajlat nagyon egyenletes és kellemes. A száraz évszak májustól novemberig tart, de nem teljesen esőtlen. Az éj-nap egyenlőség korában néha rettenetes viharok törnek ki. A növényzet igen gazdag, túlnyomók a pálmák, melyek közül a kókuszdiót nagy gonddal tenyésztik, mivel annak száritott magja, a kopra, a fő kereskedelmi czikk; ezenkivül termelnek jó minőségü pamutot, kávét, különböző gyümölcsöt és ujabb időben kakaot is. A német ültetvényes társulatnak nagy kiterjedésü telepei vannak.

A benszülöttek feltünő magas termetü, erőteljes s tisztaságot szerető emberek, kik a patakokban fürdeni nagyon szeretnek. Hajukat rövidre nyirják s megfestik, testüket tetoválják. Eperfakéregből készült öveken kivül hétköznap más ruhát nem viselnek, de vasárnap inget, szalmakalapot és legyezőt hordanak s e mellett virágguirlandokat vagy piros gyümölcsből készült koszorukat raknak testükre. Kunyhóik hosszas méhkasokhoz hasonlitanak tengeri vagy czukornád levelekkel befedve, melyet olykor szabadon is hagynak. A padlót apró bazalt kövekkel rakják meg s arra fektetik a gyékényeket, melyek egyuttal ágyak is, csak fejvánkosul alkalmaznak még kis bambuszdarabokat. A kunyhó közepén van egy nagy fogas oszlop, melyre rakják a hálókat, szőnyegeket s más apróbb szereiket. Minden faluban van nagy községház és piacz. A földmüvelésben nem nagyon ügyesek s ezért túlnyomólag gyümölcsökkel élnek, melyeket befedett vermekben is őriznek. A főzés a férfiak dolga, a hust és halat nyersen eszik.

Apály idején tömegesen fogdossák a halakat a partokon villás dárdákkal, különösen fáklya mellett. Italuk viz, kókuszdió és káva. Csolnakjaikat szeg nélkül több ezer darabból mesterségesen készitik kéregfonalakkal kötve össze s ezeket sokszor több nemzedék őrzi kegyelettel. Ma már lőfegyvereket használnak legtöbbnyire, de a nyillal és parittyákkal igen ügyesen tudnak bánni s gyakran fogják a madarakat, sőt az ellenséget is messzire kidobott hálókkal és halfogakkal megrakott zsákokkal.

Szamoa szigetei lakosainak jellemét a közöttük élő európaiak általában dicsérettel emlegetik. Udvariasak, tanulékonyak és jóindu-

Szamoaszigeti lakósok.

latuak. Ők az egyedüliek a polynézek között, kiknek szavuk van a köszönet kifejezésére. Az ajándékot a megköszönés jeléül fejükre teszik s a legnagyobb udvariatlanságnak tartják a szivesség visszautasitását. Bizonyos előkelő büszkeség, rátartóság sajátja valamennyinek, mely ment minden hetykeségtől. De a szertartások itt is uralkodnak, különösen a közös ünnepeken. A főnökök méltóságuk alattinak tartják, hogy maguk kérjék meg leendő feleségeiket, a látogatások, különösen esténkint, gyakoriak, a czimkórság elterjedt. Játékaiak és tánczaik nagyon változatosak, dalaik búskomorak. A kommunismus annyira megy közöttük, hogy egy törzshöz tartozók minden dolgot közösnek tekintenek s nagyobb munka végzésénél mindenki közreműködik. A főnökök családfájukat számos nemzedéken át emlékeze-

tükben tartják, Menono sziget lakói büszkék arra, hogy mind főnökök s ezért inkább koldulnak s lopnak, mint dolgozzanak. Több törzs egyesül egy-egy király vezetése alatt, a minő jelenleg tiz van, kik a családfőket olykor közös szertartásos tanácskozásokra hivják meg, különösen fontosabb bünesetek megitélése végett. A betegségeket az istenek büntetéseinek tartják s ezért minden egyes esetben áldozatokat hoznak az istennek, orvosaik rendesen hánytatóval dolgoznak. A holttesteket illatos olajokkal kenik meg s gyékénybe rakva kedvelt szerszámaival temetik el ugy, hogy fejük keletre feküdjék. Hitük szerint külön túlvilági hely van az előkelők, külön a szegények számára s Szavai nyugati részén van egy tabuként jelzett helye az elköltözött szellemeknek. Ma már mind keresztyének, de a régi papoknak utódai, mivel a papi kaszt örökös volt, ma is tiszteletben részesülnek.

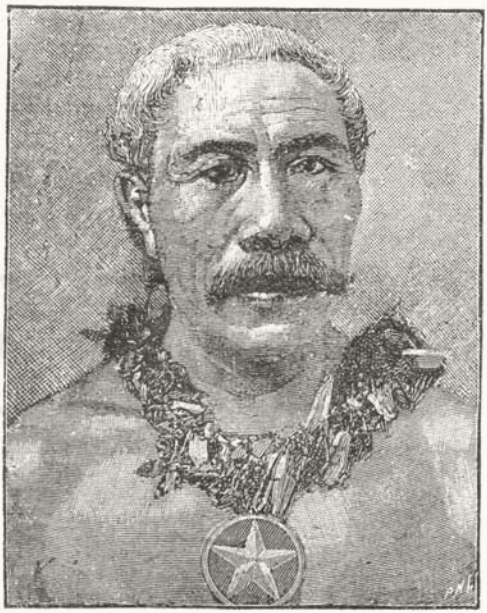
A jelenlegi alkotmány szerint a benszülöttek szabadon választhatják királyukat és kormányformájukat. Egy főbiró, kit a svéd király nevez ki, itél minden birtokjogi perben s a benszülöttek és idegenek közt felmerült vitás esetekben. Az uj birtokszerzés csak korlátozott esetekben van az idegeneknek megengedve. A főváros *Apia* külön kormányzat alatt áll. Ez a város az Upolu szigeten a legforgalmasabb kikötő, hol évente 2-300 hajó fordul meg, leginkább német. Az ezer lakosu város három a parttal egyenlőközüen haladó utczából áll; a parton kókuszpálmák, banán- és narancsfák zöldelnek s lombjaikkal elfödik a benszülöttek szürke kunyhóit és az európaiaknak vörös cseréptetejü házikóit. Van a városban hajógyár, gépgyár, olajraktárak a kopra számára, több üzlethelyiség és két templom, egyik a kath. püspök székesegyháza. A legnagyobb Szavaii sziget benseje lakatlan, de különösen Matantu kikötő mellett népes a vidék. Tutuila szigetén a kitünő *Pagopago* kikötőben az északamerikai Egyesült-Államok foglaltak állást s innen erős versenytársai a németeknek, kiknek főhelye Apia. Mindenik nagy szigeten különben még az őserdők miatt a terület nagyobbrésze lakatlan.

A COOK-SZIGETEK.

Tongától keletre fekszik a kis Cook-csoport. Egész területe csak 368 km² 9 apró, túlnyomólag korall szigetből, melyek két csoportban vannak elhelyezve. A legnagyobb Rarotonga vulkanikus talaju s

legmagasabb csúcsa Tuputea 900 méternyire emelkedik fel. Felfedezőjük, Cook (1777) Hervey missionárius nevéről nevezte el őket. Népe már régóta szelid, mivel 1821-ben misszió-telepet s később tanitó- és papképző-intézetet alakitottak itt a wesleyanusok.

Minden tekintetben kellemes szigetcsoport ez. Különösen Rarotonga nevezetes festői szépségéről és magasfoku kulturális jellegéről. Az egész sziget körül a parton széles ut van mindkét oldalt banánokkal hegyi platánfákból, gesztenyékből és más lombos törzsü fákkal beültetve. Óriási taro és dracén növények között fekete és fehér kavicsokkal meg lapos ösvények vezetnek innen a bennszülöttek lakásaihoz s az út szélein kényelmes kőpadok várják a vándort. A Csendes oczeán vad vidékein meglepő ez a kép, melyet a keskeny partvidéknek gondosan ápolt ültetvényei és kertjei, valamint a hegyekről nagy számmal leeső patakok kellemesen egészitenek ki. Kellemes továbbá a szigetnek éghajlata is. A télen fuvó keleti passzát derült légkört, a nyugati passzát erős záporokat hoz, de sem ez utóbbiak, sem az itt-ott előforduló pusztitó orkán nem kisebbiti a dús tenyészet hatását. A többi szigetek kevésbé müveltek ugyan, nem is oly termékenyek, de természeti szépségük meg van s egyeseken igen érdekes stalaktit barlangok találhatók. Az eredeti fauna itt is szegényes volt, ujabban azonban a missionáriusok közvetitésével a háziállatok nagyon elszaporodtak.

Tamaseva szamoai király.

A lakosok ma már müveltek s többnyire európai ruhában járnak. De eredetileg is a legértelmesebb polinéz törzsek közé tartoztak. Midőn a missionáriusok legelőször letelepedtek itt, már egészen rend-

szeres földmüvelést találtak, sőt meg voltak a diszitő fák és a szántóföldeket védő gátak is s szokásban volt, hogy a bennszülöttek a napi munka befejezése után a lakásaik előtt levő kőpadokon kedélyesen társalogva szórakozzanak. De még akkor ez a szelid nép is emberevő volt, legalább ünnepies alkalmak esetén, a nők csaknem rabszolgaéletet éltek, fegyvereik s eszközeik fából és kövekből állottak s a kasztrendszernek erős alapja volt.

A Cook-sziget lakói a Szamoa szigetcsoportról vándoroltak ide, összevegyültek a bennszülött sötétebb faju néppel s azért arczuk sötétebb, tagjaik izmosabbak s hajzatuk sűrűbb és göndörjellegü. Régebben az előkelőbbek között divatos volt a soknejüség, a tabu s a gyermekgyilkolás. Pogány vallásuknak valóságos hierarchiája volt, de egyuttal jelentékenyen kifejlődött mythologiája is, mely ismeri a mennyországot, poklot, egyiránt s erősen kiszinezve mind a kettőt. A halál bekövetkezése után — ugy beszélték a papok — a lélek egy napnyugaton fekvő sziklacsúcsra vándorolt, honnan az óriási buafán mennek fel a mennyországba (avaiki). Itt a tengerben megmosdatták őket s azokat, kik gyávák voltak vagy természetes halállal multak ki, nagy kemenczében megsütötték s Miru, az alvilág istene, valamint szép leányai és tánczkedvelő fia felfalták. A dicső harczosok azonban feljebb hatoltak a boldog mennyországba, hol, mint fehér bárányfelhők uszkálnak az égen, illatos virágok között tánczolnak és dalokkal töltik idejüket s örökké czukornáddal táplálkoznak. A valódi pokol ellenben a föld bensejében van óriási kókuszdió alaku üregekkel telve.

Jelenleg a szigetcsoportnak mintegy 8000 lakosa van, melyből 3-3000 jut Roratonga és Mangea szigetekre. Európai nagyon kevés van közöttük, de mind keresztyének és protestánsok. Kereskedelmi összeköttetésük az ausztráliai szárazfölddel és Ujzélanddal meglehetős élénk. Nagyon ügyes iparosok, különösen a szövésben és faragásban; de az európai bűnök, különösen az alkoholismus, bőrbetegségek és a földbérlés ma már jelentékenyen megapasztották számukat.

TAHITI.

A legérdekesebb szigetcsoportok közé tartozik a franczia fenhatóság alatt álló Tahiti, melyhez 14 sziget tartozik összesen 1650 km^2 területtel s mintegy 27,000 lakóval. A szigetcsoportot Wallis angol kapitány fedezte fel 1767-ben. Uj Cytherének, majd társasági

KUKUALOFA KONGATÁBAN.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

szigetnek nevezték, az angolok jelenleg is Society szigetcsoportnak hivják. A szigetek 1838 óta vannak a francziák birtokában, előbb külön fejedelmeik voltak, kiket Pomare névvel különböztettek meg. Cook idejében állitólag egy negyed millió lakosa volt a szép csoportnak.

Az összes szigetek, melyek között a Tahiti nevü az egyedüli nagy (1042 km²), hegyes vulkanikus eredetüek s korallzátonyokkal vannak körülvéve, ugy hogy különben szép kikötőikbe nagyon bajos bejutni. A nyugatra néző nagyobb csoportot szélalattiaknak, a keletieket szélfelettieknek szokták nevezni.

Éghajlatuk igen kellemes. Folytonos széljárás enyhiti a forróságot, a közepes hőmérséklet átlag 25° C., de sohasem nagyobb 31-nél és nem kisebb 17-nél. Földrengés sem zaklatja a szigeteket, kihalt vulkánai alatt, melyeknek feltünően meredek csúcsai olykor 2000 méter magasságra emelkednek, kitünő termékeny síkság terül el, mert a hegységről lecsurgó erek folyton friss vizzel tartják. Különösen szép a nagy Tahiti sziget, melyről az utazók, általában nagy lelkesedéssel beszélnek. Magasra nyuló csúcsai, mely szines sziklagerinczekkel körülvett, csaknem hozzáférhetlen szurdokai s a sikság buja növényzete bámulatra méltók.

Tahiti hölgy.

Növényei között különösen feltünő a sok részben vadon tenyésző gyümölcs, melyeknek némelyike oly nagy termést nyujt, különösen május havában, hogy alig győzik elfogyasztani és összegyüjteni a Pandanus, kenyérfa, busát, yamgyökér, déli gesztenye, füge, grave s más gyümölcsök rengeteg számmal tenyésznek itt, még az ehető gombák és a gumós növények is. Nagyon jól megteremnek továbbá a kereskedelmi növények közül a czukornád, a papireperfa, kávé, vanilia, gyapot s mindezen felül, mintegy kárpótlásként a szárazföld eredeti

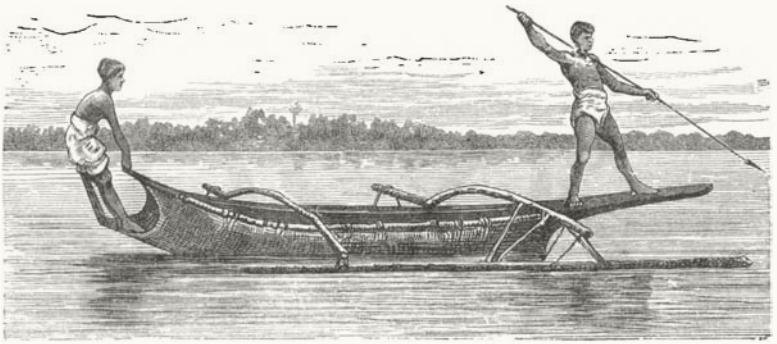
szegényes állatvilágáért, rendkivüli kincseket rejt a tenger mélye, különösen a gyönyörü kagylók nagy számmal vannak, köztük a nemes gyöngykagylók is. Ma már 8-10 millió koronára megy erről a kis szigetről az évi kivitel összege. A kereskedők nagyon becsülik az innen került fehér gyapotot és a gyöngyöket. Az utóbbiakat rendesen a 4-5 éves kagylókban találják s évi termelésük értéke mintegy félmillió korona.

De a bámulatosan szép és gazdag tropikus növényzet mellett is feltünik Tahiti derék népe, melyet az utazók a Csendes oczeán legszebb fajának tartanak, bár többen bevallják, hogy ez csak az ősi festői öltözetben megjelenő régi lakosokra vonatkozik, mivel a mai európai öltözetü nemzedék külseje épen nem vonzó, sőt nagyon közönséges arczok a gyakoriabbak. Kétségtelen, hogy a férfiak szép termetü és erőteljes alakok, két méternél magasabbak sem nagy kivételek. Olajbarna bőrük nem sötétebb, mint a spanyoloké, de idegenszerüvé teszi a szem alatt kidudorodó pofacsont. Nagy előnyük, hogy szeretik a tisztaságot és a virágokat; a nők között ma is megmaradt divat, hogy pongyolaszerü lebegő öltönyeiket s sürü hajaikat pompás virágokkal és csokrokkal diszitik, nagyon vonzóvá teszik őket az utazók előtt. Régebben a férfiak csak posztóövet, kókuszlevelekből álló sipkát vagy a harczosok turbánt hordottak, de a nők akkor is ismerték a könnyü lebegő s a test körül izlésesen elhelyezett ballerinaszerü öltözet előnyeit s csak annyiban tért el izlésük utódaikétól, hogy testüket s különösen hajukat nagyon kenegették. Ezek a széptermetü s csodásszépségü vidéken lakó vademberek voltak egykor ideáljai Rousseaunak és társainak, kik a mesterséges franczia életmód ellenében a természethez való visszatérést sürgették.

Pedig ennek a vad népnek, minden kedvező viszonyok között is, csak társai felett voltak előnyei, de alapjában véve nem volt irigylésre méltó társadalmi életük. Az európaiak letelepedése előtt itt is állandóak voltak a véres törzsharczok, bár csak dárda, buzogány és parittya volt fegyverük, a hadüzenést emberáldozattal kezdették, a háboru folyama alatt nem volt kegyelem és irgalom s a háboru után az istenek áldozatai lettek a rabok és a sebesültek. A nők rabszolga életet éltek, többféle eledelt nem volt szabad megizlelniök, asszonyvásárlás meg gyermekgyilkosság mindennapi bünök voltak s a leányok paráználkodása általános divat. A polinézek között divatozó titkos társulat tagjai, az arreoák, valóságos dobzódó életet folytattak mások rovására, olykor szigetről-szigetre vándoroltak tánczaikat mutogatni

és rabolni, gyermeküket és társaságuk öregebb tagjait szertartásszerüleg ölték meg. Közös s utódaiknál is megmaradt tulajdonságuk volt a lopás és csalás, bár külső megjelenésükben a barátságos szertartások uralkodtak s nagyon elterjedt volt közöttük a dal és a táncz szeretete. Különösen szerették a nők a nyilvános tánczmulatságot s kedvelt szórakozásuk volt, hogy apró hótalp alaku deszkákon lecsuszszanak a tengerbe s ismét visszausszanak. A szabadok és a köznép között itt is nagy ellentétek voltak s a királyok tabutilalom alá vetett szentek, kik ha idegen földre léptek, az rögtön az övéké lett.

A tahitiak maig szeretnek szórványosan lakni. Legtöbbnyire 8-10 ház van egy csomóban pálmák, kenyérfák és virágzó bokrok

A társaság-szigetek lakói halászaton.

között. A házakat bambuszból épitik, pandanus fedéllel látják el s rendesen igen nagyok, hogy több család is elférjen benne. De bensejükben csak egy helyiség van, melyet lombokkal, virágokkal és szőnyegekkel boritanak és olykor szőnyegekkel több részre osztanak. A ház mellett külön bekeritett helyen oszlopokra aggatják a kosarakat, zsákokat és élelmi szereket, hogy a patkányok ne férhessenek hozzájuk. Általában növényevők, régebben hust csak az előkelőknek volt szabad enniök, de azért földmüveléssel kevéssé foglalkoztak, mert a kenyérfa és más gyümölcs bőven termett. Ma már értenek a földmüveléshez is, de egyuttal elterjedt közöttük a pálinkaivás és dohányzás. Régebben kiváló szellemi képességük következtében sok ismeretet szereztek, hajózni jól tudtak a csillagok után, volt számrendszerük egész a milliókig, járatosak voltak

a sebészetben, naptárt alkottak maguknak s a rendes társalgási nyelven kivül volt külön szertartásos nyelvezetük. Ma mindez hanyatlásnak indult s mivel kézi ügyességük nem oly nagy, mint a többi polinézeké, erkölcsi romlás kezdődik náluk. Csak a költészet, zene, táncz s a halászat maradt meg jelenleg is kedvencz foglalkozásuknak.

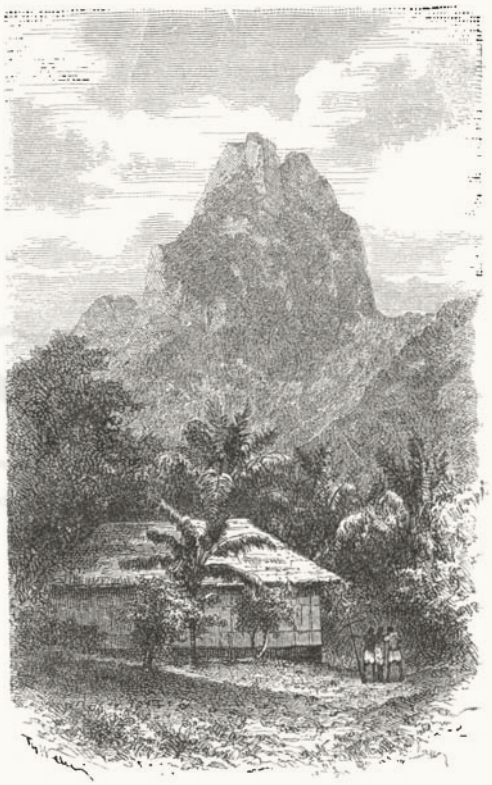
A szigetcsoportnak főhelye is van *Papeiti* (= vizzsák), egy 3000 lakosu gyönyörü fekvesü helyiség a legnagyobb szigeten, székhelye a kormányzónak, püspöknek és konzuloknak s egyuttal kereskedelmi központja a szigetcsoportnak és a szomszéd kisebb szigeteknek. Pompás pálma- és kenyérfa sétányokkal beszegett utczái egyenesek, verandás házak mellett bambusz házakat, kivül közönséges bódékat találunk. Van két temploma, egyik anglikán, pár korcsmája, egy elemi iskolája és nagy gyakorló tere; 4-500 európai s csaknem ugyanannyi khinai él itt. A város felett levő erőd, mely hősies védelem után csak árulás utján jutott a francziák birtokába, ma mint szép messzelátó hires. A sziget északi partján van Point Venus, hol egykor Cook vizsgálta a Venus átvonulását a hold tányérja előtt. Nyugat felé a főszigettől van *Moorea* sziget, melynek képünkön is látható 1212 m. magas legfőbb csúcsát szeszélyes alaku hegyvidék veszi körül. Ezt a szigetet még szebbnek tartják, mint Tahitit s Opunohu nevü kikötője 5 km. hosszu sziklakapujával a Csendes oczeán egyik nevezetessége. A többi szigetek is nagyobbrészt népesek és igen termékenyek.

A KISEBB SZIGETCSOPORTOK (SPORÁDOK).

Az eddig felemlitett szigetcsoportoknál még nevezetesebb az északra fekvő Havaii csoport. Mielőtt azonban ezzel a Csendes oczeán szigeteinek leirását befejeznők, a többi szétszórtan fekvő polinéz szigetcsoportokról akarunk egyetmást elmondani.

A **Tuamotu** vagy Paumotu (Szigetfelhő) csoport Tahititól keletre fekszik, 78 nagyobbrészt igen kicsiny sziget van benne összesen 1100 km^2 területtel. A szigetek nagyobbrészt laguna-jellegü korallszigetek, gyenge tenyészettel, csak a nyugatiakon fordulnak elő hasznos fák nagyobb mennyiségben. Franczia birtok Tahiti fensősége alatt mintegy 6000 lakossal. Öt csoportot különböztetnek meg közöttük fekvésük szerint. A benszülöttek erőteljes és ügyes emberek,

vitézebbek és erkölcsösebbek, mint a tahitiak, de sokkal rutabbak és piszkosabbak. Régebben innen kerültek ki a tahiti királyok testőrei. Nagyobbrészt igen szegények s öltözetük is igen egyszerű, többször csak a tetoválás pótolja a ruházatot. Főélelmük a gyümölcs és a halászat, de az emberhusevésről még nem szoktak le. A nők rabszolgaéletet élnek. A pogányság még nincs teljesen kiirtva s hasonlit a régi tahitiak vallásához. Az előkelőket holtuk után oszlopokra teszik ki hosszabb ideig s csak azután temetik el. Egyes szigeteken a gyöngyhalászat és gyapottermelés is meghonosult. A szigetcsoportnak legtávolabb eső része, melyet a legnagyobb bár csak 5 km² területü szigetről *Pitcairn*nak neveznek, történeti nevezetességüvé lett arról, hogy 1790-ben ide menekültek a Bounty hajó fellázadt matrózai s itt a lakatlan meredek vulkanikus sziklaszigeten a világtól teljesen elzárva csodás patriarchalis országot alapitottak, melyet csak 1808-ban fedezett fel véletlenül egy amerikai hajó. Ma a szigeten 93 ember él, részben még az első letelepülők utódai.

Moorea hegycsucsa.

A Tahiti csoport közelében délfelé vannak a **Tubuaszigetek** szintén franczia fenhatóság alatt. Az egész hat sziget 286 km² területtel, egy lagunasziget, a többi vulkanikus. Lakosaik száma mintegy 1600. Éghajlatuk déli fekvésük következtében elütő a többi polinéz szigetektől, a mennyiben a kókuszdió és kenyérfa már nagyon elcsenyevészedett és ritka rajtuk, de czukornádat, kávét, dohányt s más

európai kulturnövényeket itt is termelhetnek. Ausztrálszigetek neve alatt is ismeretesek. A lakók már többnyire keresztyének, de nem oly műveltek, mint a tahitiak, kikhez különben sokban hasonlitanak. Öv és köpeny egyedüli öltözetük, csak ünnepies alkalmakkor hordanak a férfiak inget, a nők pedig felső ruhát, a tetoválás ellenben ritka. Szorgalmas földművelők és ügyes halászok. Ügyességüket bizonyitják a csolnakok szép faragványai és festett szövetük is. A Rapa nevü szigeten már Vancouver igen érdekes romokat talált, koczkaépületeket részben csinosan faragott kövekből, melyek vagy erődök vagy temetkezési helyek lehettek.

Nagy és érdekes csoport a **Marquesas szigeteké,** mely a Paumotucsoporttól északra fekszik s franczia hatóság alatt áll. A csoport 12 szigetből áll, területe 1274 km² s lakosainak száma 6000. A szigetek hegyesek, vulkanikus eredetüek, bár kráternek nyoma sincs; a hegyek meredeken esnek le a tengerbe s igen sok patak vizesésszerüleg fut végig rajtuk. A tenger a partok mellett mély, a kikötés azért nem jár nehézségekkel, bár jó kikötők hiányoznak. Növényzete a völgyekben igen gazdag. A szigeteket a mult század végén Mendona fedezte fel s egy perui alkirályról nevezte el. Lakói, kik között a művelődés még nem vert mély gyökeret, feltünően csinos termetü, harczias emberek, kik vadságukat tetoválás és bőrfestés által mesterségesen mutogatják. Európai ruházata még kevésnek van, de nagyobb köténynyt és köpenyt általában hordanak. Hajukat a férfiak igen gyakran fonják szarvalakuvá, a nők pedig összefonva hálóba rakják. A czifraságot nagyon szeretik. Fejükön lombkoronát viselnek, hajukat illatos virágkoszoru boritja s testük többi részére elhelyezik a teknőshéjat, kagylókat, gyöngyházakat, állatfogakat, hajcsomókat, madártollakat s mindehhez járul még a tetoválásnak oly nagy alkalmazása, minőt ma már másutt alig lehet látni. Még a szempillákat, ajkukat, fogakat, fülkagyló bensejét is tetoválják vagy megfestik, természetesen különböző szertartásos fogalmak szerint. Az emberhus ételéről még nem szoktak le, ugy látszik, vallásuk is parancsolja. Kunyhóikat lombos fák alatt épitik bambuszból és kókuszlevelekből sziklatetőkre vagy oszlopokra s a mellette levő földet bekeritik kertnek, bár a földműveléshez nagyon keveset értenek, mivel főeledelük, a kenyérfa aszalt és veremben érlelt gyümölcse (popoi) nagy mennyiségben könnyen beszerezhető. A többnejüség ritka, de fordul elő többférjüség is. A gyermekeket nem ölik meg, ellenkezőleg nagy gyöngédséggel bánnak velük s még idegen gyer-

mekeket is fogadnak örökbe. A tánczot és zenét szeretik, de az életet nem becsülik nagyra s ezért a betegeket és öregeket gyakran megfojtják, bár emlékezetüket sokáig hiven megőrzik s a halál után oszlopokra tett halott csontjait egy év mulva ünnepiesen temetik el. A legnagyobb és legjelentékenyebb sziget *Nukahiva*, melynek főhelyén *Tajohojeban* lakik a franczia kormányzó dombon épitett erődben. A többi helyeken jóformán csak egyes missionáriusok létesitettek művelődési telepeket ültetvényekkel kapcsolatban.

Körülbelől Polinézia közepe táján fekszik a kis **Manihikicsoport,** melynek egy részét angolok és északamerikaiak szállották meg. de a nagyobb rész egészen független önálló fejedelmek alatt vagy egyes esetekben missionáriusok vezetése mellett, kik mindenütt igyekeztek ültetvényeket létesiteni. Hatásuk sok helyt meglepő. Igy a Cook által felfedezett *Niue* kis szigeten (94 km² 5124 lakossal), melyet a nagy utazó akkori lakóinak medvékhez hasonló vadsága miatt Savage szigeteknek nevezett el, ma már igen buzgó protestáns polinézek vannak, kik maguk költségén tartanak fenn missionárius iskolát és nyomdát s ezenkivül maguk küldenek ki téritőket Ujguineába s mindezek az emberek azoknak a vadaknak utódai, kik nehány évtizeddel ezelőtt a hozzájuk került missionáriusokat megették. A szigetcsoportnak nagyobb része korallszigetekből áll, melyek nem nagyon termékenyek, de kiváló gyümölcs- és épületfák vannak rajtuk. A tulajdonképi Manihiki-csoport 10 kis szigetből áll, melynek területe 137 km² s lakosainak száma mintegy 2000. Legfontosabb közöttök *Malden* és *Fanning*, melyeken jelentékeny guanotelepek vannak, mely benépesitésüknek okozója volt. Csaknem egészen európai *Pukapuka* sziget is, mely a legtermékenyebb, különösen kókuszdió ligetei nagyon gazdagok. *Manihiki* szigetén szintén jelentékeny a kopratenyésztés, de még fontosabb a gyöngykagylóhalászat. Jelentékeny még *Rakahonga* sziget is, melynek lakói igen csinos kőházakban laknak, hol európai függönyöket és szőnyegeket is találunk, templomában pedig nagy értékü ritkaságokat. Némely szigeten apró régiségekre is akadunk.

Sokkal jelentékenyebbek ezek a régiségek az innen messze távolban eső **Husvétszigeten,** melyet már különben az Amerikáról szóló kötetben is felemlitettünk, mivel messze esik a többi polinézszigetektől s a délamerikai Chile tulajdona. Ez a sziget, melynek bennszülött neve *Rapamui,* 118 km² kiterjedésü, de csak 600 ember lakik rajta, mivel termékenysége nagyon csekély. A bennszülöttek

nagyon hasonlitanak a Marquesas-szigetek lakóihoz. A szigeten levő rendkivül nagyméretü és fejlettebb müizléssel készült szobrok jelentőségéről a mostani lakósoknak nincs fogalmuk, a mint nem értik az itt talált rendkivül érdekes hieroglifszerü feliratos kövek jeleit se melyeknek megfejtésén az archaeologusok eddig hiába fáradoztak. Mindezek sejtetik, hogy itt egy kihalt kulturnép elpusztult müvelődési emlékeivel van dolgunk. Legközelebb van a szigethez *Sala y-Gomez* lakatlan apró sziklasziget, melyet Chamisso megénekelt.

Husvétszigeti lakók bálványa.

Északra Szamoától van négy kis korallsziget, az **Unio** vagy Tokelau-csoport, melynek összes területe 14 km² s lakosainak száma csak 500. A parányi szigeteken feltünően magas fák vannak, többek közt egy 40 lábnyi pisonia, mely igen régi korra emlékeztet. Lakosai szamoai eredetüek, de már jelenleg keresztyének és pedig nagyobbrészt protestánsok. Névleges uraik az angolok, tényleges fejük azonban a fakaafói főnök, ki egyuttal őrizője a sziget egyetlen korallkövekkel kirakott édesvizü kutjának, mely mellett ma is nagy bálványtemplom van. Egyik szigeten egy letelepedett amerikai foglalkozik kókuszolaj készitésével.

Közvetlen e csoport mellett van kelet felé az **Ellicecsoport** szintén angolok vezetése alatt, kilencz sziget, melyek összes területe 37 km², s lakosainak száma 2500. Korallszigetek, igen gazdag pandanus és kókuszdió tenyészettel. A lakosok ma már mind protestánsok, szamoai eredetüek s különösen koprával kereskednek. A legjelentékenyebb Funafuti sziget igen gazdag. A szigetek északnyugat délkeleti irányban sorakoznak.

A harmadik kis angol csoport a **Phoenix szigeteké,** melynek egy részét azonban az amerikai Egyesült-Államok vették birtokba vállalkozó czégek utján, kik itt guanót és trepangot termelnek. A 42 km² terütetü apró szigeteken, melyek mind lapos korallszigetek, alig lakik egy pár száz ember s azok is többnyire a fehérek által

hozott napszámosok. Világos azonban, hogy régebben e helyen sűrű bennszülött népesség volt, mert többek között Swallow szigeten korallkövekből épült romok vannak, kövezett utczák, tekintélyes sirok. Különben a szigetek általában véve alig termékenyek.

Messze ezektől Tuamotu közelében van még egy kis csoport a **Gambier** vagy Mangareva-szigetek. Négy nagyobb s 10 kisebb vulkanikus eredetü sziget van itt, összes területük azonban csak 24 km² s lakosaik száma alig másfélezer. 1834 óta laknak itt állandóan missionáriusok s ezért a bennszülöttek, kik egykor szenvedélyes emberhusevők voltak, teljesen megváltoztak s itt a messze távolban franczia uralom alatt már valóságos európai világot találunk kőhá-

Feliratos kő a Husvétszigetekről.

zakkal, kövezett utczákkal, tekintélyes templomokkal és zárdákkal. Mangareve szigeten a szigettel arányban nem álló előkelő apáczazárda van bennszülött növendékekkel.

Még jelentéktelenebb a Viti közelében eső **Rotuma** csoport, mely a főszigetnek és 8 körülette levő kisebb szigettel együtt is csak 36 km² területü s lakosainak száma mintegy 2500. A fősziget korallzátonyokkal körülvett vulkanikus sziklaföld, mely Viti hatósága alatt áll. A szigetcsoport igen termékeny, népe ma már félmüvelt keresztyén, azonban a katholikus és protestáns missionáriusok versengése miatt meglehetősen elzüllött viszonyok között. Czethalászok és kereskedők gyakran jönnek ide, hogy matrózokat és munkásokat toborzanak a lakosok között.

HAVAII KÖZTÁRSASÁG.

A Csendes oczeán egyik legérdekesebb csoportja a ma már tényleg az amerikai Egyesült-Államok hatósága alá tartozó Havaii- vagy a Sandwich-szigetcsoport, a polinéz szigetvilágnak legészakibb fekvésü része.

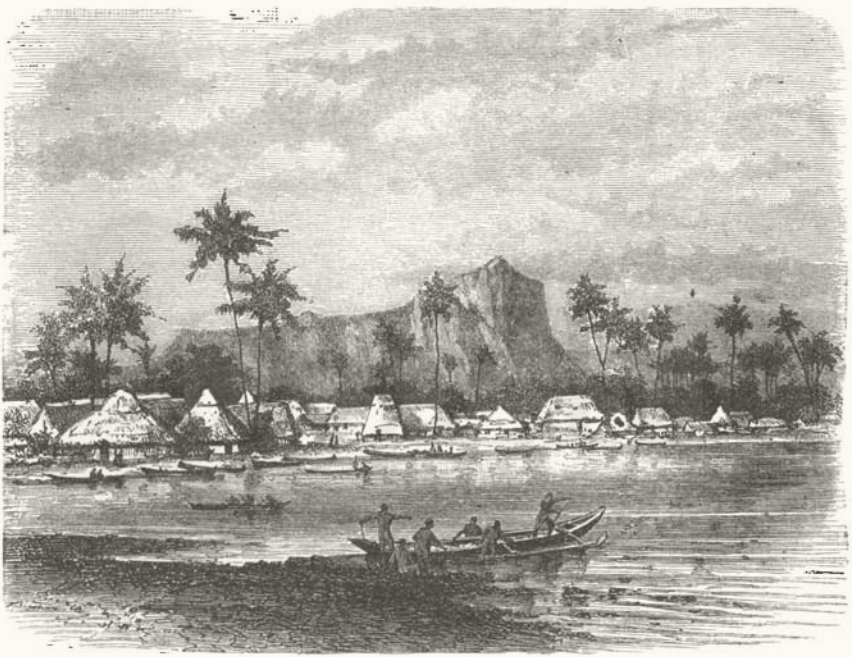
Nevezetes ennek a kis félreeső világrésznek története is. Legelőször a XVI. század közepén látták meg az európaiak, de később ismét elfeledték s valódi felfedezője 1778-ban a hires Cook volt, kit az akkor még emberhusevő bennszülöttek kezdetben égből leszállott istenként tiszteltek, később azonban agyonvertek. A szigetcsoporton azonban Kamehameha, a polinéz Napoleon, hatalmas birodalmat alapitott s utódai elfogadván a keresztséget, népüknek műveltségét előmozditották, de nem az ország önállóságának rovására. A jelen század közepén a kannibál főnökök utóda már a diplomáczia által elismert uralkodó volt s az egyik fejedelem, IV. Kamehameha Európát meglátogatva, itt összeköttetéseket szerzett s Angliában is tiszteletben részesült. Kevésbé szerencsés volt utódja Kalakaua, ki szintén eljött Európába, Budapesten is időzött, de könnyelmü életmódja megrenditette a monarchikus érzést s halála után nővére Liliuokalani már csak árnyékkirálynő volt, mig végre 1895-ben a köztársaság állandó kormányforma lett. S az utóbbi esemény kivételével, melyben a szigeteken letelepedett külföldiek is nagy szerepet jászottak, mindent a nemrég vad polinézek vittek keresztül.

A szigetcsoport 8 nagyobb lakott és 13 kis kopár szigetből áll. A terület összesen 16,946 km². a lakosok száma 96,075, azaz egy km²-re 5·6 lélek, melyek között azonban a bennszülöttek száma már csak 34,436 (1823-ban 142,050 volt). Az európai és amerikai letelepülőkön kivül sok itt a khinai és japáni. A legnagyobb szigetek:

	Terület km²	Népesség
Oahu	1680	31,194.
Havaii	11,356	26,754.
Maui	1268	17,357.

A szigetek általában vulkáni eredetüek, egy 640 km. hosszu hasadékvonal füstölgő kéményei, melyek között a *Mauna Loa* és a Mauna Kea (4220 m.) magassága a Montblancot is túlhaladja. Az előb-

benin igen nevezetes a *Kilauea* nevü kráter, a földgömb legérdekesebb tüzhegye 5 km. hosszu és 2 km. széles medenczéjében, hol az utasok közvetlen szomszédságból szemlélhetik a folytonosan sistergő, fortyogó, tomboló és olykor szines szökőkutként felfellángoló láva játékait, melyek azonban nem ritkán borzasztó ereje teljességében mutatkoznak, vagy ugy, hogy erdőket és falvakat pusztit el, avagy hogy a tenger vizébe ömölve ott valóságos uj szigeteket alkot. A

Falu a Sandvich-szigeteken.

vulkanikus talajnak megfelelően sok a szigeten a földrengés, de feltünő a hévvizek és ásványforrások teljes hiánya.

A sziget éghajlata általában meleg és egészséges, de a nyugati rész az évnek nagyobb részében száraz, valamint a partvidék is, mig a hegyek között fekvő tájak igen nyirkosak, mely ellentét természetesen a növényzet különbözőségén is észrevehető. A parton kókuszligetek uralkodnak, a hegyek alján, különösen a vulkanok körül banán erdők váltakoznak czukornád ültetvényekkel s fenn bokrok, mohok és moszatok fordulnak elő. A tájkép nagyobbára igen szép. Saját-

ságos alaku sziklák, mély szurdokok természetes kőfalaival körülvett völgyek nagyon gyakoriak s némely helyeken vannak oly képződések, melyek a Yosemite völgy csodálatos alakzataival versenyezhetnek.

A természet kincseit a szigetek értelmes lakói ma már jól kihasználják. Különösen virágzó a czukornád és rizs kivitele, melynek értéke milliókra megy. Ujabban már az állattenyésztés is virágozni kezd, bár eredetileg a szigetek faunája nagyon szegény volt. Egykor hires volt ez a szigetcsoport gyöngyhalászatáról és a czethalvadászatról, ma már az előbbeni nagyon megapadt, az utóbbi teljesen megszünt, pedig Honoluluban, mely a kereskedelem központja, évről-évre nagyobb számmal jelennek meg a gőzhajók és pedig a földgömb minden részéből.

A bennszülött nép, mely a művelődés oly magas fokára jutott, hogy valóban sajnálnunk kell csaknem folytonos apadását, a polinézek legértelmesebb törzse. Kanakok néven ismeretesek. Tudjuk felőlük, hogy Szamoából jöttek ide a Tahiti és Marquesas szigetcsoporton át, de már régen, mivel anthropologiai fajsajátságok is fejlettek ki náluk: a majdnem háromszög alakjában csucsorodó felső ajkak és a feltünően lapos hátsó koponya. Orruk kissé lapos, homlokuk alacsony, de azért egészen csinos külsejük van, különösen a fiatal leányoké s ehhez hozzájárul az a körülmény is, hogy a fürdést nagyon szeretvén, általában tiszták. Régi, ma már csak a muzeumban őrzött ruházatuk a maro volt, az asszonyok pedig széles kendőt csavargattak csipőjük köré. A fejedelmek madártollakból font köpenyt és tollból készitett sisakot viseltek, a királyt a sárga tollakból csinált mahopalástja különböztette meg vezértársaitól. Ma az amerikai divat uralkodik, a tetoválás teljesen megszünt, de a kókuszolajjal való bekenést maig használják nátha és egyéb betegségek ellen. Eledeleik a régiek. A tarolisztből készitett kelt tésztaféle pép, a száritott hal és a kutyahus kedvelt nemzeti eledelek. Legkedvesebb italuk ma is a kava. Szeretnek a gyékényre heveredve lakomázni s még az előkelők is gyakorta levetik ruhájukat lakomázás közben. E mellett mindennapi dolog, hogy az asszony az udvaron locsolgatja magát hideg vizzel és a keritésen által az utczán járókkal beszélget.

Faluhelyeken még most is lehet látni a csüralaku fa- és kőkunyhókat, melyeket azonban rendesen csinos kertek vesznek körül s bensejük európai butorzatu. Földmüvelésben és háziiparban nagyon ügyesek, vizigátakat már régen tudnak készitteni. Merész halászok, a czápát sokszor alákerülve, késsel ölik meg. Csolnakjaikat, melyek

régebben is ellensulyozóval birtak, nagyon szépen faragták ki s szines vitorláik messze földön hiresek voltak. A nagy Kamehameha uralkodása idején több mint 10 ezer hadicsolnakjuk volt s katonaságuk a primitiv fegyverek daczára nagy vitézséget fejtett ki.

Nagyon szeretik a tánczot és játékokat, s bár kissé restek, ilyenkor nagy ügyességet fejtenek ki, különösen a Tahiti szigetek lakóinál emlitett vizijátékokban, midőn a tengerpartról talpfákkal a vizbe csusznak. Ily mulatságok gyakran nagy versenyekkel állanak összeköttetésben, melyekre sok ezer ember gyül össze. Ügyesek, mint lovasok is, lovagló népies versenyeik hiresek. A tánczot annyira szeretik, hogy vannak tánczosaik, kik keresetből vándor előadásokat tartanak. Régi vallásos hitük igen kifejlődött mythologiával rendelkezik, melyben hétszeres teremtési korszak, özönviz, mennyország is szerepelnek.

Mióta az európaiakkal szorosabb összeköttetésbe léptek, számos betegség terjedt el közöttük, különösen a könnyelmü nők nagyfoku erkölcstelensége miatt. Leginkább pusztit a mintegy 50 év óta behurczolt bélpoklosság (lepra), melynek áldozatait Molokai szigeten külön katholikus missionáriusok vezetése alatt álló jótékony intézetben ápolják. Ma már erősen mutatkozik a nők meddősége, mely szintén elömozditja a derék népfaj pusztulását.

Ujabban erősen szaporodnak a khinaiak és japánok s az előbbiek ma már igen jelentékeny helyet foglalnak el a kereskedelemben és iparban egyaránt. A fehérek között uralkodó az amerikai typus, mely a társadalmi életet is jellemzi, lázas tevékenység, kalandorok és szerencsevadászok versenye meglátszik mindenütt. De a szigetcsoporton, különösen Honoluluban, nagyon sok módja van a gyors meggazdagodásnak s viszont az összeharácsolt pénz gyors elköltésének. Az európai és amerikai művelődési központoktól távoleső helyen talán sehol sem találunk annyi sok nyugati jellegü szórakoztató eszközt: soiréeket, bálokat, szinházakat, hangversenyeket, nappali és éjjeli kirándulásokat, regatta versenyeket s más eféléket mint itt. Jellemző erre nézve, hogy az utolsó bennszülött férfi király e társaságban lett közönséges lump s később csődbejutott ember. De azért a művelődésre is forditanak gondot. Az iskolakötelesek 80 százaléka megtanulja az elemi ismereteket, (1892-ben 168 iskolájuk volt). Felsőbb iskoláik látogatottak s az előkelők az Egyesült-Államokba küldik serdülő gyermekeiket. Igazságszolgáltatásuk egészen modern jellegü, kis területü szigeteikre vasutakat épitettek, a postai közlekedés tel-

jesen rendezett. A törvényhozó hatalmat az uj köztársaságban a hat évre választott 15 szenator és a két évenkint választott 15 képviselő gyakorolja, az elnök mellett 15 tagu állantanács van. Némikép tájékoztató felemlitenünk, hogy az évi budget 1892–94-re 3·7 millió dollár volt s a kereskedelmi forgalom 16 millió.

A legnagyobb szigetet *Havaii*t minden oldalról meredek sziklák veszik körül, melyeken soha nem szünő zajjal csapkodnak az oczeán hullámai. Legjobb kikötője *Hilo* csak ezer lakosu kis város a Mauna Loa vulkán alján, de van egy pár csinos épülete, különösen a pompás kerttel körülvett verandás törvényszéki palota.

Sokkal nevezetesebb ennél *Oahu* sziget, a kereskedelem központja. Az Evaöböl (gyöngyöböl) mellett fekszik a szigetnek és köztársaságnak fővárosa *Honolulu,* melynek ma is 25,000 lakosa van, de kedvező fekvése miatt gyors emelkedése előre látható, mivel jóformán középhelyet foglal el Japán, San-Francisco és Sydney között s igy a Csendes oczeán egyik legjelentékenyebb emporiumának jelölte ki a természet. A városban már is több igen nevezetes épület van. Ilyen a renaissancestylü parlamentépület elől terjedelmes parkkal s hátul gyönyörű tájképi háttérrel. Vele szemben van a királyi palota az udvari személyzet verandás házaival. Impozáns épület az államköltségen épült nagy vendégfogadó, továbbá a királyok mauzoleuma, a börtön s számos más. A városnak villamos világitása, telefonja, számos áruháza, 7 temploma, két nyilvános könyvtára s számos más középülete van. Szombatonkint nagyon élénk a halpiacz, vasárnap azonban kihalt minden a templomokon kivül.

A többi szigetek közül megemlitjük még a négy darabból álló Kanaicsoportot, melyet szépsége miatt Havaii kertjének neveznek. Legmagasabb hegye a Wajalela, melyről vadregényes bazaltmedrekben patakok és csurgók sietnek barlangok felett a tenger felé.

Minden alkotmányos szervezetü állam közül talán a Havaii köztársaság fekszik legtávolabb Európától, s bizonynyal kevés állam van, melynek nagysága ily hirtelen és a mellett vad népének ily jelentékeny tevékenysége mellett szilárdult volna meg. A Csendes oczeán végső pontjáról tehát azzal a megnyugtató tudattal távozhatunk, hogy a művelődés halad feltartóztathatlanul.

TARTALOM.

ÁZSIA.

	Oldal
Első fejezet: Ázsia általában	1
Második fejezet: Kisázsia	21
Harmadik fejezet: Örményország	49
Negyedik fejezet: Szíria és Mezopotámia	68
Ötödik fejezet: Arábia	95
Hatodik fejezet: Irán	115
Hetedik fejezet: Kaukázus	151
Nyolczadik fejezet: Orosz Középázsia	176
Kilenczedik fejezet: Szibiria	209
Tizedik fejezet: Japán és Korea	240
Tizenegyedik fejezet: A khinai birodalom	275
Tizenkettedik fejezet: Keletindia	319
Tizenharmadik fejezet: Hátsóindia	352
Tizennegyedik fejezet: Ausztrálázsia	369

AUSZTRÁLIA.

Első fejezet: Ausztrália és Oczeánia	393
Második fejezet: Ausztrália kontinens	402
Harmadik fejezet: Uj-Zéland	415
Negyedik fejezet: Uj-Guinea	423
Ötödik fejezet: A Melanéz szigetcsoport	432
Hatodik fejezet: Mikronézia	448
Hetedik fejezet: Polinézia	455

I. Szines mellékletek.

Ázsia lakói	16
Kars	56
Középázsia lakói	125
Északázsia lakói	220
Népmulatság Japánban	246
Japáni templom	252
Körmenet Japánban	262
Gautama Buddhatemplom	278
Gaurisankar	306
Banugala Buddhatemplom	326
Indiai fejedelem hazajövetele	330
Egy pagoda belseje	332
A Szent tó és aranytemplom Amrisarban	342
Ceyloni tájkép	348
Vien-chau romjai	368
A Szunda-szigetek lakói	370
Élő zátonykorallok	440
Kunyhók Palu szigetcsoportban	452
Kukualofa Kongatában	470

II. Térképek.

Kanaán országa	92
A turkomán sivatag térképe (szövegben)	179

III. Egész mellékletek.

	Oldal		Oldal
Utcza Skutariban	37	Egy afghán elégetése	136
Bajazid vára	39	Falu Dagesztánban	160
Van	62	Tiflisz látképe a Kurd folyóval	170
Nazareth	94	Tamerlan sirja Szamarkándban	196
Herat, nyugati Afghanistán főhelye	134	Szibiriai börtön belseje	234

IV. Képek a szöveg között.

Ázsia czímképe	1	Előkelő örmény nő nemzeti viseletben	55
Marco Polo	2	Örmény gyümölcsárus	56
Vasco de Gama	3	Örmény zenészek	57
Vámbéry Ármin a turkománok közt	4	Trapezunti kurdok	58
A gobi sivatag	5	Előkelő kurd nő	59
A Cseljuszkin fok	7	Kurd nő házi öltözetben	60
Szibériai tundrák	10	Kurd férfi	61
Tibeti kecske és Yak	11	Bitlisz vára	63
Ammon juh (Argali)	12	Örmény marhavásár	64
Kulanok vagy vadszamarak	13	Megváltó temploma Aniban	65
Szarvorru madár, szövő pinty, Argusz-fáczán, Orángutáng	14	Örmény templom romjai	66
Bankiva kakas, Kazuár, Tapir	15	A Tigris partja	68
Törpe zebu, Púpos zebu	15	Ninive romjaiból	69
A Dardanellák	21	Szárnyas oroszlán	70
Hattita hieroglyph	22	Agyaglap ékírással	70
Libanoni czédrusok	23	Babilon romjai	71
Meleg kénes forrás zuhatagja Tambuk mellett (Reclus)	25	Mugheir-Ur	73
Örmény eke	27	Beduinok a Ghorból	79
Kisázsiai török zaptie	28	Beiruti urinő	81
Török anya gyermekkel	29	Damaszkusz	83
Levantei pénzváltó	31	Bagdad környéke	85
Örmény férfi nemzeti viseletben	32	Kávéház Bagdadban	87
Török zsidónők	33	Szentsir temploma Jeruzsálemben	90
Utcza Szmirnában	35	Omár mecset Jeruzsálemben	91
A trójai síkság (Schliemann után)	37	Gecsemane-kert	92
Skutarii sirkert	38	Bethlehemi templom csarnoka karácsony éjjel	93
Trapezunt falai	39	Szinai hegye	95
Karaván szerálj	41	Arabok	99
Larnaka kikötő Ciprus-szigetén	43	Arab asszony	101
Utcza Rodoszban	45	Arab seik	103
Örmény zárda	49	Arab kut	105
Örmény főpap	51	Aden	107
Örmények	53	Mekkai sheriff	109
Örmény parasztnő	54	Kigyóbüvölő arab	113

	Oldal
Kain sirja kivülről	115
Kain sirja belülről	116
Szoros ut Bushir és Sirász közt	117
Demavend csúcs az Elbrusz hegységben	119
A Khaiber-szoros	121
Persák	123
Fogolyra vadászó persa	124
Beludsi harczosok	126
Afghán hóhér és segédje	127
Kabuli tadsik	128
Előkelő afghán	129
Afghán az ország bensejéből	130
Afghán gyorspostakocsi	131
Szedsa-ul-Mulk sah palotája Kabulban	133
Kandahar	134
Zulfagerszoros az orosz-afghán határszélen	135
Cyrus sirja	139
Persa nő otthon	140
Persa nő utczai öltözetben	141
Persa főhivatalnokok	142
Előkelő persa	143
Persa dervis	143
Iszterabad, a sah nyári laka	144
Kaszri khadzsár, a sah nyári palotája	145
Kapu Teheránban	146
Nasr-Eddin lovagszobra Teheránban	147
Százoszlopos csarnok kapuja asszir domborművekkel	149
Tüzoltárok	150
Kabarda, Csecsenz, Lezghi, Osszet	151
Az Elbrusz déli oldala és az Arzán jégmező egy része	152
Déchy Mór	153
Cserkesz	157
Kabardok	158
Leányszöktetés	159
Dagesztáni avar nő	160
Dagesztáni avar férfi	161
Georgiak	162
Grúz nő a bölcső mellett	163
Ucskulámi karaesájok	165

	Oldal
Shamyl és két fia	168
Tiflisz	169
Forrás Bakuban	170
Indóház Bakuban	171
Abkház	172
Derbent	173
Petrovszk városa Dagasztánban	174
Fiatal tatár nő a Kaukázusból	175
Turkomán telep	176
Átkelés a Szir-Darján	183
Turkomán sátor	184
Kirgiz tanya	185
Kirgiz	186
Tatár	187
Kirgiz kalauz	188
Kirgizek	189
Turkomán leány	190
Turkomán nő	191
Turkomán malom	192
Vasuti hid az Amu Darja fölött	194
Alakok Mervből	195
Részlet Szamarkándból	197
Taskend egyik régi utczája	199
Kirgiz	201
Bokhara	203
Kolduló dervisek	205
A khivai khán palotája	207
Szibiria	209
Átkelés a Jenisszein	212
Postacsolnak a Jenisszein	213
Amur vidék	217
Szibiriai sirok az őserdőben	218
Jéggel borított hajó	219
Szamojéd szánka	220
Szamojéd	221
Osztják	223
Csukcsok	224
Horgászó csukcsok	225
Lovak váltása egy utszéli postaháznál	229
Kalmukok vallási tánczа	231
Jenisszeiszk	232
Fegyház Szibiriában	235
Ochoczki kikötő	237
Sarkfény	239
Japán család	240

	Oldal
Nagasaki bejárata	243
Részlet egy Daimio diszkertjéből	245
Japán ház	246
Japáni geisák	247
Japáni énekesnő	248
Japáni birkozók	249
Japáni nő reggeli dohányzása	251
Japáni dzsinriksa	252
Japán katona régente	253
Japán harczos régente	254
Japán hadi tudósító	255
Békaharcz (japáni rajz)	257
Csatorna Tokió városában	259
Egy daimio palotája Tokióban	260
Utcza Yokohámában	261
A kamakurai Daibucz	263
Japán gyermek	265
Japáni tánczosnő	266
Ajnó férfi	267
Gak-Su-Yaug koreai alelnök udvari öltözetben	269
Koreai lakosok	270
Koreai katonák	271
Szöul főváros déli kapuja	272
A régi királyi palota Szöulban	273
Az uj királyi palota Szöulban	274
Mandarin nyári lakás Fu-Csu-ban	275
Öböl a Hoanghónál	277
Fiatal khinai asszony	279
Khinai nők	281
Li Hung Csang khinai alkirály	282
Khinai láb és czipő	283
Ehető kutya	283
Testi fenyíték a khinaiaknál	285
Magasrangú mandarin	286
Alsóbbrangú mandarin	287
Peking nyugati kapuja	289
Házaló játékárus Pekingből	290
Kilencz sárkány tornya Pekingben	291
A földmüvelés temploma Pekingben	293
Shin, a hosszu élet istene	294
Az aranysziget a Janczekiangon	295
Vádlott a khinai rendőrbiróság előtt	297
Khinai fal Peking mellett	301
Khalka mongolok	302
Jurta	303
Kukunori ember	305
Czájdámi mongol	306
Tibeti ház	307
Tibeti nők	309
Megterhelt jakok	311
Imádkozó malom	312
Imádkozó boncz	313
Khami tárancsi	315
Sagráj	317
Gyaloghintó	318
Keletindia	319
Hindu	323
Brahminok	325
Fakirok	327
A Ganges forrásai	328
Visnu templom belseje	329
Indiai palota	330
Keletindiai maharadzsa	331
Kasmir	332
Kasmiri nők	333
Manipuri alakok	335
Hindu bajádér	337
Akhber mauzoleuma Agra közelében	339
Hullaégetés Kalkuttában	340
Templom Ahmedabadban	341
Parszi nő	342
Épületek az esplanadeon Bombayban	343
Sziklába vájt templom Ellorában	344
Hindu ökörfogat	345
Apró templomok a Ghat hegységben	347
Szingál nők	348
Szingál férfi	349
Az elefante-i sziklatemplom „tigrislépcsője“	351
Tonkingi lakósok	352
Az Iravaddi folyamvidéke	353
Imaház Singaporében	359
Sziámi király bronz elefántja	360
Sziámi királyi palota Bangkokban	361
Sziámi kötéltánczos	362
Hosszukörmök Annamból	365
Buddha szobra Tonkingból	366
Díszelefánt az anami császár udvarában	367
Zebnökör	368

	Oldal
Homlokkép a XIV. fejezethez	369
Jávai vidék	371
Krakatoa sziget a Szunda szorosban	373
Filippi bennszülött	375
Kuli lakás Jávában	377
Jávai palankin	379
Szumátrai fejedelem lakása	381
Daják harczos	384
Daják tánczos	385
Daják falu kivülről	386
Daják falu belülről	387
Királyi palota Bali szigetén	389
Bambusznádból épült falu	390
Homlokkép Ausztráliához	393
Kénguru	396
Ausztráliai őserdő	397
Ausztrál-néger	398
Ausztráliai szigetlakók ladikja	399
Ausztráliai ősbennlakó kunyhója	400
Körsziget	401
Temetés Ausztrália sivatagjain	402
Telep egy aranymezőn	403
A kék hegyek	405
A Murray folyó vidéke	408
A Collins-street Melbourneban	409
Vadászat ausztráliai medvére	411
Ujzélandi bennszülöttek	415
Gájszirek a Vaikato folyam mellett	417
Maori harczos	418
Tawkiao, maori főnök	419
Maori főnök és neje	421
Pápuák Uj-Guineában	423
Pápua díszben	425
Emberevő pápua	426
Ujguineai keresztyén leány	427
Lakomára készülő pápuák	429
Port-Moresby	430
Doreh	431
Egy leány a Salamon-szigetekről	432
Admiral-szigeti lakos	433
Álarczok Ujbritanniából	435
Duck-duck tánczok Ujbritanniában	436
A trader neje Salamonszigeten	438
Salamonszigeti bennszülöttek	439
Salamonszigeti bennszülöttek kunyhója	440
Csolnakázó kanakok Ujkaledoniában	441
Keresztyén benszülött	443
Ujkaledoniai benszülöttek	445
Hittérítők temploma Ujkaledoniában	446
Zárókép	447
Álarczok a honolului muzemban	448
Tollból készült ruha és sisakok	451
Őskori síremlék a Palau-szigetekről	453
A Karolina szigetekről	454
Tahitii csolnakos	455
Viti szigetek trónörököse	459
A szellem lakása Viti Leon szigetén	461
Keresztyén iskola Tongaszigeten	465
Szamoaszigeti lakósok	467
Tamaseva, szamoai király	469
Tahiti hölgy	471
A társaság-szigetek lakói halászaton	473
Moorea hegycsucsa	475
Husvétszigeti lakók bálványa	477
Feliratos kő a Husvétszigetekről	479
Falu a Sandvich-szigeteken	481

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVKÖTÉSZETE